

83806

**YİRMİNCİ YÜZYIL ANADOLU KENTLERİNDE
SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞİMLERİN
KENT YAPISINA ETKİSİ**

Sibel ECEMİŞ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Temmuz, 1999

İZMİR

YİRMİNCİ YÜZYIL ANADOLU KENTLERİNDE SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞİMLERİN KENT YAPISINA ETKİSİ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir Planlama Anabilim Dalı

Sibel ECEMİŞ

Temmuz,1999

İZMİR

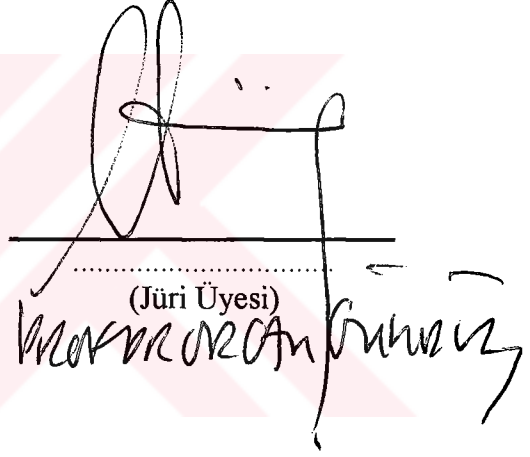
83806

TEZ SINAV SONUÇ FORMU

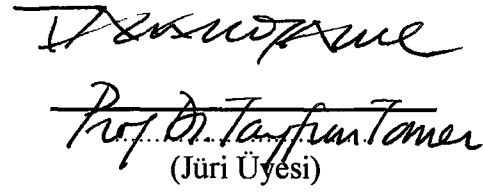
Bu tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

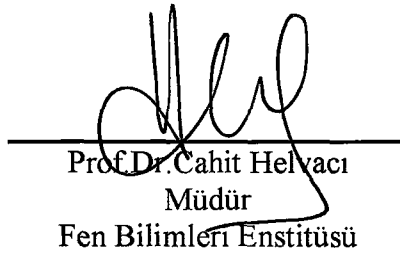
Doç.Dr.Hülya Koç
(Yönetici)

(Jüri Üyesi)

(Jüri Üyesi)

Prof.Dr.Cahit Helvacı
Müdür
Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında sabırla beni dinleyip, yol gösteren danışmamın Doç. Dr. Hülya Koç'a; zor günlerimde bana destek olan anneme, bölümdeki tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma; çalışmamın her aşamasında yanımda olup problemlerimi dinlemek zorunda kalan, yardımlarını benden esirgemeyen İpek ve Serap'a teşekkür ederim.

ÖZET

Cumhuriyet Döneminin başlangıcından bugüne kadar uygulanan ekonomik politikalar, sosyal ve ekonomik yapıda yaşanan dönüşümler, fiziksel mekana yansımış ve kentlerin biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. Özellikle kentler kapital birikiminin de mekanları olarak tüm ekonomik politikalardan etkilenmişlerdir.

Bu süreci ekonomik ve sosyal yapıda değişimlerin dönüm noktaları olarak adlandırılabilen zamanlara göre çeşitli dilimlere ayırarak incelemek değişimi ve onu oluşturan faktörleri algılamayı kolaylaştırmaktadır. Bu dönemler temelde üç ana gruba ayrılmıştır: 1923-1950 dönemi, 1950-1980 dönemi ve 1980 sonrası dönem.

Her dönemde ekonomik yapıyı belirleyen politikalar, öncelikle ülke yüzeyinde tüm yerleşmeleri, ancak özellikle de ekonomide önemli role sahip büyük kentleri etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu dönüşüm ise onların etki alanlarında kalan diğer yerleşmeleri etkilemiş, onların rollerini belirlemede önem kazanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen Tire ve Torbalı yerleşmeleri de ülke ekonomisinin İzmir'e biçtiği role ve kendi iç potansiyellerine göre Cumhuriyet dönemi boyunca değişim göstermiştir. Bu değişim bazı noktalarda benzerlikler gösterdiği gibi farklılıklar da göstermektedir. Bu da etkileşimlerin tek boyutlu olmadığını göstermektedir.

ABSTRACT

Since the beginning of the Republican period till today, the implemented economic policies, transitions in the social and economic structure have been reflected to the physical space and have been the determinators of the structures of the cities. Especially, cities, that are places of capital accumulation have been affected from all the economic policies.

Examination of this process by classifications that can be referred as the turning points of the economic and social structural changes can ease the understanding of the change and the factors that form it. These periods, mainly have been classified to three main groups: 1923-1950 period, 1950-1980 period and the post 1980 period.

In each period, the policies that form the economic structure have affected primarily all the settlements in the country, however, especially the large cities that have great importance in economy have been affected and transformed. Thus, transformation has affected other settlements within the area of influence, and has determined their roles.

Tire and Torbalı settlements examined within the content of the research have displayed changes during the Republican period according to role of İzmir which is determined by Turkish economy and their own inner potentials. This change although displayed similarities at some points, it also displayed some differences. This shows that interactions are not one dimensional.

İÇERİK

	Sayfa
İçindekiler.....	VII
Şekiller Listesi.....	VIII
Tablolar Listesi.....	IV

Bölüm Bir

GİRİŞ

1.1. AMAÇ.....	1
1.2. VARSAYIMLAR-HİPOTEZLER.....	2
1.3. KAPSAM.....	3
1.4. YÖNTEM.....	3

Bölüm İki

19. YÜZYILDA ANADOLU'DA KENTSEL YAPİYİ DÖNÜŞTÜREN SÜREÇLER

2.1. 19. YÜZYILDA ANADOLU'DA SOSYO-EKONOMİK YAPI.....	6
2.2. 19. YÜZYILDA KENT YAPISININ DEĞİŞİMİ.....	8

Bölüm Üç

20. YÜZYILDA ANADOLU'DA SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞİMLER VE KENTLEŞME POLİTİKASI

3.1. 1900-1923 DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI.....	14
3.1.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	18
3.2. 1923-1950 DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI.....	20
3.2.1. Liberal Dönem (1923-1929) Sosyo-Ekonomik Yapı.....	21
3.2.1.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	24
3.2.2. Devletçilik Dönemi (1929-1939) Sosyo-Ekonomik Yapı.....	27
3.2.2.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	31
3.2.3. II. Dünya Savaşı ve Sonrası (1939-1950) Sosyo-Ekonomik Yapı.....	35
3.2.3.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	37
3.3. 1950-1980 DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI.....	41
3.3.1. Tarımsal Gelişmeye Öncelik Verilen Dönem Sosyo-Ekonomik Yapı	42
3.3.1.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	44
3.3.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1960-1980) Sosyo-Ekonomik Yapı.....	48
3.3.2.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	51
3.4. 1980 SONRASI DÖNEMDE SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI..	61
3.4.1. Ketleşme Politikası ve Kent Yapısının Değişimi.....	64

Bölüm Dört

ÖRNEK ALAN İNCELEMESİ

4.1. 19. YÜZYIL SONLARI VE CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM.....	72
4.1.1. Ülkesel İlişkilerde Ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm.....	72
4.1.2. Tire'de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	77
4.1.2.1. Ekonomik Yapı.....	77
4.1.2.2. Sosyal Yapı.....	80
4.1.2.3. Mekansal Yapı.....	86
4.1.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	89
4.2. 1923-1950 DÖNEMİ.....	90

4.2.1. Ülkesel İlişkilerde Ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm.....	90
4.2.2. Tire’de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	92
4.2.2.1. Ekonomik Yapı.....	92
4.2.2.2. Sosyal Yapı.....	95
4.2.2.3. Mekansal Yapı.....	97
4.2.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	100
4.3. 1950-1980 DÖNEMİ.....	101
4.3.1. Ülkesel İlişkilerde Ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm.....	101
4.3.2. Tire’de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	105
4.3.2.1. Ekonomik Yapı.....	106
4.3.2.2. Sosyal Yapı.....	110
4.3.2.3. Mekansal Yapı.....	111
4.3.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	115
4.3.3.1. Ekonomik Yapı.....	115
4.3.3.2. Sosyal Yapı.....	119
4.3.3.3. Mekansal Yapı.....	121
4.4. 1980 SONRASI DÖNEM.....	123
4.4.1. Ülkesel İlişkilerde Ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm.....	123
4.4.2. Tire’de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	126
4.4.2.1. Ekonomik Yapı.....	126
4.4.2.2. Sosyal Yapı.....	130
4.4.2.3. Mekansal Yapı.....	132
4.4.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi.....	138
4.4.3.1. Ekonomik Yapı.....	138
4.4.3.2. Sosyal Yapı.....	144
4.4.3.3. Mekansal Yapı.....	146

Bölüm Beş

SONUÇ

5.1. GENEL DEĞERLENDİRME.....	153
5.2. SONUÇ.....	160

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 1914-1919 Dönemi Temel Gıdalarda Fiyat Değişimi.....	17
Tablo 3.2 1930-1938 Yılları Farklı Ürün Kategorilerinin İhracat İçindeki Payları	30
Tablo 3.3 1927-1939 Yılları Kişi Başına Milli Gelir Dağılımı.....	31
Tablo 3.4 Türkiye'de Gecekondu ve Gecekondu Nüfus.....	54
Tablo 3.5 Kredi Kartları Kullanıcılarının Dağılımı.....	69
Tablo 4.1 İzmir-Aydın Demiryolu Yapım Aşamaları.....	73
Tablo 4.2 19. Yüzyıl Sonu Batı Anadolu'da Yönetimsel Yapı.....	74
Tablo 4.3 19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Nüfus Dağılımı.....	76
Tablo 4.4 1890 Yılı İtibarı İle Kazalardan Elde Edilen Gelirin Dağılımı.....	78
Tablo 4.5 Tire'de Temettuat Defterine Göre Meslek Dağılımı.....	80
Tablo 4.6 Tire Genel Nüfus Dağılımı (1831-1928).....	81
Tablo 4.7 1831,1891 Nüfus Sayımlarına Göre Tire Nüfusunun Dağılımı.....	82
Tablo 4.8 Aydın Sınamelerine Göre Tire'de Emlak Görünümü.....	88
Tablo 4.9 1950 Yılı Tire'de Yetiştirilen Ürünlerin Ekildiği Alan Büyüklükleri ve Elde Edilen Ürün Miktarı.....	93
Tablo 4.10 Tire'de 1927-1950 Yılları Arasında Nüfus Gelişimi.....	95
Tablo 4.11 1927-1950 Yılları Arasında Torbalı'da Nüfus Gelişimi.....	100
Tablo 4.12 Türkiye İhracatında Ege Bölgesinin Payı.....	102
Tablo 4.13 İzmir'de 1980 Öncesi Kurulan Sanayi Tesislerinin İlçelere Dağılımı.....	104
Tablo 4.14 İzmir Kent ve Kırsal Nüfus Oranlarının Ege Bölgesi ve Türkiye Ortalamalarıyla Kıyaslanması.....	105
Tablo 4.15 Tire'de Çalışanların Faaliyetlere Dağılımı (1976).....	106
Tablo 4.16 1974 Yılı Tire'de Yetiştirilen Ürünlerin Ekildiği Alan Büyüklükleri ve Elde Edilen Ürün Miktarı.....	108
Tablo 4.17 Tire'de Mahalleler İtibarı İle İşyeri Sayılarının Sektörlere Dağılımı.....	109
Tablo 4.18 Nüfusun Kentte ve Kırsal Dağılımını Gösteren Kentleşme Oranları.....	110

Tablo 4.19 Tire'de 1950-1980 Dönemi Kentsel ve Kırsal Nüfusun Gelişimi.....	110
Tablo 4.20 Tire Devlet Hastanesinde Yatak ve Tedavi Edilen Hasta Sayısı (1967).....	111
Tablo 4.21 İzmir İlçelerinde Tütün Ekimi (1967).....	115
Tablo 4.22 İzmir İlçelerinde Pamuk Ekimi (1967).....	116
Tablo 4.23 İzmir'de Sanayinin İlçelere Dağılımı (1967).....	118
Tablo 4.24 1950-1980 Dönemi Torbalı'da Nüfus Değişimi.....	119
Tablo 4.25 1965 Nüfus Verilerine Göre Torbalı'da Okur-Yazarlık Oranı.....	119
Tablo 4.26 Torbalı Belediyesince Verilen Oturma Ruhsatlarının Yıllar ve Mahallelere Göre Dağılımı (1963-1980).....	122
Tablo 4.27 İmalat Sanayiindeki Firma Sayısının Ege Bölgesi İllerine Göre Dağılımı.....	124
Tablo 4.28 İzmir'de Yıllara Göre Yapı Kullanma İzinlerine Dayalı Olarak Konutların Dağılımı.....	125
Tablo 4.29 Tire'de Zirai Arazi Dağılımı (1995).....	126
Tablo 4.30 1995 Yılı Tire'de Yetiştirilen Ürünlerin Ekildiği Alan Büyüklükleri ve Elde Edilen Ürün Miktarı.....	127
Tablo 4.31 Tire'de Tarım Ürünü İşleyen Sanayi Kuruluşları ve Kapasiteleri.....	129
Tablo 4.32 1980 Sonrası Tire'de Nüfus Değişimi.....	130
Tablo 4.33 Tire Merkezi Eğitim Kurumları, Derslik, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları.....	131
Tablo 4.34 Torbalı'da Tarım Alanlarının Dağılımı (1985-1997).....	138
Tablo 4.35 Torbalı'da Tarla Arazilerinin Ekilişleri (1985-1997).....	139
Tablo 4.36 Torbalı'da Gayri Safi Tarımsal Gelirin Üretim Kollarına Göre Dağılımı (1996-1997).....	139
Tablo 4.37 Torbalı'da Tarımsal İşletme Büyüklükleri ve Arazi Dağılımı (1997).....	140
Tablo 4.38 Torbalı'da Ege Bölgesi Sanayi Odasına Kayıtlı Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı.....	141
Tablo 4.39 Torbalı'da 1980 Sonrası Nüfus Değişimi.....	145
Tablo 4.40 Torbalı Merkezi Eğitim Kurumları, Derslik, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları..	145
Tablo 4.41 Torbalı Ticaret Odasına Kayıtlı Yapı Kooperatifleri ve Üretilen Birim Sayısı.....	148
Tablo 4.42 Torbalı Belediyesince Verilen Oturma Ruhsatlarının Yıllar ve Mahallelere Göre Dağılımı (1980 Sonrası).....	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 19. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Şehirleri.....	13
Şekil 3.1 1980 Dönemi Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikaların Mekansal Yansımaları...	70
Şekil 3.2 1980 Dönemi Sosyo-Ekonomik Oluşumların Mekansal Yansımaları.....	71
Şekil 4.1 19. Yüzyıl Sonlarında Aydın Vilayetinin Yönetimsel Yapısı ve Ulaşım Sistemi...	75
Şekil 4.2 19. Yüzyılda Batı Anadolu Kentlerinin Nüfus Dağılımı.....	76
Şekil 4.3 Tire'de 1917 Yangınından Sonra Planlanan Alan.....	99
Şekil 4.4 1950 Tire İmar Planı.....	114
Şekil 4.5 1984 Tire İmar Planı.....	133
Şekil 4.6 1997 Tire Revizyon İmar Planı.....	137
Şekil 4.7 1983 Torbalı İmar Planı.....	151
Şekil 4.8 1996 Yılı İtibariyle Torbalı'nın Tüm Plan Değişikliklerinin İşlenmesi İle Elde Edilen Plan Şeması.....	152

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1. AMAÇ

Toplumlar, üretim faaliyetlerinin gerektirdiği fiziki ortamları, içinde bulundukları sosyal ekonominin örgütlenme düzeyi ve gelişmişlik derecesi çerçevesinde şekillendirmişlerdir. Hakim üretim biçiminin nesnel kanunları tarafından belirlenmiş toplumların ekonomileri, bununla temellenen ideoloji, kültür ve politikaları bir yandan kentsel oluşumları direkt olarak etkilerken diğer yandan planlama politika ve kararları bunlara göre şekillenmiştir.

Böylece kentleşme olgusu ve kent yapıları, üretim biçimlerinde meydana gelen değişimleri yansıtmış, gelişen üretim güçlerinin üretimdeki etkinliklerine göre değişime uğrayarak, içinde gerçekleştiği toplumun ekonomik, politik, ideolojik ve kültürel damgasını taşımıştır.

Kent planlama ise bu süreç içinde iki türlü işlevi yüklenmiştir. Birincisi, sosyal ve ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkan mekansal gelişimleri kontrol altına almak ve düzenlemek amacıyla kullanılmıştır. İkincisi ise yaratılmak istenen siyasal, ekonomik ve sosyal düzenin oluşturulmasında bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye’de kent yapısına ilişkin değişim de ancak tarihi süreç içindeki ekonomik sistem, üretim ilişkileri ve bunun üzerine kurulu politika, ideoloji ve kültürle nesnel ilişkileri içinde incelenerek yerli yerine konulabilir.

EC.YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TALEP MERKEZİ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TALEP MERKEZİ

Bütün bunlardan yola çıkılarak bu araştırmanın amacı “sosyal-ekonomik değişimlerin kent yapısını etkileme biçimlerini ve planlamanın süreç içinde kullanım biçimlerini deşifre ederek bugünün geçmişte yapılanların ve yapılmayanların bir sonucu olarak ortaya konulması; geleceğe yönelik planlama politikalarının oluşturulmasında geçmişteki ve bugün sahip olduğumuz potansiyellerin değerlendirilmesi” olarak özetlenebilir.

1.2. VARSAYIMLAR, HİPOTEZLER

Çalışmamın çerçevesini üç temel varsayım çizmektedir. Bunlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

1.20. Yüzyıl, Anadolu’da önemli sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bunun iki önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğunun sona ermesi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bu yüzyılın ilk çeyreğinde başlamasıdır. Bu önemli bir siyasal değişimdir. İkincisi ise 19. Yüzyılda Avrupa’da önemli değişimlere neden olan “modernist” akımın etkilerinin bu yüzyılda Anadolu’da etkilerinin daha belirgin olarak ortaya çıkışıdır. Bu durum, ülkede hem ekonomik hem de sosyal yapıda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

2. Sosyal ve ekonomik değişimler ile mekansal yapı arasında karşılıklı olarak birbirini etkileme biçiminde bir ilişki vardır. Bu nedenle sosyal ve ekonomik değişimlerin mekansal yansımalarının izlerini bulmak mümkün olduğu gibi, yaratılmak istenen sosyal ve ekonomik yapıya ulaşmak için mekana ilişkin geliştiren politikalar da sıkça görülür. Dolayısıyla mekan bir sonuç olarak, bir amaç olarak, ya da bir araç olarak biçimlenmiş veya biçimlendirilmiştir.

3. Farklı kentlere yönelik farklı politikaların ortaya çıkması ya da benzer politikaların farklı yerlerde farklı sonuçlarının ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur. Ancak buna rağmen kentlerde farklı zamanlarda da olsa benzer gelişmeler ve değişim eğilimleri gözlenebilir.

1.3. KAPSAM

Kapsamın belirlenmesinde başlıkta da görülen dört anahtar kelime önemlidir:

20. Yüzyıl çalışmanın dönemsel olarak hangi alanda yapılacağını göstermektedir. Ağırlıklı olarak yirminci yüzyılın başından bu güne kadar geçen süre ele alınacak olmakla birlikte daha önceki dönemle bağlantıların sağlanması açısından 19. Yüzyıl-özellikle son dönem- gelişmelerine kısaca değinilecektir. Cumhuriyetin kuruluşu köklü bir değişimi ifade etmekle beraber, ekonomik ve sosyal açıdan daha önce oluşmaya başlamış bir birikimin son noktasıdır.

Anadolu Kenti sözü içinde bir ölçek barındırmamaktadır. Burada amaç belli büyüklükte ya da belli nitelikte birkaç kentin değerlendirmesini yapmak değildir. Türkiye’de kentlerin genel değişimlerinin niteliklerini ve birbirleriyle ilişkilerini değerlendirmektir. Ayrıca örnek kentler üzerinde değişimler daha detaylı ve net olarak ortaya konulacaktır.

Sosyal ve Ekonomik Değişimler ülkesel bazda değerlendirilecektir. Bu değişimlerden hangilerinin değerlendirileceği ve hangi detayda değerlendirileceği ise büyük ölçüde mekansal etkileri ve sonuçlarına göre belirlenmiştir.

Kent Yapısı örnek alan incelenmesi dışında genel nitelikleri ile ve ülke genelinde ele alınacaktır.

1.4. YÖNTEM

Çalışma kapsamında Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar olan süreçte önemli değişikliklere neden olan sosyal ve ekonomik olaylar, bu olaylara göre farklı özellikler taşıyan dönemler incelenerek, bu dönemler içinde kent yapısında ortaya çıkan değişimler incelenecektir. 1923'ten bugüne dek geçen sürecin ana çizgileri ile ortaya konulması bugünün anlaşılması açısından önemlidir. Ortada olan bir durumun incelenmesinin onu oluşturan süreçten bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir.

Böyle bir çalışmanın yapılması doğal olarak bu sürecin belli dönemlere ayrılarak incelenmesini gerektirmektedir. Sürecin devamlılığı açısından olumsuz olarak düşünülebilecek bu girişim zaman aralıklarının açıklık kazanması, ortaya çıkan değişimlerin daha rahat ifade edilebilmesi açısından yararlıdır.

Daha önce belirtilen nedenlerle 19. yüzyıl gelişmeleri **II. Bölümde** ele alındıktan sonra **III. Bölümde** Cumhuriyet döneminin incelenmesine geçilecektir. Özellikle ekonomik yapı ve onu oluşturan politikaların değişimine göre bu süreci üç ana dönemde incelemek mümkündür.

Bunlardan birincisi 1923-1950 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem Cumhuriyetin kuruluşu ile yaşanmaya başlayan siyasi değişimin ve Avrupa'da gelişen modernist etkilerin bir arada ülkedeki gelişmeleri belirlediği dönemdir. Daha sonraki dönemler için önemli bir belirleyici olmasına rağmen bu dönemde ülke yapılanması fiziksel ve toplumsal açıdan önemli bir değişime uğramamıştır. Bu dönem kendi içinde farklı özellikler gösteren üç alt gruba ayrılmıştır. Birinci grup 1923-1929 yılları arasında yaşanan ve liberal dönem olarak adlandırılan dönemdir. Devlet yardımı bu dönem için belirgindir. İkincisi ise 1929-1939 yıllarında devletin ekonomiye yoğun olarak ve doğrudan girdiği dönemdir. Bu dönem, bir dışa kapanış dönemi olarak da nitelendirilebilir. 1939-1950 dönemi ise üçüncü grubu oluşturup ekonominin dış dünya ile bütünleştiği, dışa açılışın yaşandığı dönemdir.

İkinci dönem olarak ise 1950-1980 arasındaki yılları kapsayan zaman dilimi incelenmiştir. 1950'li yıllar daha önceki bölümde bahsedilen ekonomik gelişmelerin fiziksel mekanda ve toplum yapısında etkilerinin daha belirgin olarak izlendiği dönem olmuştur. Büyük kentlere göç yoğunlaşmış, gecekondu alanları oluşmaya başlamıştır. Yine bu aralığı da kendi içinde alt dönemlere ayırmak mümkündür. 1950-1960 arası tarımsal gelişmeye öncelik veren bir politika izlenmiştir. Liberal ekonominin canlandırılmaya çalışıldığı ve kapitalist bir kalkınmanın benimsendiği bir dönem olmuştur. 1960'larda başlayan ve yüzeyde önceki ekonomilere tepki gibi görülen ancak temelde devamı olan bir dönem olarak nitelendirilebilir. 1980'li yıllara kadar devam eden bu dönem aynı zamanda planlı ekonomi dönemi olarak da nitelendirilir.

1980’li yıllarda başlayıp günümüze kadar devam eden dönem ise gelişmelerin hızı ve çeşitliliği nedeniyle geniş bir biçimde ele alacağımız son dönem olacaktır.

Ayrıca Türkiye’de sosyo-ekonomik gelişmelerin, kent yapısı ve kent planlama ile ilgili değişimlerin genel olarak incelenmesinden sonra, **IV. Bölümde** seçilecek örnek kentsel yerleşmeler üzerinde bu değişimlerin daha somut bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu amaçla Tire ve Torbalı kentsel yerleşmeleri örnek alan olarak seçilmiştir. Bu alanların seçilmesinin sebebi Türkiye’de izlenen ekonomik politikalar doğrultusunda İzmir’in üstlendiği fonksiyonlara bağlı olarak her iki yerleşmenin de gelişim göstermesidir. Gelişimlerinde gösterdikleri farklılıklar ve benzerlikler bölgesel ve ülkesel gelişmelerde göz önünde tutulmuş olup yukarıdaki dönemler baz alınarak incelenecektir.

Son olarak da, **V. Bölümde** çalışma sonucu elde edilen verilerin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

BÖLÜM İKİ

19. YÜZYILDA ANADOLU'DA KENTSEL YAPIYI DÖNÜŞTÜREN SÜREÇLER

Bu bölümde 20. Yüzyılda yaşanan sosyo-ekonomik değişimler ile onların kökenlerini oluşturan 19. Yüzyıl gelişmelerinin bağlantılarının sağlanması amaçlanmaktadır. Çünkü, 19. Yüzyıl, özellikle de yüzyılın son yarıyılı, daha sonraki gelişmelerin yönünü belirleyecek önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

Konu iki başlık altında ele alınarak, önce sosyo-ekonomik değişimler, sonra da bunların mekansal yansımaları değerlendirilecektir. Ancak tez konusunun sınırları itibarı ile 19. Yüzyılda yaşanan tüm sosyo-ekonomik ve mekansal değişimlere ayrıntıları ile değinilmeyecektir. Özellikle sonraki dönemlerle bağlantılarını sağlayabileceğimiz önemli gelişmeler ele alınacaktır.

2.1. 19. YÜZYILDA ANADOLU'DA SOSYO-EKONOMİK YAPI

19. Yüzyıl, Avrupa'da kapitalizmin geliştiği ve sanayi devrimini oluşturduğu dönemdir. Gerek dış dünyada yaşanan bu hızlı değişim gerekse de kendi iç yapısında oluşan gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli yapısal değişimlere neden olmuştur.

Avrupa'da 19. Yüzyılda yaşanan gelişmeler ile İngiltere'nin ticareti rekabet tanımayan bir düzeye ulaşmıştır. Kapitalist gelişmenin ve sanayileşmenin çeşitli aşamalarındaki diğer Avrupa ülkeleri, sanayilerini korumak için gümrük duvarlarının ve ithal yasaklarının arkasına sığınmışlardır. "1825-1830 yılları arasında Fransa tekstil ithalini yasaklamış; Almanya,

Avusturya İmparatorluğu ve Rusya ağır ithalat vergileri ve ithal yasakları koyarak sanayilerini korumaya yönelmişlerdir.” (Ural, 1974, s.7)

Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu büyük bir umarsızlık ve rahatlık içinde bütün kapılarını “kapitalizmin nimetlerine” açmak için anlaşmalar yapmıştır. Bu ise ekonomik alanda ve buna bağlı olarak diğer alanlarda bir dizi değişimi beraberinde getirmiştir.

Yaşanan değişim Avrupa’dakinden oldukça farklıdır. Çünkü bu değişim üretim teknolojisi ile ilgili değildir. Sanayisini geliştirmeyi hedefleyen Avrupa için, hem hammadde hem de tarımsal ürüne ihtiyaç vardır. Bunun için uygun görülen Osmanlı İmparatorluğu böylece bir dizi değişim yaşayacaktır. Dolayısıyla bu değişim daha çok ulaşım teknolojisi ve dış ticaretin biçimindeki değişimlerle gerçekleşmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin dış ticarete yönelmesi ve Avrupa sanayi ürünlerinin geleneksel üretimin iç pazar alanını daraltması diğer bir önemli değişimdir.

“19. Yüzyılda, Osmanlı sanayinin bel kemiğini teşkil eden pamuklu dokuma, ipek ve boya sanayileri Manchester fabrikalarının ezici rekabeti karşısında sarsılmış, kumaş ihracatı durmuş, büyük bir ithalat başlamıştır.” (Ural, 1974, s.7) Bu ise Osmanlı Feodalitesi’ni ayakta tutan son kurum ve gelir kaynağının da kuruması demektir. 1840’larda Osmanlı Sanayi büyük ölçüde çökmüştür. O güne kadar ülke içi talebi karşılayan ve ihraç edilen, dokumacılık tamamen gerilemiş, binlerce dokuma tezgahının kapanması sonucu kentler işsiz yığınlarıyla dolmuştur.

Bütün bu süreçlerle güçsüzleşen ve milliyetçi hareketlerle parçalanma sürecine giren İmparatorluk yöneticileri çözümü Tanzimat döneminde getirilen Islahat hareketlerinde aramıştır. Bu da değişme eğilimlerini daha da artırmıştır.

“Tanzimat” yaşanan sorunlara bir çözüm arayışı olarak görünse de temelde Osmanlı İmparatorluğu’ndan ithal edilecek pamuk, yün, keten tohumu, işlenmiş ipek, tiftik ve madenlerin elde edilmesini kolaylaştıracak, bir yandan da kapitalist ülkelerinin mamul maddelerinin imparatorluk içinde yayılıp satılmasını hızlandırıp emniyet altına alacak, ekonomik, politik, hukuki, eğitimsel, ideolojik ve kültürel kurumların hazırlanması çabasıdır. (Ural, 1974)

Bu gelişmelerle yeni oluşan yapı ile tam olarak değişmeyen geleneksel yapı arasında bir çelişki vardı. Askeri sınıf, ilmiye sınıfı, sanatkarlar bu değişimden olumsuz olarak etkilenen sınıflardı. Askeri sınıf, artı ürünü ayanlarla paylaşmak durumunda kalıyor, ilmiye sınıfı ise yeni eğitim kurumları karşısında eski önemlerini yitiriyorlardı. Sanatkarlara gelince onları olumsuz olarak etkileyen koşullar iki farklı yöndendir. Bir yandan hammaddelerin dışarıya gitmesi bir darboğaz yaratırken, diğer yandan dışarıdan gelen ürünler Pazar alanını daraltmış, yerel imalatı rekabet edemez hale getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte sınırlı da olsa fabrika türü bir üretim ortaya çıkmıştır. Bu sanayi ihraç edilen tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi amacına yöneliktir. (Tekeli, 1982)

“Dış ticaret ve ona bağımlı sanayinin gelişimi ve tarımın ticarete açılması toplum içinde finansman ihtiyacının artması demektir.” (Tekeli, 1982, s.30) Böylece kademeli bir finansman sermayesi oluşuyordu. En başta yabancı sermaye, onun yerel temsilcileri yabancı milletlerin sermayesi ve onun ardından da tüm milletler arasında yaygınlaşmış tefeci tüccarın sermayesi yer alıyordu. Osmanlı toplum şemasının dördüncü grubu tarımsal üretimle uğraşan halktır. Üretimin dış ticarete açılmasının getirdiği önemli değişiklik büyük toprak sahipliğinin ortaya çıkmasıdır. Bununla birlikte topraksız köylü ve mevsimlik işçi de ortaya çıkmıştır. (Tekeli, 1982)

Bu dönüşümler sonucunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Yabancı milletler Batı yaşantısı ve kültürüne geçmeye açıktır. Müslüman kesim içinde oluşan küçük bürokrat kesim kapitalistleşme sürecinin kendisini yadsımamakta, ancak bunun Müslüman olmayanların denetiminde olmasını yadsımaktadırlar. Değişimle işlevlerini kaybeden gruplar ise eski kurumların savunuculuğunu yapmaktadır.

2.2. 19. YÜZYILDA KENT YAPISININ DEĞİŞİMİ

Ekonomik yapıda ve sosyal yapıda yaşanan önemli değişimlerin mekansal yansımaları da önemli ve çarpıcı olmuştur. Avrupa'yı 19. Yüzyılda etkisi altına alan kapitalizm ülkeye girmiş, ancak İmparatorluğun bu gelişmelerden etkilenişi Avrupa'dan farklı olmuştur.

Çeşitli etkilerle 17. ve 18. yüzyıllarda düşüş gösteren nüfus, 19. Yüzyılda, görece olarak, devletin düzenini koruyabilmesi, kentsel alanlardaki sağlık koşullarında iyileşme, kaybedilen

topraklardan Anadolu'ya göç etkisi ile artmış, 11.5 milyona ulaşmıştır. Dış ticarete açılma ve ulaştırma teknolojisinin gelişmesi kentsel nüfus oranının %9'dan %25'lere çıkmasına sebep oluyordu. (Tekeli, 1980) Eski liman kentleri hızla büyürken, yeni liman kentleri de ortaya çıkmıştır. İstanbul'un toplam nüfus içindeki payı azalırken, İzmir ikinci büyük kent haline gelmiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu kentlerinin dağılımı ve bulundukları nüfus aralıkları Şekil 1'de verilmiştir.

Bu dönemde İmparatorluğun önemli liman kentleri ve onların hinterlandları emperyalist güçler arasında bölüşülmüştü. Gelen sermayenin düşüklüğü geleneksel teknolojiye de yararlanılmasını gerektiriyordu. Kervanlar ile yeni ulaşım türleri arasında birbirini bütünleyecek şekilde bir işbölümü oluşmuştu. Bu limanlar hinterlandlarında denetleyen ülkenin taleplerine uygun olarak ürün yetiştirecek , liman kentlerinde örgütlenmiş finans ve ticaret kurumlarınca toplanacak, burada depolanıp birinci el işlenmesi tamamlanarak dış ülkelere gönderilecekti.

19. yüzyılda kentlerde olduğu gibi kırsal alanlarda da bir takım değişiklikler olmuştur. Liman kentlerinin dış ticarete açılması, ovaların ekilmesine ve dolayısıyla da buralarda yerleşmelere neden oldu. Ayrıca merkezi denetimin artırılması amacıyla göçerler kıyılarda ovalara yerleştirilmiştir. Ova köylerinde sağlık koşullarının kötülüğü ve ölüm oranlarının yüksekliğine rağmen ardı ardına gelen iskan dalgaları ile kırsal nüfus yine de artmıştır. (Tekeli, 1982)

Bu değişimler mekansal görüntüye de yansımıştır. Önemli bir değişim ikili bir merkez yapısının ortaya çıkışıdır. Gelişmeler yeni bazı kurumların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Ancak bu etkiler eski kurumları tamamen ortadan kaldıracak kadar da güçlü değillerdi. Bu ise ikili bir merkez oluşumuna neden oluyordu. İstasyon binaları, rıhtımlar ve postaneler; liman kentlerinde antrepo ve oteller değişimin getirdiği ihtiyaçları karşılayacak yeni yapıları. Değişik finans kesimlerinin yarışmaları bankaların özellikle kentlerin belli kesimlerinde toplanmalarına neden oldu. Artık kentin saygınlığı yüksek iş merkezi bedesten değil , bankalar ve iş hanları kesimidir. Tüccarların koordinatör durumuna gelmesi, bu iş hanlarının doğmasına neden olmuştur. (Tekeli, 1980)

Diğer bir değişim de artık devlet işlerinin konaklarda değil, kent merkezinde yer alan devlet dairelerinde yapılmasıdır. Böylece merkezde bir çekim noktası daha oluşmuştur. Ayrıca Batı etkisi ile lüks tüketim dükkanları, tiyatrolar, eğlence yerleri, kafeler oluşmuştur. Bunlar değişen tüketim kalıplarının ve yaşam biçimlerinin bir göstergesidir. Bütün bu gelişmelerle oluşan yeni merkez, eski merkezden başlayarak Müslüman olmayan milletlerin konut alanlarına doğru kayıyordu.

Geleneksel merkez de bazı değişimlere uğramıştı. Çöken lonca teşkilatının küçük üreticileri değişim geçirmişti. Kent merkezinin etrafında geçiş bölgeleri daha belirginleşmiş, 16. Yüzyılın merkez yapıları yıkılmış, boşalmış veya işlev değiştirmiştir. Ancak tamamen ortadan kalkmamışlardır. Bu alanlar nitelik değiştirerek tam bir geçiş bölgesi haline gelmişlerdir.

19. yüzyılda yaşanan değişimler konut alanlarını da etkiledi. Milletler farklılaşmasının yanı sıra sınıfsal farklılaşma da konut alanlarının yerseçimlerini dönüştürmüştür. Yine farklı milletler farklı mahallelerde oturmaktadır. Ancak aynı milletin bütün sınıfları da aynı mahallede oturmamaktadır. Zenginler kent sınırları dışına çıkarken, artan ulaşım olanakları nedeniyle banliyöleşme başlamıştır. Üst gelir gruplarının konutları yalı, köşk, konak gibi isimlerle farklılaşmıştır. “Sultan iç kaleyi terk eden son askeri sınıf üyesidir. O’ da Topkapı’yı terk edip sarayını Boğaza taşıyacaktı.” (Tekeli, 1982, s.36)

Artış gösteren kent nüfusu ile birlikte, dışarıdan gelen göçmenler kentin hemen bitişiğinde eski mahallelere benzemeyen bir dokuda (grid-iron) olarak yerleşmişlerdir. Böylece yeni mahalleler ve yeni kültür öğeleri ortaya çıkmıştır. Mevcut yerleşmelerin fiziksel dokusunda da önemli değişimler olmuştur. Daha önce yaya olarak ya da kayıkla sağlanan ulaşım, yabancı şirketler eliyle işletilen vapur ve tramvayla zenginleşmiştir. Bunun dışında atlı arabanın yöneticiler ve zenginler tarafından kullanılması daha geniş sokakları gerektirmekteydi. Bu tüm kent dokusunu etkileyen önemli bir olaydır. Ayrıca artık gelişme mevcut parsellerin bölünmesiyle olmak zorunda değildi. Arazi kanunnamesi ile kent çevresindeki tarımsal alanlarda bir tür özel mülkiyet tanımlanmıştı. Artan ulaşım olanakları da bu gelişmeyi cazip hale getiriyordu. (Tekeli, 1982)

19. yüzyılda konut alanlarında dönüşümü kolaylaştıran önemli bir etken de ahşap yapılarıdır. Yangın alanlarında yeni bir doku oluşuyor ve yapıların kagir olması özendiriliyordu. Böylece daha kalıcı bir doku oluşmaktadır. Kentsel toprak üzerindeki arazi değer artışı ise yoğunluk düşüşünü engelleyen bir etkidir. Kent içindeki yeşil alanlar da dönüşüme uğramıştır. Meyve ve sebze bahçelerinin bir kısmı konut alanlarına dönüşürken, tüm kentlilerin kullanımına yönelik dinlenme ve gezinti alanları olan belediye parkları ortaya çıkmıştır. (Tekeli,1982)

Değişen ulaşım ilişkileri kentlerin çevresinde yeni oluşumları gündeme getirmiştir. Zenginlere ait yazlık konutlar, mesire alanları ve yeni yeni başlayan sanayi alanları bunlardan en belirginleridir. Kent dışındaki üretim alanlarına rağmen yine de üretimin önemli bir kısmı merkezde yer almaktadır.

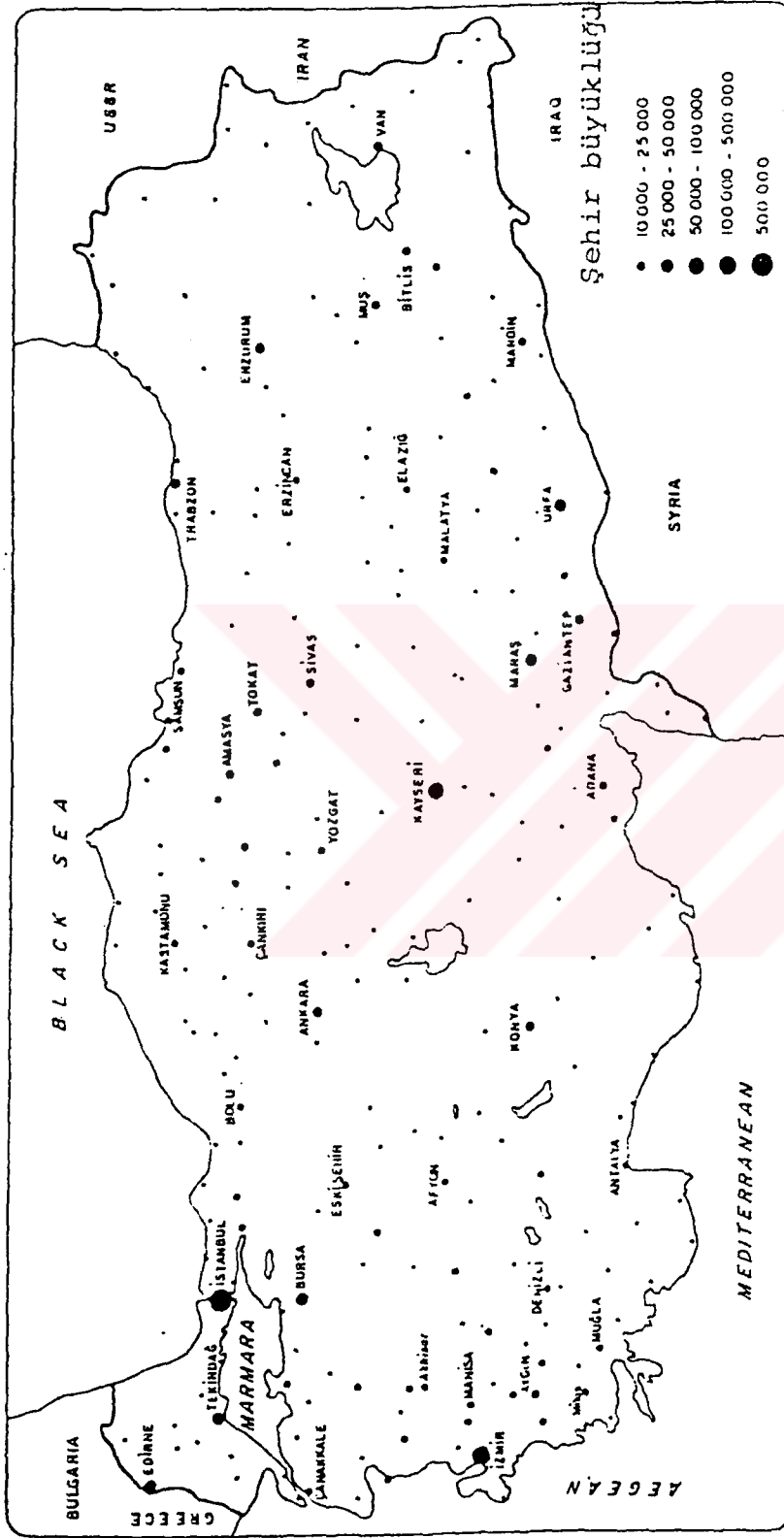
Değişim yalnızca kent yapısında değil kent yönetiminde de olmuştur. Artık kent yönetimini Vakıf Kurumu veya Kadiya bağlı olarak sürdürmenin olanağı yoktur. Eski kent yönetiminde tüm değişmelerle yaşanan çözümler Belediye sistemine geçişte ilk aşama oldu. İmparatorluğun ve başkentin batıyla en fazla bütünleşmiş kesiminde 1856'da ilk belediye, 6. Belediye Dairesi kuruldu. Bunu öteki liman kentlerinde kurulan belediyeler izledi. Belediyelerin kurulmasında esas amaç kentsel altyapının sağlanması idi. Ancak ortaya çıkan belediye oldukça güçsüzdü. Bu kurumun yargı gücü yoktu. Altyapı konusunda vakıflar ve belediye bağlantısı sağlanamadığından ikili bir yapı oluştu. Belediyenin karar organlarında sadece emlak ve akar sahipleri temsil ediliyordu.

Bu güçsüz belediyelerin uygulamada etkinlikleri de sınırlı oldu. Kentsel altyapının oluşturulması ve işletilmesi ise çoğunlukla yabancı sermaye tarafından oldu. Bu onlar için karlı bir yatırımdı.

19. yüzyılda ilk defa kent haritaları yapılmaya başlanmıştır. Önceleri yabancı istihkam subayları ve mühendisleri tarafından yapılan haritalar asrın sonuna doğru Türk subay ve mühendisler tarafından yapılmaya başlanılmıştır. Bu haritalarda ilk imar kararları alınmaya başlanmıştır. Bu kararlar genelde iki amaca yöneliktir. Amaçlardan biri yeni yol açılması veya genişletilmesi iken ikincisi yangın yerlerinin yeniden düzenlenmesidir.

Bu gelişmelere paralel olarak ilk imar yasaları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar 1848 tarihli Ebniye (binalar), 1864 tarihli Turuk ve Ebniye (binalar ve yollar) Nizamnameleri ile 1882 tarihli Ebniye Kanunu'dur. Bu yasalar yangın yerlerinin mutlaka haritasının alınması koşulu, sokakların geliştirilmesi için istimlak kolaylıklarını, yapıların izne tabi olmasını, sokak genişlikleri ve bina yüksekliklerine ilişkin hükümleri getiriyordu. Yeni iskana açılacak büyük arazilerde, iskana açılma devlet iznine bağlanıyor ve kamu tesisleri için belediyeye arsa bırakılması ve altyapı giderlerine arazi sahiplerinin katılması koşulu getiriliyordu. Böylece hem dönüşen kent yapısına yönelik hem de kent dışına yayılan kesimler için hükümler getirilmiştir. (Tekeli,1982)

Şekil 1. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu Şehirleri

Kaynak: L.T. Erder, "The Making of Industrial Bursa" Princeton University, diss., 1976

BÖLÜM ÜÇ

20. YÜZYILDA ANADOLU'DA SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞİMLER VE KENTLEŞME POLİTİKASI

Bu bölümde araştırma konusunun başlığını oluşturan 20. Yüzyıl sosyo-ekonomik gelişmeleri, kentleşme politikaları ve bunlarla ilişkili olarak ortaya çıkan mekansal gelişmeler incelenecektir.

Bu inceleme dönemsel ayrımları içeren dört ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki Cumhuriyet öncesi dönemdir. İkincisi Cumhuriyetin ilan edildiği ve yeni bir yapılanmanın oluşturulmaya çalışıldığı 1923-1950 dönemidir. Üçüncüsü kentsel nüfusun hızla arttığı, bu nedenle de özellikle kentlerin önemli dönüşümler geçirdiği 1950-1980 dönemidir. Dördüncü olarak ise 1980 sonrasında günümüze kadar uzanan dönem ele alınacaktır.

3.1. 1900-1923 DÖNEMİNDE SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI

Bu yıllar arasında değişime neden olan önemli bir olay Meşrutiyetin ilanıdır. Meşrutiyet ile tarif edilen koşullar Avrupa'da yaşanan değişimi ve Osmanlıya etkisini gözönüne sermek açısından önemlidir.

“Meşrutiyeti” oluşturan koşulları tanımlamak açısından bundan önceki istibdat döneminden bahsetmekte yarar vardır. Bütün baskı rejimlerine özgü özellikleri taşıyan bu dönemde ekonomik, politik, ideolojik, kültürel yenilik ve değişimlere karşı amansız bir mücadele verilmiştir. Baskının, yasaklamanın bol olduğu, kitapların yakılıp, aydınların çevresinde her hareketlerini izleyen bir hafiyelik ağının oluşturulduğu istibdat döneminin en önemli olayı Avrupa Kapitalizminin Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen sarışını belgeleyen

1878 Berlin Kongresidir. “Bu kongrede alınan bir kararla, bundan sonra Osmanlı Maliyesi uluslararası mali bir komisyon tarafından yönetilecek ve denetlenecekti.” (Ural, 1974, s.12)

Bütün bu olanlar bir huzursuzluk ortamı yaratıyor ve yönetime karşı direnişin örgütlenmesi yönünde gelişmeler oluyordu. İşte amacı “İmparatorluk içindeki Hristiyan, Müslüman bütün ırkları bir millet halinde birleştirmek ve Fransa’yı model alıp merkezi bir hükümet kurmak” olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluşu da bu yıllardadır.

1906 yılının sonuna doğru İmparatorluğun çeşitli yerlerinde askerler yer yer ayaklanmaya başlamıştır. 1907’de ayaklanmalara halk da katılmaya başlamış, yeni kanunlara ve yoz yöneticilere karşı gösteri yapan halkı dağıtmak için ordu herhangi bir çaba göstermemiştir.

“23 Temmuz 1908’de Osmanlı ticaret burjuvazisi ve halk kitlelerinden destek alan Makedonya’daki III. Ordunun hareketi ve baskısıyla Meşrutiyet ilan edildi” (Ural, 1974, s.13)

Meşrutiyetin ilanı ile Sultan istibdadı kaldırılmış feodal sınıfın hakimiyetine önemli bir darbe indirilerek, iktidar Türk burjuvazinin menfaatlerini temsil eden “İttihat ve Terakki Partisi”nin eline geçmiştir. 1908 inkılabı geniş halk kitlelerinin katılımıyla olmamıştır. Bu nedenle bir halk devriminden çok bir burjuva devrimi olmakla birlikte Türk toplumunun gelişiminde bir dönüm teşkil eden “ilerici” bir olaydır. (Ural, 1974)

İttihat ve Terakki iktidarı Türkiye ekonomisinin gelişmesiyle ilgili bazı tedbirler alma gereği duymuştur. Öncelikle, İmparatorluğun dağılmasını önleyecek ve Türk Ticaret Burjuvazisinin ayakta durmasını sağlayıp, iktidarını pekiştirecek kısa vadeli çözümleri ele almıştır. Ayrıca imparatorluğun içindeki çeşitli halklar arasında “Osmanlılık” ilkesi etrafında bir birlik sağlamak için bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Diğer yandan bağımlılığın bir timsali olarak görülen kapitülasyonların “ilgili bütün devletlerin rızasıyla” kaldırılması yönünde ilişkilerini geliştirmekteydiler. (Ural, 1974)

“Yeni iktidar, endüstri ve tarımın gelişmesi için programlar hazırlamakta, bilimsel çalışmaları teşvik etmekte, mülkiyet hakkını garanti altına alacak yasalar hazırlamaktaydı.”

(Ural, 1974, s.14) Kısacası ekonomik gelişmeyi hızlandıracak ve üretim ilişkilerini yeni bir düzeyde örgütleyecek çalışmalar yapılmaktaydı.

Ulusal sanayinin kurulması amacıyla 1913'te "Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati" kabul edilmiştir. Gene bu yıllarda I. Dünya Savaşı'nın başlaması bahanesi ile kapitülasyonlar kaldırılmış, Gümrük Kanunu düzenlenmiş, ulusal sermayeli şirket, banka ve kooperatifler kurulmaya başlanmıştır.

1908 İnkılabının gerçekleşme süreci ve sonrası sosyal çelişkiler keskinleşmiştir. Toplumun çeşitli sınıf ve tabakaları arasında ekonomik, politik, ideolojik ve kültürel mücadele artmıştır. Bir taraftan Pan-İslamizm, Osmanlıcılık, Pan-Türkizm ideolojik akımları gelişmiş, diğer taraftan da sosyalizm belirmiştir.

"Bu dönemde etkinlik kazanan iki ideolojik akımdan her ikisi de gerek "İttihat-İslamcılık", gerekse "Turancılık" Alman finans kapitali tarafından, Almanya'nın doğu politikasını güçlendirmek için destekleniyor ve besleniyordu." (Ural, 1974, s.15) Bu tarihte Almanya İttihat ve Terakki iktidarı ile Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu sağlamlaştırmış, ekonomik yönden kendine bağımlı hale getirmiştir.

1914 yılında Almanya ile İngiltere ve Fransa arasındaki pazar kavgası biçim değiştirerek I. Dünya Savaşı'nın patlamasına sebep olmuş, Türkiye Almanya ile birlikte savaşa katılmıştır.

Bu yıllarda, İttihat ve Terakki Cemiyeti ideolojisi doğrultusunda milli bir burjuvazinin oluşması işine girer. Savaşın olağan üstü koşullarının da etkisiyle, tekellerin ve karaborsanın gelişmesini kolaylaştıran iktidara bağlı bir müşteri çevresi ortaya çıkar. Küçük şehir burjuvazisine dayanmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, zaruri ihtiyaç maddelerinin, bu arada da besin maddelerinin imalat ve satışını tekellerine alan esnaf ve zanaatkar kuruluşlarını yaratır.

Ulaştırma yol ve araçlarını, özellikle demir yollarını denetiminde bulunduran hükümet, böyle bir müşteri çevresini canının istediği kadar zenginleştirme imkanına sahiptir. Türk burjuvazisinin üyeleri arasında ilk olarak önemli bir sermaye birikiminin meydana gelişine bu

dönemde tanık olunur. Kapitülasyonların yürürlükten kaldırılması ve hükümetten verilen teşvik, Türk burjuvazine iş çevrelerine giriş imkanı sağlar. Ancak bu durum karaborsayla şehir halkının sırtından kolay kar sağlamanın yollarını imkan dahiline sokan savaş durumunun olağanüstü şartlarına bağlı bulunur.

Savaş yılları sırasındaki fiyat artışlarını gösteren aşağıdaki tablo, o dönemdeki spekülasyon bolluğu konusunda bir fikir verebilir.

Tablo 3.1. 1914-1918 Dönemi Temel Gıdalarda Fiyat Değişimi

	1914	1917	1918
1 okka ekmek	1,25 kuruş	16 kuruş	-
1 kile buğday	99 kuruş	-	510 kuruş
1 okka zeytinyağı	8 kuruş	-	180 kuruş
1 okka et	10 kuruş	30 kuruş	-
1 okka pirinç	3 kuruş	45 kuruş	90 kuruş
1 okka şeker	4 kuruş	150 kuruş	250 kuruş

Kaynak: Yerasimos, 1976, s.1284

O güne kadar, yaptığı ekonomik, politik atılımlara rağmen İttihat ve Terakki gerici bir politika yürütmüş, Jön Türk yönetimi halk sınıflarına uzak ve yabancı kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal ve milli meseleleri çözümleyememiştir. Sosyal dayanak sağlamak amacıyla Sultanlık kurumu ve feodal sınıf ile uzlaşma yoluna sapmıştır. Siyasal yönetimi elinde bulundurmak koşuluyla mutlakiyet devrinden kalan finans kapital komisyoncularına, ayan ve köy ağalarına dokunmamışlardır. Aksine onlarla birlikte savaş koşullarının verdiği olanaklardan yararlanarak halkın istismarını sürdürmüşlerdir.

Bütün bunlar , bu durumdan hoşnut olmayanların oluşturduğu bir muhalefet hareketini doğurur. İttihat ve Terakki'nin müşteri çevresi büyük şehirlerde yoğunlaştıkça, bu muhalefet hareketi de kırsal kesimdeki eşraf arasında gelişir.

3.1.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

1908 İnkılabı ile kapitalist üretim ilişkilerinin hakim duruma geçmesinin ardından toplumsal fonksiyonlarla birlikte kültür, sanat, edebiyat ve mimari de değişime uğramıştır. Milliyetçi akımın öne çıktığı bu dönemde, toplumun öğretim ve eğitim aracılığı ile kalkındırılabilceği, hatta giderek sosyal ve ekonomik düzenin değiştirilebileceği görüşleri ortaya çıkmıştır.

1908 İnkılabından sonra bayındırlık faaliyetinin yurt ölçüsünde yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla İttihat ve Terakki Kongrelerinde kararlar alınmış, görevlendirmeler yapılmıştır. Örgütün 5 Ekim 1908 tarihli kongresinde alınan 13 kararda şunlar belirtilmekteydi:

“Terakkiyatı memleketin geliştirilmesi ve idamesi iki türdür. Birincisi hükümetçe yapılacak terakkiyat, ikincisi ahalî ve cemiyet fertlerinin emekleri ile temin edilecek terakkiyat. Efrad-ı ümmette, bayındırlık kalkışmalarına eğilim ve istidat uyandırıp desteklenmesine ve başarısının devamına gayret etmek üzere merkez kurullarından bölgesel koşullara göre birkaç zat bu işle uğraşmalıdır.”
(Ural, 1974, s.16)

İttihat ve Terakki örgütünün iktidarını sağlamlaştırarak bir parti olarak yönetimi açıkça ele aldığı 1913 yılından itibaren bayındırlık faaliyetlerine daha da önem verilmiştir. Özellikle İstanbul’un imarına ve yeni toplumsal fonksiyonların gerekleri yönünde değiştirilmesine çalışılmıştır. Özellikle yeni ulaşım arterlerinin açılması, köprülerin yapılması, tramvay ulaşım ağının kurulması gibi şehrin altyapı sisteminin değiştirilmesi hedeflenmekteydi.

İttihat ve Terakki döneminde İstanbul’un imarı konusunda önemli adımlar atan Dr. Cemil Topuzlu Paşa olmuştur. Cemil Paşanın Şehreminliğe getirilmesi sağlık koşullarını iyileştirmekle ilgili olmayıp, daha çok onun Avrupai yaşam tarzıyla ilgilidir. Cemil Paşa Şehremini olduktan sonra Avrupa’nın başkentleri Bükreş, Berlin, Viyana ve Paris’i ziyaret etti. Bu ziyaretler sonunda Fransa’dan teknik elemanlar çağırdı. Lyon Belediyesi Başmühendisi Örik üç yıllık bir anlaşma ile Şehremaneti Fen Kurulu Müdürü atandı. Bu

sürede Çırçır, Aksaray, Fatih yangın yerlerinin planları hazırlandı. Bu planların uygulanması I. Dünya Savaşının çıkması üzerine tamamlanamadı.

Cemil Paşa döneminde yangın yerlerinin istimlak ve altyapıların yapılması konusunda uygulama olanağı bulunmuştur. Ayrıca kente Gülhane, Sultanahmet, Fatih ve Üsküdar'daki Doğancılar parkları yapılmış, kente 30 metre genişliğinde bazı yollar açılmıştır.

Bu imar operasyonlarında, Şehremini Cemil Paşa ne tür güdüler içinde olduğunu Sultanahmet yangın yerinin düzenlenmesini anlatırken şöyle ortaya koymaktadır:

“Ayasofya ve Sultanahmet Camilerinin arasında bulunan arsaları istimlak etmek. Burada evvelce kocaman bir mahalle vardı ve her iki camiye kapatıyordu. Bir gece bu mahalle tamamen yandı. Hatta benim yangını söndürmediğim rivayetleri bile çıkarıldı. Halbuki bu yalandır. Yalnız yandıktan sonra, sevindiğimi söyleyeceğim. Oralarda yeni inşaata müsaade etmedim. Bütün arsaları, şimdi meydanda gördüğümüz hamamda dahil olmak üzere istimlak ettim. Oraya mimari estetikten mahrum, adi, biçimsiz bir bahçe değil Paris'te ki “Place de la Concorde” gibi ortasında muazzam bir abide bulunan asfalt bir meydan yapmak istiyordum. Projeler hazırlattım. Bunu Avrupa'da meşhur mimari ve şehircilik mütehassısları arasında konkura koydum. O esnada orta yerdeki hamamı yıkmak için çok uğraştım. Fakat Muhafazai Asarı Atika Cemiyeti başında eski Sadrazam Sait Paşa olduğu halde arzuma muhalefet etti.” (Ural, 1974, s.16)

“1908'den sonra mimarlık alanında açıkça izlenen değişimler meydana gelmiştir. Saraylar, hamamlar, köşkler ve kasırların yerine, gelişen ve zenginleşen burjuvazinin istekleri çerçevesinde, bankalar, apartmanlar, villalar, okul, hastane gibi binalar inşa edilmeye başlanmıştır.” (Ural, 1974, s.16) Cumhuriyet döneminde 1936-1950 yılları arasında İstanbul şehir planlama çalışmalarını yürütecek olan H. Prost 1948 yılında verdiği bir konferansda bu değişimi şöyle anlatmaktadır:

“...Türk kadınları bundan böyle kafesli eski evlerini istememekte, servetlerinin az olması, adam tedariki konusunda karşılaşılan müşkülat önünde, bazıları asansörlü, kaloriferli ve her mevsimde sıcak suyu temin edilen apartmanlar aramış, diğerleri

de Marmara ve Boğaz sahillerinde, büyük bahçeler içerisinde muhteşem villalar yaptırmışlardır...Bu suretle eski İstanbul'un, hali vakti yerinde olan halkı Avrupai mahallelere, Beyoğlu ve halihazırda Anadolu yakasında deniz kenarında ve adalarda günden güne terakki eden yeni semtlere taşındılar.”(Ural, 1974 , s.16)

Diğer yandan bu dönemde İstanbul'da dönüşen yapısıyla belediye hizmetlerine olan ihtiyaç da artmıştır. Esnaf etkinliğinin sınırlı kalması, farklı ekonomik ilişkilerin yeşermesi, hatırı sayılır bir kesimin Batı yaşam normlarını benimsemesi temel belediye hizmetlerini gündeme getirmiştir. Çağdaş kent için gerekli olan su, elektrik, kanalizasyon vb. hizmetler kısa zamanda İstanbul'da kendini hissettirmiştir. Şehremaneti imar denetimi gibi geleneksel görevlerin yanında, şehrin ekonomik ve toplumsal yaşamını düzenleyen koruyucu ve yapıcı bazı hizmetleri yerine getirmiştir. Ulaşım faaliyetleri, su şebekesi, itfaiye gibi aktif hizmetler belediyenin uğraş alanları arasında yer almıştır. Yine park, bahçe ve plajların düzenlenmesi de diğer bir uğraş alanıdır.

Şehremaneti'nin ana işlevlerinden biri çağdaş kentliyi biçimlemek olmuştur. Kent mevzuatı kentte yaşayan insanı bir dizi normlara yönlendirmiş, kentlilik bilincinin oluşmasına yol açmıştır. Tanzimat sonrası kentlileşme bir zihniyet sorununa dönüşmüştür. İnsanların yapmaları ve kaçınmaları gereken davranışlar kent insanına telkin edilmiş, birlikte yaşam için bir dizi sınırlamalar kentlilerin yaşamına girmiştir.

Kent yapısında özellikle İstanbul'da belirginlik kazanan gelişmelerin yaşandığı bu dönemde İttihat ve Terakki içinde Türkçülük akımının geliştiği de bilinmektedir. Teknolojik kültürü Batıdan almaya razı olan ama harcı değiştirmeden korumayı savunan bu uzlaşmacı akım Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın da temeli olmuştur.

3.2. 1923-1950 DÖNEMİNDE SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI

Bu dönem Dünyada yaşanmaya başlayan ve genel olarak “modernizm” olarak adlandırılan akımın özellikle ekonomik açıdan ülkeyi etkilemeye başladığı ancak sosyal ve mekansal açıdan bu değişimin etkilerinin yoğun olarak izlenilmediği bir dönemdir. Siyasal açıdan önemli bir değişim ise bu dönemde Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşudur. Bu dönem

içinde Kemalist ideoloji ve Osmanlı'dan devralınan toplumsal ve ekonomik ilişkiler belirleyici olmuştur.

Bu dönem kendi içinde üç alt döneme ayrılarak incelenmiştir. 1923-1929 liberal ekonomi politikalarının izlendiği dönem, 1929-1939 devletçi politikaların ağır bastığı dönem ve son olarak da İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939-1950 dönemi alt başlıkları oluşturmaktadır.

3.2.1. Liberal Dönem (1923-1929) Sosyo-Ekonomik Yapı

Yeni bir devletin yapılanmaya başladığı 1923 yılı Cumhuriyet tarihinin ilk döneminin de başlangıcı olarak alınabilir. Bu yılın ilk yarısında, yıkılan Osmanlı Devleti'nin mirası Lozan'da bir düzene bağlanırken , diğer yandan da yeni kurulan devletin ekonomik politikaları İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde belirginleşiyordu. Milliyetçi yeni bürokrasinin örgütlenmesiyle siyasal bir parti Cumhuriyet Halk Partisi oluşuyordu.

Dönemin özelliği köklü değişimlerin amaçlandığı reform hareketlerinin ortaya çıkışıdır. Bu hareketler dönemin tek partisini, daha önce belirginleşen milliyetçilik, halkçılık, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkelerine bir yenisini “devletçilik” ilkesini eklemeye götürecektir.

Hem ekonomik hem de toplumsal yaşantının batı örnek alınarak düzenlenmesi ile batılı gözüyle “ilerlemeye, ticarete ve uygarlığa kendini uyduramayan Türk portresi” nin değiştirilmesi, batı ile ekonomik ilişkilerin canlandırılarak ilerlemenin sağlanması amaçlanmaktadır. Fes giyiminin yasaklanması, Latin alfabesinin ve batı ölçü birimlerinin kabulü, hafta tatilinin cumadan pazara alınması, İsviçre Medeni Kanunu ve İtalyan Ceza Kanununun alınması, soyadı kanunu ve kadın hakları... gibi reformlar bu amaca yönelikti.

Batıyı örnek alma, kapitalistleşme sürecinin devletinde katılmasıyla hızlandırılması sonucunu beraberinde getirmiştir. 1925'de başlayan kadaastro çalışmaları ve 1926'daki Medeni Kanun, toprak üzerindeki mülkiyetin yasal olarak perçinlenmesine, ve dolayısıyla da toprağın sahip değiştirme olanağına kavuşmasına imkan vermiştir. Böylece toprak bir değişim aracı haline gelmiştir.

Kapitalistleşme süreci içinde önemli bir kuruluş da 1924'te kurulan İş Bankasıdır. İş Bankası özel girişimcilere kredi vermek amacı ile kurulmuş ve giderek özel girişimlere doğrudan katılmıştır. 1925 Yılında Ticaret ve Sanayi Odaları'nın kurulmasına imkan veren kanun çıkmıştır.

Dönem içinde yabancı sermaye yatırımlarını kabul etmekten çekinilmemiş ve hatta tuz, petrol, benzin , kibrit, çakmak, alkol, içki gibi bazı önemli monopoller yabancı sermayeye verilmiştir.

Türkiye, Lozan'da imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında yürürlükte olan serbest mübadele şartlarını 1929 yılına kadar uzatan anlaşmaya bağlıdır. Bu ise altı yıl boyunca serbest teşebbüsün dış ticareti elinde tutacağını göstermektedir. Dış ticarete verilen bu açığı kapatmak , canlandırılmaya çalışılan milli burjuvaziye mali kaynak yaratmak ve kamu hizmetlerine yatırım yapmak ise devlete düşmektedir. Emisyon, tasarruf ve vergilendirme gibi klasik yöntemler ise bu açığın kapatılmasında hiç de yeterli değildir.

1920-1930 yılları arasında kamu sermayesi kadar, özel sermayenin de yokluğu yüzünden, yabancı şirketlerin millileştirilmesi işi oldukça yavaş yürür.

“1924 yılında yabancı sermaye ülkede 94 işletmenin denetimini elinde tutmaktadır. Bunlardan 7'si demiryolu şirketi, 6'sı maden işletmesi, 23'ü banka, 11'i belediyelere ait imtiyazlar, 12'si sınai işletme ve 35'i ticari şirketlerdir. Bütün bu kuruluşların toplam yatırım sermayesi 63 milyon 444' bin İngiliz lirasıdır... 1933 yılında ise ülkede hala 71 yabancı şirket mevcuttur.” (Yerasimos, 1976, s.1284)

Bu dönemde, öylesine umut bağlanan ekonomik büyüme bir türlü gerçekleşemez. Büyük ölçüde tarım sektörüne bağlı olan milli hasıla çok yavaş bir hızla artar. Dönemin tek önemli yatırımı demiryollarıdır.

Bürokrasi bu durumun çözümü konusunda sanayiye umut bağlar. Kapitalizmin önde gelen sembolü olan sanayileşme daha önce de hedef olarak belirginleşmiştir. Ancak burjuva sınıfının bunu yapacak gücü ve isteği yoktur. Ayrıca küçük ve orta çaplı ihracat, ithalat ve ticaret daha kısa sürede daha iyi kârlar bırakmaktadır. Diğer yandan devletin ne kendisi

doğrudan yatırım yapacak kadar ne de kredi ile özel girişimciyi destekleyecek kadar gücü bulunmadığından bu alanda devletin gösterdiği çabalar mevzuatı düzenlemekle sınırlıdır.

Sanayileşme için ilk girişim 1925 yılında kurulan Sanayi ve Madenler Bankası'nın kuruluşudur. Kuruluşun ilk amacı Osmanlı'dan miras kalan devlet işletmelerini yönetmektir.

Diğer bir girişim de 1927'de çıkarılmış olan Sanayii Teşvik Kanunu'dur. Buna göre;

- *Devlet, özel kişilerin fabrika kurmaları için gerekli araziyi ücretsiz olarak verecektir; gerekirse böyle arazileri istimlak edecek ve özel kişilere bağışlayacaktır.*
- *Fabrika ile ana sistem arasında telefon, telgraf hatları ücretsiz olarak çekilecektir.*
- *Geniş bir vergi muafiyeti uygulanacaktır.*
- *Yatırım makine ve hammaddeeleri gümrük vergisiz ithal edilecektir.*
- *Kamu nakliyat tarifelerinde tenzilat yapılacaktır.*
- *Üretim değerinin %10'u kadar pirim verilecektir.*
- *Kamu kuruluşları, özel girişimcilerin ürettikleri malların fiyatı ithal fiyatından %10'dan daha yüksek değilse ,özel girişimcilerden almak zorundadır. (Küçük, 1971, s.214)*

Ancak 1929 yılında patlak veren Dünya Ekonomik Krizi Türkiye'yi de etkisi altına alıyordu. Buhranın hammadde fiyatları üzerinde etkisi korkunçtur. Diğer yandan Türk ihraç mallarının fiyatlarında da önemli ölçüde düşüş olmuştur. “1929 ile 1932 yılları arasında fındığın ihraç fiyatı %73, buğdayınki %63, kuru incirinki %52, tütününki %50, kuru üzümünki %49, pamuğunki %48 oranında düştü.” (Yerasimos, 1976, s.1286)

Bütün bu gelişmeler sonucunda, 1929 yılı sonunda toplam gelirin hemen hemen yarısını bulan bir dış ticaret açığı ve Türk parasının baş döndürücü düşüşü ortaya çıktı. Bu ise burjuvazinin devlete sığınması ile “devletçilik”in temellerinin atılması sonucunu ortaya çıkaracaktır.

Sosyal ve ekonomik alanda 1923-1929 yılları arasında yaşanan gelişmeler böylece özetlendikten sonra, bu gelişmeler ışığında kentlerin durumu ve ortaya çıkan siyasi tercihler içinde planlamanın yeri hakkındaki görüşlerle anlatıma devam edilecektir.

3.2.1.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

Cumhuriyet bir modernite projesini hayata geçirmeyi hedef edinmişti. Bu projenin hayata geçirilmesi için kentsoylu bir burjuvazinin yaratılmasını gerektiriyordu. İşte bu nedenle kentler ve onların biçimlendirilmesi, bu sınıfın kültürünün oluşturulması açısından önemliydi.

Yeni rejim her ne kadar kendisini Osmanlının ve onun son dönem ilişkilerinin yadsınması ile temellendiriyorsa da Batılılaşma (modernleşme) reddedilmiyordu. Belki de bu yaklaşım en iyi “Batıya rağmen Batılılaşma” sözüyle ifade ediliyordu.

Osmanlı devleti 19. Yüzyılda batı ile ekonomik ilişkilerini arttırmıştı. Ancak daha önceki bölümde değinildiği gibi bu ilişkiler, ülkede kapital birikimine fırsat tanımayan bir süreçte gelişmiştir. Bütün yatırımlar yabancılar tarafından, hammaddelerin toplanılıp dışarıya aktarılması amacıyla yapılmış ve yabancılar tarafından işletilmiştir. (Demiryolları gibi) Bunun yerleşme yapısındaki etkileri ise açıktır. Liman kentleri dışarıya bağlı olarak gelişirken, bu kentlerin Anadolu ile bağları iyice kopmuştur.

Bu yapılanmaya karşı Cumhuriyet yönetimi Anadolu’ya yönelik politikalarla ülke yapısındaki bu kopukluğu gidermeyi amaçlamıştır. Ankara’nın başkent seçilmesi bir yandan Emperyalist ilişkilere bir tepki olarak ortaya çıkarken, diğer yandan da Anadolu’yu geliştirmeyi hedefleyen politikaların ilk adımı olmuştur.

Bu amaçla devletin yapacağı diğer temel yatırımların niteliği ise şöyledir: “Demiryolu ağı hızla geliştirilecek, Anadolu’daki yerleşmeler birbirleri ile ve başkent Ankara ile bağlanacak, Anadolu kentlerine kamu yatırımları (özellikle sanayi, altyapı) dağıtılacaktır.” (Altaban, 1998, s.43)

Ankara, yaratılmak istenen ulusal burjuvazinin yaşantısının ve kültürünün şekillendirileceği yerdir. Bu durumda Ankara'nın kuruluşu ile amaçlanan sadece çağdaş bir kent yaratmak değil, ulusal burjuvazinin kültürünün yaratılacağı bir kent oluşturmaktır. Burada yaratılan kültür tüm ülkeye yayılacak, bunun için de Ankara örnek olacaktı. Bu nedenle Ankara'da kent planlamanın başarısı Cumhuriyet rejiminin bir başarısı olarak görülmektedir. (Tekeli, 1980)

Bu dönemde en önemli kent planlaması sorunu Ankara'nın imarı olarak görülürken, acil olarak çözülmesi gereken bir diğer sorun da Kurtuluş Savaşı sonrası , büyük yangınlarla yakılan çok sayıdaki Batı Anadolu kentinin yeniden planlanmasıydı. Diğer bir sorun mübadele sonucu yurtdışından gelen Türklerin yerleştirilmesiydi. Bu dönemde savaş sonucu yaşanan nüfus hareketleri kentlerin yapısında da önemli bir belirleyici haline gelmişti. İstanbul bu hareketlerle önemli ölçüde nüfus kaybediyor, küçülen bir kentin sorunlarıyla karşı karşıya kalıyordu. Nüfusu bir milyon iki yüz bin düzeyinden, yedi yüz bin düzeyine inmiştir.(Tekeli,1980)

İstanbul Kurtuluş Savaşı sonrası, küçülen bir kentin sorunları ile uğraşırken Ankara'nın durumu çok farklıydı. 1920'lerin başında 20.000 nüfusa sahip olan Ankara , 1927 nüfus sayımında 75.000 nüfusa ulaşıyordu. Bu hızlı artış hemen uygulamaya geçilmesini gerektiriyordu. Böylece Ankara'nın kentleşme sorunu bir plan hazırlayarak değil, bir uygulama örgütü kurularak çözümlenmeye çalışılıyordu. Planlama konusunda Ankara'ya verilen özel önem nedeniyle konuya ilişkin kurumsal yapılanmanın ve yasal düzenlemelerinde özellikle Ankara'da gerçekleşmesi normaldir.

İlk örgütlenme Ankara Şehremaneti'nin kurulması olmuştur. “16 Şubat 1924'te 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu çıkartılarak buradaki belediye düzeni İstanbul'a benzer olarak şehremaneti haline getirildi.” (Tümerkan, 1946, s.210) Ankara Şehremini hükümetçe atanacak ve 24 üyeden oluşan bir “Cemiyet-i Umumiye-i Belediye” tarafından yürütülecekti.

Bu kanuna göre Ankara'ya ilk şehremini olarak Mehmet Ali Bey tayin edildi ise de 3-4 ay içinde Şehremanetinin kurulmasında bir ilerleme görülmeyince, İstanbul'da uygulamacı niteliği ile tanınan Haydar Bey 1924 Haziranında Ankara'ya şehremin olarak tayin olunmuştur. Haydar Bey İstanbul Şehremaneti'nin bir benzerini Ankara'ya kurmuştur.

Haydar Bey'in en önemli girişimi, yeni kentin kurulacağı dört milyon metrekarelik alanın istimlak edilmesidir. Bu istimlak için, 24 Mart 1925 tarihinde 583 sayılı “Ankara’da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle İçin Muktezi Yerler ile Bataklık ve Mergazi Arazinin Şehremanetince İstimlaki” hakkında özel bir kanun çıkarılmıştır.

Bu kanun yeni Ankara’nın gelişeceği yeri de belirliyordu. Eski Ankara bırakılarak Çankaya ve eski Ankara arasında kalan alanda yeni bir kent kuruluyordu. Bunun önemli bir sebebi de arsa spekülasyonlarından uzak sağlıklı bir uygulamanın yapılabilmesini olanaklı kılmaktı.

1926 yılında çıkarılan 844 sayılı Kanunla “Emlak ve Eytam Bankası” kuruldu. Temelde tüm Türkiye’nin inşaat işleri için kredi verecek bir kuruluş olarak kurulduysa da, ilk yıllarda kaynaklarını büyük ölçüde Ankara için kullandı.

Cumhuriyet yöneticilerinin Ankara’nın imarında yabancı sermayeye ve yabancı uzmanlara açılması bakımından 1927’ler bir dönüm noktası olarak görölmektedir. Bu, gerek alt yapı işletmelerinde gerekse yabancı mimarların ve kent plancıların aldıkları işlerle kendini göstermektedir.

28 Mayıs 1928’de 1351 sayılı Kanunla “Ankara Şehri İmar Müdürlüğü” kuruldu. Kurulan bu müdürlük doğrudan merkezi hükümete bağlı olup büyük yetkilerle donatılmış bir planlama ve uygulama örgütü idi. Ankara İmar Müdürlüğü plan yapacak, beş yıllık imar programları hazırlayacak ve bunları Bakanlar Kurulu onaylayacaktı. Uygulama için kendi fonu olabilen ve kendi karar organına dayanarak ve kendi koyduğu kurallara göre bunları kullanabilen bir kuruluştur.

5 yıllık bir deneyden sonra yerel yönetim elinde çözülemeyen sorun, hükümete bağlı güçlü bir planlama örgütünü kurulmasını ve plan yaptırılmasını gerekli kılmıştı.

Cumhuriyetin bu ilk dönemi, “Osmanlı dönemindeki ‘geleneklere bağlı kurallarla yapılaşma’ yerine, modern anlamda kent planlamasına ya da imar planlamasına bağlı

yapılaşma hukukunun tüm ülkede ...yaşama geçirilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur.” (Ekinci, 1998, s.193)

Büyük kentler dışında, orta ve küçük kentlerin hatta birçok kasabanın bile ilk imar planları bu dönemde yapılmaya başlamıştır. “Özellikle önemli kamu binaları, yeni yolların açılması, büyük kent parkları, spor alanları ve bunun gibi hizmet yapılarında aynı planlara uygun olarak gerçekleştirilmeye başlamıştı.” (Ekinci, 1998, s.193)

Kent planlama konusundaki gelişmeler bu dönemde çoğunlukla Ankara üzerinde yoğunlaşırken mimari konusunda da değişimler yaşanıyordu. Ulusal mimarlık akımının etkilerini bu dönemde kaybettiği görülmektedir. Daha çok sembolik gereksinimlere cevap verdiğini söyleyebileceğimiz bu akım, ulusal bağımsızlığın kazanılmasından sonra geçerliliğini kaybediyordu. Yeni devletin maddi olanakları ve zamanı sınırlı, gereksinimleri ise çok fazlaydı. Üretilmesi pahalı olan ve yapımı uzun süren bir mimarlık öneren ulusal mimarlık düşüncesini uygulamaya aktaramazdı. Öteki yandan ulusal mimarlık düşüncesinin geleneksel Türk mimarlığından yararlanma eğilimi Atatürk devrimlerinin eski düzeni yıkmayı amaçlayan ilkeleri ile çelişir bir durumdaydı. Geleneksel mimarlık öğeleri Osmanlı İmparatorluğunun sembollerini canlandırıcı, onları hatırlatıcı niteliklere sahiptir. Doğal olarak devrimin ilk yıllarında buna izin verilemezdi. Ulusal mimarlık düşüncesi yerini, toplumun o günkü gereksinimlerine daha iyi cevap verebilecek rasyonel, fonksiyoncu bir mimarlık anlayışına bırakacaktı. (Alsaç,1976)

3.2.2. Devletçilik Dönemi (1929-1939) Sosyo-Ekonomik Yapı

Türk hükümetinin siyasetini değiştirecek olan olaylar, 1929 yılı sonlarına doğru hızlanır. Dünya ekonomik buhranı, uluslararası pazarlarda hammadde fiyatlarının düşmesi ile kendini açığa vurur. Bu fiyat düşüşü Türk ihraç mallarının fiyatlarına ve giderek de iç pazardaki fiyatlara yansır. Fiyat düşüşünün fazlalığı ihracatı aynı seviyede tutabilmek için üretimin yaklaşık üç kat artmasını gerektirmektedir. Bu ise dönemin koşulları içinde imkansızdır. Yeni tarım makineleri alınamazken, eldeki makineler da yedek parça yokluğu nedeni ile kullanılamaz hale gelir.

Diğer yandan 1929 yılında gümrük tarifelerinin devreye girmesi ile ithalat ve ihracat daha az karlı hale gelir. Türkiye Cumhuriyeti, yaşanan para krizi nedeniyle, döviz kontrol tedbirleri alarak sermayenin yurtdışına akışını önlemenin yollarını arar. Bütün bunlar ise sermaye sahiplerinin dış ticaretten geri çekilmesi ile sonuçlanacaktır.

Bu koşullar içinde daha önce canlandırılmaya çalışılan, ancak ticaretin geri dönüşümünün daha çabuk olması nedeniyle sermaye sahibine cazip gelmeyen sanayinin gelişmesi için ortam daha uygun hale gelmektedir. Devletin ödemeler dengesini sağlamak amacıyla ithalatı kısması yerli sanayiye dış rekabetten kurtarmakta, üretilen malın iç pazarlara istenen fiyatlarla sunulmasını kolaylaştırmaktadır.

1927-1933 yılları dönemi için, Teşvik-i Sanayi Kanununun sağladığı imkanlardan yararlanan işletmelerin, yani ülkenin en önemli işletmelerinin evrimiyle ilgili rakamlar şöyledir. Bu sanayi kuruluşlarının 1927 yılında sayısı 322 iken, 1933 yılında 1473'e yükselir. Bunlarda çalışan işçi sayısına gelince, bu iki tarih arasında 17 binden, 62 bine yükselir. Öyleyse işletme başına ortalama işçi sayısı 1927 yılında 50 iken 1933 yılında da 42'dir. (Yerasimos, 1976, s.1293)

Bu dönemde sanayileşme , uzun dönemli ekonomik bir planlama kaygısından değil de o andaki ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Durumun böyle olduğunu gösteren belirgin bir özellikde, bu sanayileşme hareketinin kesin olarak tüketim mallarına yönelişidir. “1927 yılında sınai işletmelerin %44.3’ü besin maddeleri, %23.83’ü de dokuma imal etmekteydi. Yine 1931 yılında kurulan işletmelerin %84’ü hafif sanayi dallarıydı.” (Yerasimos, 1976, s.1293) Köklü bir sanayileşme için gereken mallar ve ağır sanayi ürünleri ise yine ithal edilecekti.

Devletçiliğin damgasını vurduğu bu dönemde devletin aldığı düzenleyici tedbirlerin ilki, Türk Parasının durumuyla ilgiliydi. 1929 yılındaki yıkımdan sonra dövizler üzerinde bir denetim mekanizması işlerliğe konuldu ve bir yıl sonrada Merkez Bankası’nın kurulmasına karar verildi. Kağıt para basımıyla bir altın stokunun meydana getirilmesi işini bu devlet bankası yüklenecekti. Bu tedbirler, durumun kısmen düzelmesine ve tedavüldeki kağıt paranın %21’ini karşılayacak altın stokunun sağlanmasına neden olur.

Para durumunun dengeye kavuşturulmasından sonra, hükümet dış ticaret dengesindeki sorunlara eğilir. 1931 yılında ithalatı sınırlandırmaya yönelik tedbirler alınırken, 1933'lü yıllarda “ancak bizden mal alana mal satarız” türünden bir uygulama ilkesi geçerlilik kazanıyordu. Bu dönemde Almanya, Türkiye'nin en önemli müşterisi olarak beliriyordu. Türkiye'nin besin maddeleri ile ve özellikle de kromu ile ilgilenen Almanya ile ilişkiler ekonomik olduğu kadar siyasi bir nitelikte kazanmaya başlıyordu. “Böylece 1925 yılında Türkiye'nin Almanya ile ticari ilişkisi ithalatta %11.3, ihracatta %14.3 iken bu oranlar 1937 yılında ithalatta %42'ye, ihracatta ise %36,5'e varır.” (Yerasimos, 1976, s.1295)

Ticari faaliyet alanındaki bu sınırlama ödemeler dengesinde bir düzelmeye yol açarken, Kurtuluş Savaşından beri ilk defa 1932 yılında dış ticaret bilançosu 15 milyon liralık bir fazla verir ve gene aynı yılda Türkiye Cumhuriyeti Devleti Bütçesi iç istikraza başvurmada denkleştir. “Devletçilik” işte bu 1932 yılında ortaya atılır; bunu izleyen yıllarda ise önce Cumhuriyet Halk Partisinin ilkeleri arasına , ardından da anayasaya girer.

Devletin en önemli çabaları sanayi konusunda olacaktır. Hükümet, 1932 yılında “Devletin Karma Sermayeli İşletmeler Üzerindeki Denetimini Sağlamak” amacıyla Devlet Sanayi Ofisi'ni kuruyordu. Devlet bu kuruluş aracılığı ile kendi iştirak payı ne olursa olsun, bütün bu işletmelerde, yönetimi kendi üzerine alır. Ofis aynı zamanda yeni kamu işletmeleri kurmakla da yükümlüdür.

Devlet Sanayi Ofisi'nin kaldırılması ile onun yerine Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını sonuna kadar götürmekle görevli bir devlet bankası, Sümerbank kurulur. Bundan iki yıl sonra ise maden aramak ve işletmekle görevli bir diğer banka, Etibank kurulur. Bu banka, özellikle Ereğli maden kömürünün millileştirilmesi işine girecektir.

Bu dönemde sanayileşme atılımının yanında tarımda da bazı gelişmeler yaşanmıştır. 1929 yılında 618 bin ton olan ihracat hacmi, 1938 yılında 1 milyon 447 bin tona yükselir ve hacmin %51.2'sini tarım ürünleri meydana getirir. Bu ise iki tarih arasında tarım ürünlerinde bir artma, hele de tarım ürünlerinin ticaret alanına sokulmasında çok büyük bir ölçüde artma olduğunu gösterir. (Yerasimos, 1976)

1930 ile 1940 arasındaki yıllarda genel olarak, dış ticaret bilançosunda gelir sütununu büyük çapta kabartan haneler, bitkisel ve hayvani besin maddelerine ait hanelerdir.

Tablo 3.2. 1930-1938 Yılları Farklı Ürün Kategorilerinin İhracat İçindeki Payları

Ürün Kategorileri	İhracat İçindeki Payları (% Olarak)			
	1930	1932	1936	1938
Mamul Maddeler	11.9	7.4	6.9	5.2
Hammaddeler ve Yarı Mamul Maddeler	53.5	44.2	53.0	50.3
Bitkisel ve Hayvani Besin Maddeleri	34.6	48.4	40.1	44.5

Kaynak: Yerasimos, 1976, s.1309

Bu verim artışı, temelde, tarımdaki verimliliğin artışından değil, tarım yapılan toprakların çoğalmasının bir sonucudur. Bu topraklar, 1927 yılında ülke yüzölçümünün %4.86'sı iken, 1934 yılında %10.2'sine ve 1940 yılında ise %12.25'ine yükselir.

Ekim yapılan arazinin artışı kısmen devletin toprak dağıtılması yoluyla olur. 1923-1934 yılları arasında 678 bin hektar ve 1934-1938 yılları arasında 30 bin hektar toprak dağıtılmıştır.

Tarımda devlet yardımı ise Ziraat Bankasının kredi mekanizmasının dışında Toprak Mahsulleri Ofisinin kurulması ile özetlenebilir. Ofisin kuruluş amacı üreticiye destek olarak, ürün fiyatlarını belli bir düzeyde tutmak, zaman zaman ürünü piyasa fiyatlarının üzerinde fiyatlarla satın almaktır. Ancak Ofis'in ülkenin her yerinde örgütlenme imkanının olmayışı sonucu, belli tarım merkezlerinde şubeler açılmıştır. Bu ise direk üreticiye değil aracılara ve büyük arazi sahiplerine yaramıştır.

Devletçilik dönemi hem üretilen ürünler cinsinden, hem sanayi yönünden hem de milli gelir yönünden sınırlı olsa bir ilerlemenin yaşandığı dönemdir.(Bakınız Tablo 3.3.) Ayrıca bu dönem, bugünde varolan kamu kuruluşlarının bir çoğunun kurulduğu dönemdir.

Tablo 3.3 1927-1939 Yılları Kişi Başına Milli Gelir Dağılımı

Yıl	Milli Hasıla* (Milyon TL)	Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Milli Gelir (TL)
1927	1.000	13.6	73
1929	1.147	14.2	80
1935	1.315	16.2	82
1938	1.589	17.2	92
1939	1.652	17.5	95

* 1938'deki fiyatlar üzerinden

Kaynak: Yerasimos, 1976, s.1311

3.2.2.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

1929-1939 döneminde, kentsel nüfusta belirgin bir artışın olduğu söylenemez. 1927'de %16.4 olan kentsel nüfus artışı 1935 sayım sonuçlarına göre %16.6'ya çıkmış; yine aynı dönemde kırsal nüfusta, %83.6'dan %83.4'e düşmüştür. Bu duruma göre kentleşme oranının oldukça düşük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yıllık ortalama kentleşme hızı açısından bakılırsa, 1927-1935 yılları arasında %2.9 gibi bir oran saptanmaktadır.

Nüfus büyüklükleri açısından , farklı büyüklüklerdeki kent satırlarında 1927-1940 yılları arasında meydana gelen değişim incelendiğinde 10-20 000 ve 20-50 000 nüfus gruplarının toplam nüfus içindeki paylarında önemli bir değişimin olmadığı; 50-100 000 nüfus grubunda ise 1927'de %9.3 olan oranın 1940'ta %12.2'ye çıktığı görülmektedir. Yine nüfusu 100 000'in üzerinde olan kent sayısı 1927'de iki iken bu sayının 1935'te üçe çıktığı ancak bu illerin toplam nüfus içindeki paylarında önemli bir değişimin olmadığı görülmektedir.

Dünya buhranının etkisiyle tek parti rejimine girildiği ve altı okla simgelenen bir ideolojik çerçevenin kabul edildiği bu dönem daha önce de bahsedildiği gibi “devletçilik” anlayışının damgasını vurduğu bir dönemdir. “Halka rağmen halk için” ilkesi benimsenmiş, bu da kent planlamasının kuramsallaşmasının temellerinin bu dönemde atılmasına neden olmuştur.

1929-1939 yılları “rejimin, kent ve köy planlamasındaki ilkelerini belirlediği, sanayi yatırımlarının gerçekleştirildiği, kasabaların modernizm kurallarına göre planlandığı, parkların yeşil alanların düzenlendiği, işçi ve memur lojmanlarının inşa edildiği” (Sey, 1998, s.32) bir dönem olmuştur.

Çağdaş uygarlık düzeyini ve kentsoylu yaşamı getirmenin amaçlandığı bu dönemde “planlama” önemli bir araç olarak ortaya çıkacaktır.

Bu nedenlerle kent planlaması ve yönetimi, 1930-1936 yılları arası birbiri ardına çıkartılan yasalarla, yeniden ele alınmıştır. Bu yasalardan ilki 1580 sayılı Belediyeler Kanunu olmuştur. 1580 sayılı yasa ile belediyelerin karar organlarının yapısı, kurulmak istenen çağdaş kent uygarlığını benimsemeğe elverişli hale getirmeğe çalışılmıştır. Yasa ile belediyelere önemli sağlık ve sosyal yardım işlevleri verilmiştir. (Tekeli,1980)

1876’da çıkartılmış olan Vilayet Belediye Kanunu ile tarif edilen görev alanının yetersiz kalması ve bu belediyelerin karar organlarının yapısının çağdaşlaşma ideolojisini benimsemeye uygun olmaması yeni yasanın oluşturulmasının nedenleridir. (Tekeli,1980)

“Belediyeler kanundan çok kısa bir süre sonra çıkan 1953 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu”da adeta bir belediyeler kanunu niteliğindedir. Belediyelere önemli yetkiler ve görevler vermiştir. Gerçekte 1580 ve 1593 sayılı kanunların her ikisini birden, tek bir belediye kanunu olarak düşünmek gerekir.” (Tekeli, 1980, s.65)

“1580 sayılı Belediyeler Kanunun dayandığı temel ilkelere biri de merkezi hükümetin belediyeler üzerindeki denetiminin, düzenli bir bütçeye ve kent planına göre hazırlanmış bir programa dayandırılmak istenmesiydi.” (Tekeli, 1980, s.65) Belediyeler Kanununun 15. Maddesi, 30. Fıkrasında “Her belediye, beldenin harita, kadastro ve müstakbel şehir planlarını yaptırmaya ve bu planları en az 5 senelik çalışma programları hazırlayarak tatbiki mecbur tutulmuştur.” Kaynaklar ve işgücünün yetersizliği nedeniyle, uygulanma olanağı bulamayan bu maddenin benzeri 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunda tekrarlanacaktır.

24 Haziran 1933 tarih ve 2301 sayılı kanunla Belediyeler Bankası kurulmuştur. Amacı , belediyelerin kaynak sorununu karşılamak olan bu kuruluş bu günkü İller Bankası'nın temeli olmuştur.

Yine Hıfzısıhha Kanunundan 3 yıl sonra çıkan 18 Haziran 1933 tarihli 2290 sayılı Belediye Yapı Yollar Kanunu, kanunun yayınlanması tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığı'nın belirteceği süre içinde halihazır haritasını ve beş yıl içinde de ya tek başına ya da belediyelerin plan hazırlamak için kuracakları birlikler eliyle kent planlarını yaptırmaya mecbur tutuyordu.

1933 yılında çıkan 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu dönemin diğer önemli kanunudur. Şehirlerde arazi kullanma miktarları, yol genişlikleri, bina çıkıntıları vb. konularda şartlar getirmiştir. Özellikle kentin niteliklerinin ne olduğunun ayrıntılı olarak belirtilmesi, kanuna ideolojik bir eğitim işlevi de yüklemiştir. Kanunla, Cumhuriyetin istediği kent biçiminin ne olduğu konusunda belediyeler şartlanmıştır. (Tekeli,1980)

Yapı Yollar Kanunda, Ebniye Kanunu geleneğinin etkileri görüldüğü gibi, aynı zamanda bu yasaya İmar Kanunu niteliği kazandıracak yeni eklentiler vardır. Örneğin kent planlamasında kentin elli yıl sonraki nüfusunun esas alınması gereğine, bu nüfusa göre konut, sanayi, ticaret vb. gibi kullanışların belirli katsayılarla çarpılarak nasıl hesaplanacağına ve bu kullanışların kent planlarında birbirinden ayrı mntıkalar halinde gösterilmesine, yapılacak planların ölçeklerine ilişkin hükümlerde yer almaktadır.

Bütün bu yasalara rağmen mevcut şartlarda bir türlü uygulamaya geçilememesi Cumhuriyet yönetimini plan elde etmek için daha radikal önlemler almaya itiyordu. 7 Haziran 1935'de 2763 sayılı kanunla "Belediyeler İmar Heyeti" gibi merkezi bir kurum getiriliyordu. Böylece İçişleri Bakanlığı 10 000'den fazla nüfuslu yerlerin imar planlarını, içme suları, spor alanları ve lağım işleriyle 2490 nolu kanun çerçevesinde yaptırmakla yükümlü kılınıyordu.

İçişleri Bakanlığı çerçevesi içindeki "Belediyeler İmar Heyetinin" Türkiye'nin bu konudaki gereksinimlerini karşılamaktan uzak oluşu 1935 yılında Bayındırlık Bakanlığının yapı işleri çerçevesinde bir şehircilik bürosunun gelişmesine neden

olmuştur. Bu büronun doğuşunun ilk nedeni Cumhuriyetin Anadolu'ya dağıttığı devlet sanayilerinin ya da önemli demiryolu istasyonlarının çevresinde oluşan kentsel gelişmeyi denetim altına almak, bu kentler için plan yapmak olmuştur. Ancak zamanla bu büro gelişerek “Belediyeler İmar Heyeti” ile yarışacak hale gelmiştir... Böylece Türkiye'nin merkezi yönetimi içinde kent planlaması ve yönetimine ilişkin denetleme işlevleri iki bakanlık arasında farklılaşıyordu.(Tekeli, 1980, s.68)

Bu dönem boyunca çıkartılmış olan istimlak yasalarında da imar operasyonlarını Belediyeler lehine karlı hale getiren hükümlerin bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle de hem Erzincan hem de Ankara için yapılacak olan uygulamalarda yeni şehir ve eski şehir kesimlerinde yapılacak operasyonlarda iki ayrı kamulaştırma ilkesinin güdüldüğü görülmektedir.

Dönemin planlama konusundaki temel yaklaşımını; “varolan sanayi öncesi kentine imar uygulamaları ile modern bir görünüş vermek” olarak özetleyebiliriz.

Konut sorununa da yaklaşım, kent sorunlarına yaklaşımdan pek farklı olmamış, bu sorunlar sanki sadece Ankara'ya özgü gibi ele alınmıştır. "Bu konudaki ilk girişim evsiz memurları veya benzer durumda bulunan yurttaşları birer ev sahibi etmeyi amaçlayan Bahçelievler Yapı Kooperatifidir. Ortaklarının çoğu kamu görevlileridir. Kooperatif kısa sürede 150'den çok konut üreterek, Bahçelievler semtinin çekirdeğini oluşturmuştur." (Keleş, 1993, s.313) Kooperatifçilik konusunda ilk olması nedeniyle önem taşıyan bu girişim, düşük gelirlilere değil, orta ve yüksek gelir gruplarına hitap etmektedir.

1930'larda yaşanan değişim dönemin mimarlık anlayışına da yansiyordu. 1900'lerde başlayıp Cumhuriyetin ilk yıllarında da süren ulusal mimarlık düşüncesini Cumhuriyet'in başlangıcında bir geçiş dönemi olarak kabul edersek, bundan sonraki mimarlık düşüncesi dönemini “devrimler dönemi” olarak adlandırmamız mümkündür. Bu dönem mimarlık düşüncesi; ulusal mimarlık düşüncesine karşıt düşünceleri içeren, anıtsallıktan, sembolik gereksinimlerden başka sorunları da mimarlığın uğraş alanı içine katan, bütün bu nitelikleriyle de Türk mimarlık düşüncesinin çağdaş batı mimarlık düşüncesi düzeyine çıkmasına öncülük eden bir mimarlık düşüncesidir. (Alsaç, 1976)

“Türk mimarlarının bilinçli olarak batıya bakmaya başladığı bu dönemde, batıda ‘Bauhaus’ düşünceleri yaygın bir durumda idi. Bauhaus, genellikle 1. Dünya Savaşı öncesi biçimci-seçmeci düşüncesine karşı koyan düşünceleri savunuyor, mimarlıkta yalınlığı, ekonomikliği, rasyonelliği, fonksiyona uygunluğu öneriyordu.” (Alsaç, 1976, s.21)

Bu düşüncelerin Türkiye’ye yansımaları Behçet Ünsal’ın 1935’de yayınlanan bir yazısındaki şu sözlerde görüyoruz: “...Bu günkü mimarlık süslemek ve süslenmek ile takma gösteriş değil, çıplak vücut güzelliği arıyor...”

Bu anlayışların geliştiği dönemde mimarlarımız daha öncesine göre farklı yapı türleriyle, sanayi yapılarıyla, resmi binalarla, lojmanlarla karşı karşıya kalıyordu. (Sey,1998)

3.2.3. II. Dünya Savaşı ve Sonrası (1939-1950) Sosyo-Ekonomik Yapı

Bir önceki dönemde yerleşmeye başlayan “devletçilik” anlayışıyla birlikte, kendi iç kaynaklarını kullanma ve sanayileşerek kalkınma eğilimi bu dönemin ilk yıllarında da devam etmiştir. Ancak bu dönemin asıl belirleyicisi II. Dünya Savaşıdır. Savaşın patlaması ile birlikte askeri harcamalar bütçenin önemli bir kısmını teşkil etmeye başlamıştır. Savaş süresince devletin ekonomik hayata müdahalesi daha aktif bir hal almış ihracatımız artarak ilk kez ithalatımızı geride bırakmıştır. Diğer yandan 1939-1946 yılları arasında fiyatlar dört misli yükselerek, halkı asgarî ve zorunlu geçim ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma düşürmüştür. %500’ü bulunan enflasyon, artan karaborsacılık, emlak ve arsa spekülasyonu kır ve kentte yaşam koşullarını oldukça güçleştirmiştir.

2. Dünya savaşı arifesinde ve savaşın ilk yıllarında Türkiye’de yaygın bir Alman etkisi yaşanmıştır. Çıkacak olan savaş Almanların kazanacağı inancı yaygındır. Nazi Almanyası’nın başarısına duyulan inanç o denli yaygındır ki, Nazi ordularının Sovyetler Birliğine saldırışı iktidar çevrelerinde sevinçle karşılanmıştır.

Savaşın sürdüğü dönem demokratik hakların alabildiğine kısıtlandığı bir dönemdir. Hükümetin en ufak bir eleştiriye tahammülü yoktur. Savaş sonrasında ise demokrasi yanlısı ülkelerin galibiyeti, Türkiye’de de yaşanacak değişimlerin yönlendiricisi olmuştur. Dönemin politik ve ekonomik ilişkileri tek partili siyasal hayattan çok partili bir siyasal hayata geçmeyi

gerektirmektedir. Savaş yılları boyunca güçlenen burjuvazi ve büyük toprak sahipleri de özgürlükçü ve özel girişimci bir toplum yapısını desteklemektedirler. İşte bu koşullar içinde çıkarılan “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” na karşı oluşan sert tepkiler yeni bir partinin, Demokrat Partinin doğuşuna sebep oluyordu. Demokrat Partinin kuruluşu ve 1946’da yapılan seçimler ile siyasi alanda çok partili döneme geçilmiştir.

Savaş sonrasında batı ülkelerinde gelişen ve savaş sonrasında uygulanacak sosyal refah devletinin esaslarını oluşturacak görüşler de, genel demokratikleşme eğilimlerine paralel olarak Türkiye’de etkilerini göstermiştir. Özellikle İngiltere’den kaynaklanan bu etkilenmeler, Türkiye’ye özgü koşulların biçimlendirmesiyle, uygulamada sınırlı ölçüde sonuçlar vermiştir.

Savaş sırasında “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” çerçevesinde ABD’den alınan askeri yardımı, 1946’da İthalat ve İhracat Bankası kanalıyla alınan 25-50 milyon dolarlık borç izlemiş yabancı sermaye girişi, 1947’de imzalanan yardım anlaşmasına dayanarak Truman doktrini ve Marshall Planı uygulaması çerçevesinde daha çok bağış ve kısmen borç şeklinde devam etmiştir.

1947 yılında 1950’deki iktidar değişikliği nedeniyle uygulamaya giremeyen bir kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planda toplam sermayenin %50’ye yakın bir kısmının dış yardımlardan sağlanacağını öngörülmesi, Türkiye ekonomi politikasında savaş sonrası meydana gelen değişimin sonucudur. ABD 500 milyon dolarlık kredi ile , bu dış finansmanın hemen hemen tümünü karşılayacaktı.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin ekonomi politikasındaki değişim 1947 Kalkınma Planına yansıdığı gibi, hükümet programlarında da açıkça ifade ediliyordu. 1947’de Hasan Saka Hükümeti Programında şöyle demektedir: “*Hükümet her türlü ekonomik teşebbüslerde ... yabancı sermayeye geniş yer ayırmak ve bunları tespit etmek kararındadır.*”

Özetle, 1940’ların ikinci yarısında, kapitalist ülkelerle özellikle de ABD ile bağımlılık düzeyinin arttığı ekonomik ilişkiler, Türkiye ekonomisini değişime uğratmıştır. Devletçilik döneminin tersine, kendi olanakları ile kalkınma anlayışının yerini dış borçlanmalara dayanan kalkınma, sanayileşmeye ağırlık veren kalkınma modelinin yerine, tarımda mekanizasyona

ağırlık veren bir kalkınma modeli izlenecektir. Devletçilik girişimlerinden vazgeçilerek, ekonomi özel kesimin öncülüğüne bırakılacaktır.

3.2.3.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

Çeşitli kaynaklar, Türkiye’de kentleşmenin 2. Dünya Savaşı sonunda, özellikle 1950’lerde hız kazandığını belirtmektedir. Demografik veriler de bu görüşü doğrulamaktadır. 1940-1950 yılları arasında genel nüfus artışı %17.5 iken, kentsel nüfus artışı %20.1 ile bu orandan küçük bir fazlalık göstermektedir. Oysa bu dönemi izleyen 1950-1960 yılları arasında genel nüfus artış oranının %32.8 olmasına karşılık, kentsel nüfus artış oranı %80.2 gibi üç katına yaklaşan bir yükselme göstermiştir.

Konuya yıllık ortalama kentleşme hızı açısından bakılırsa, 1927-1935 yılları arasında %2.9 olan bu oranın, 1935-1940 döneminde %4.1’e yükseldiği, 1940-1945 yıllarında süregelen savaşın ülke içindeki etkileri nedeniyle, %1.3’e düştüğü, savaş sonrasında 1945-1950 yıllarında %2.6’ya yükseldiği, 1950’lerde ise %7.4 ile en yüksek düzeye vardığı izlenmektedir.

Kentleşme olgusunun bir başka göstergesi olarak, farklı büyüklüklerdeki kent sayılarında meydana gelen gelişme incelenecek olursa, özellikle nüfusu 10-20 000 ve 20-50 000 dolayında olan kentlerin sayısının 1927’den başlayarak 1940’a kadar sürekli arttığı gözlemlenmektedir. Bu artış 1940-1945 yılları arasında duraklamış, 1945 nüfus sayımında ancak 4 yeni kentin nüfusu 10 000’in üzerine çıkmıştır. Nüfusu 10 000’in üzerinde olan kentlerin toplam kentsel nüfus içindeki payı 1935’te %38.5 iken, 1940’ta %35.3’e düşmüş, 1945’te %40.3’e, 1950’de %43.8’e yükselmiştir.

Kentlerde fiziksel çevrede niteliksel durumu belirleyebilmek açısından altyapıya ilişkin rakamlara baktığımızda, 1945’li yıllarda kentlerin oldukça geri bir düzeyde olduğu bulunduğu görülür. 1945 yılında var olan 583 belediyeden ancak 202’sinde elektrik donanımı ve 95’inde fenni su donanımı bulunmaktadır.

Genel olarak 1940’larda Türkiye’de kentleşmenin toplumsal-ekonomik boyutlarına bakıldığında, sanayileşmenin cılız bir düzeyde kaldığı, tarımda halen geleneksel üretim

tekniklerinin kullanıldığı, toplumsal yapıda ise kentleşmenin göstergeleri olarak sayılabilecek değişimlerin oldukça yavaş geliştiği söylenebilir. Başkent Ankara'nın ise diğer illere göre ayrıcalıklı bir konumu vardır. Başkent olma işlevleri ve siyasal iktidarın gösterdiği özen, sanayileşme ve kapitalist gelişmeye bağlı olmaksızın Ankara'da gelişmeyi diğer kentlerden ayrıcalıklı bir duruma getirmiştir.

1930'larda devlet eliyle sürdürülen sanayileşme çabaları, belirli bazı küçük veya büyük kentlerde sınırlı etkilenmeler getirmiştir. Sanayi ürünleri gereksinimi büyük ölçüde ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Sanayileşmeye özel kesimin girişi ise 1945-1950 sonrası gelişmelerle gündeme gelmiştir.

1929 Ekonomik buhranının olumsuz etkileri büyük ölçüde kırsal kesimi etkilemiş, yaşam koşullarını ağırlaştırmıştır. Tarımda mekanizasyonun belirgin bir gelişme göstermesi, 1945 sonrası ABD yardımlarıyla olmuş, tarım araçlarındaki artış topraksız yada küçük toprak sahibi köylünün kırsal bölgedeki yaşamını iyice güçleştirmiştir. Bu ise kente göçü hızlandıracak önemli etmenlerden birini oluşturacaktır.

Bu dönemde kentleşmeye yönelik olarak belirgin ve bilinçli bir politikanın olduğu söylenemez. Ancak, her dönemde olduğu gibi, bu dönemde de kentleşme olgusunu etkileyecek bazı kararların ve uygulamaların getirildiği açıktır. 1940'larda iktidarın kentleşmeyi denetim konusunda öngördüğü araç, kırsal nüfusu toprağa bağlı tutmaktır. Ancak 1945 sonrası gelişmeler, örneğin "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"na gösterilen tepkilerin somutlaşması, toprak burjuvazisinin siyasal iktidara doğru güç kazanması böyle bir aracı etkisiz kılmıştır.

Dönem içinde, savaş sonrasında, iktidarın genel kalkınma ve sanayileşme çabalarının fiziksel çevreye yansıyacak sonuçlarını dikkate almadığı görülmektedir. "1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı"nda fiziksel çevreye ilişkin öneri ve önlemlerin yer almamış olması bu görüşü doğrulamaktadır.

Dönem içinde gittikçe güçlenen burjuvazi, kent toprakları üzerinde mülkiyeti güvence altına alarak, yerini sağlamlaştırmak eğilimindedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, özellikle Ankara'da, kentsel arsa spekülasyonunun varlığı bilinen bir konudur. Gelişen

burjuvazinin öncelikle toprak üzerindeki mülkiyetin tescilini istemesi, tapu kayıtlarına esas olacak halihazır haritaların hazırlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan, kentsel gelişmeyi düzenleyecek imar planlarının da kentsel arazi sahiplerine önemli haklar getireceği açıktır. Özellikle dönem sonuna doğru yoğunlaşan imar planı hazırlama çalışmalarının önemli bir nedeni, burjuvazinin kendi haklarını maksimize edebilmek için gösterdiği çabaların bir sonucu olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Kamulaştırma yasalarında ise “vergiye matrah olan değer” gibi ölçütlerin yerine, dönemin başlangıcında 3710 sayılı yasayla “bilirkişi tarafından tespit edilecek değer pahası” ölçütünün getirilmesinde toprak mülkiyeti için bir diğer güvence olmuştur.

1933 tarihli “Yapı ve Yollar Kanunu” bu dönemde yürürlükte kalmıştır. Arazi kullanma oranları, yol genişlikleri, çıkmalar ve bunun gibi konularda detaylı sayısal hükümler taşıyan bu yasanın diğer bir özelliği de çıkmaz sokakları yasaklamasıdır. Bu yasayla iktidar, modern görünüşlü bir kent oluşturma amacını merkezi bir denetimle sağlamaya çalışmaktadır. Ancak 1945 sonrası gelişmeler, kentsel yapı üretiminde, özellikle de gecekondu alanlarında yasa dışı uygulamaların oluşmasına sebep olmuştur. Bu sorun ise önce 1948’de çıkarılan 5218 sayılı yasayla Ankara’daki, daha sonra 1949’da çıkarılan 5431 sayılı yasa ile tüm ülkedeki “ruhsatsız” yapıların ruhsata bağlanması ile çözülmeye çalışılacaktır. İlk af yasası olarak nitelendirilebilecek bu yasanın benzeri nitelikteki yasalar belli aralıklarla günümüze kadar pek çok kere tekrar etmiştir.

1940’larda iktidarın yerel ve merkezi yönetimler aracılığı ile kentleşmeye ilişkin daha doğrudan girişimleri tek tek kentler ölçeğindeki kent planları ile olmuştur. Bu girişimlerde temel yaklaşım “var olan sanayi öncesi kentine ... modern bir görünüş vermek” tir. Buna göre kentleşme yeni alanların imara açılmasından çok, eski kent dokusu üzerinde düzenlemelerle olacaktır. 1945 sonrası gelişmeler kent planlamanın bu tür yaklaşımlarla çözümlenmesini imkansız kılmıştır. bu dönemden sonra hızlanan kentleşme sürecine dönemin iktidarları fazlaca müdahale edememektedirler. Artık “kitlelerin talepleri, düzenin esas kurumlarını ortadan kaldırmaya çalışmıyorsa, kolayca yasal düzenler dışına çıkabiliyordu. Kitlelerin ‘spontane’ çıkışları, kolayca razı olunan çözümler halinde topluma yerleşebiliyordu.” (Tekeli, 1980, s.125)

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1944 yılına kadar 147 kent planlaması çalışması saptanabilmektedir. bu çalışmaların 19'u yabancı plancılara yaptırılmıştır. Plan çalışmalarının, 1935 sonrasında Bayındırlık Bakanlığı Şehircilik Fen Heyeti'nin çalışmaya başlamasıyla hızlandığı, 1940'ların başında yoğunluk kazandığı görülmektedir. İmar ve İskan Bakanlığı'nın rakamsal bilgilerine göre, 1948-1950 yıllarında, yıllık ortalama 40 imar planının yapılmaya başlandığı görülmektedir. Ancak gene de çoğu yerleşmenin imar planı bulunmamaktadır. Yapı ve Yollar Kanunu, bütün belediyelerin imar planlarının yapılması için beş yıllık süre tanımıştır. Fakat bu yasanın yürürlükte kaldığı 22 yıllık sürenin sonunda, 1956'da, 860 belediyeden 503'ü, yani %58.5'i bu görevi yerine getirebilmiştir.

1940'larda kent planlaması konusunda çalışan teknik elemanların da yeterli teknik-bilimsel eğitime sahip olmadıkları, ülkede bu alanda yeterli deneyim ve birikimin bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca dönem içinde kent planlarının oldukça mekanik bir anlayışla ele alındığı, toplumsal ve ekonomik boyutların dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Yapı ve Yollar Kanunu, imar planlarının hazırlanacak araştırmalara dayanarak yapılmasının öngörmektedir. Belediyelerin imar planlarını düzenleme işlerine ilişkin 1936 tarihli bir yönetmelik, bu tür araştırmaların yapılması için, belediyelerde çeşitli yöneticilerin ve kentle ilgili çalışmaları bulunanların katılmasıyla kurulacak bir "İmar Kurulu"nu görevlendirmektedir. Bu kurul, kent planına esas olacak 16 ana konuya bağlı 125 soruyu yanıtlayarak bir rapor hazırlamaktadır. Konular; "coğrafya, iklim, jeoloji, bölge su durumu, tarih, nüfus, eğitim, sağlık, tarım, iktisadi ve ticari durum, seyrüsefer, eğlence yerleri, binalar-arsalar ve caddeler, arazi mülkiyeti, umumi idare, şehrin ihtiyaçları" başlıklarını taşımaktadır. Ancak, gerçekte pek çok küçük belediye imar kurulu sözü edilen raporu baştan savarcasına bir formalite olarak hazırlama yolunu tutmuştur.

1940'ların başı, Türkiye'de kent planlamasının gerekliliğinin kavrandığı ve uygulamasının yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemi izleyen yıllarda da kent planları yapımı artan bir hızla devam ettirilmiştir. Ancak Demokrat Parti iktidarı ve bu iktidarı hazırlayan toplumsal ve ekonomik koşullar, her türlü "plan" anlayışının reddedildiği bir dönemi oluşturduğu için, kent planlamasının da bilimsel-teknik düzeyinde olumlu gelişmeler kazanılması mümkün olmamıştır.

1939-1950 Mimarlık anlayışı değerlendirildiğinde, bu aralığın II. Ulusal Mimarlık akımı ile de tam olarak çakıştığı görülmektedir. Mimarlıkta ulusallığın yeniden ortaya çıkışını çeşitli nedenlere bağlı olarak açıklamak mümkündür. Birinci olarak, Avrupa’da 1930’ların başından itibaren hissedilmeye başlayan milliyetçilik hareketlerinin, bu dönemde etkisinin artışı sayılabilir. İkinci olarak II. Dünya Savaşıyla birlikte, dışarıdan alınan demir, çimento, cam gibi maddelerin birdenbire gelmez oluşu yapı sektöründe bir durgunluk yaratmıştır. Bu da doğal olarak geleneksel malzemelere yönelişte etkili olmuştur. Üçüncü olarak -ki bu neden I. Ulusal Mimarlık Akımının oluşumunda da etkili olmuştur- savaşın Türkiye’nin varlığını tehdit edebilecek biçimde çevresini sarması, ulusal dayanışma duygularının güçlendirilmesini gerektiriyordu. Bu nedenle oluşan milliyetçilik akımı her şeyi olduğu gibi mimarlığı da etkisi altına alıyordu.

Bu akımın etkisiyle geleneksel Türk Sivil Mimarlığı sistemli bir biçimde incelenmiş, hızla değişen, çağımızda yok olmaya yüz tutan “Türk Evi” “Türk Şehri” gibi konularda, önemli belgeler ortaya konmuştur. Yerli yapı ve yapı malzemesi endüstrileri geliştirilerek dışa bağımlılıktan kurtulmanın gerekliliği konusunda araştırmalar yapılmıştır. Bölgesel nitelikler ortaya konularak, bölgesel sorunlara bölgesel çözümler getirilebileceği düşüncesi gelişmiştir. Ancak bu düşüncenin duygusal ve biçimci yönünün ağır basıyor olması olumsuzdur. Geleneksel “Türk Evi” şemasının her fırsatta kullanılması bu duygusallığı yansıtırken, bölgesel araştırmalarda ekonomik ve toplumbilim özelliklerinden daha çok, malzeme üzerinde durulması ise biçimselliği ortaya koymaktadır.

3.3.1950-1980 DÖNEMİNDE SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI

Bu dönem iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Bunlardan birincisi “tarımsal gelişmeye öncelik verilen 1950-1960 dönemi” ikincisi ise “planlı dönem olarak adlandırılan 1960-1980 dönemi”dir. Kentlerde hızlı ve kontrolü zor gelişmelerin yaşandığı, bu nedenle de bazı problemlerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur.

3.3.1. Tarımsal Gelişmeye Öncelik Verilen Dönem (1950-1960) Sosyo-Ekonomik Yapı

Demokrat Parti'nin yaptığı etkili muhalefet, toplumda daha önceki yönetime karşı birikmiş olan tepkilerin etkisiyle de birleşerek, 1950 yılı ortalarında Demokrat Partiyi tek başına iktidara taşımıştır. Bu Türkiye tarihinde önemli siyasal değişimlerden birisini oluşturmaktadır.

Böylece 1950-1960 yılları, Türkiye'de tek parti iktidarının bütünüyle geride kaldığı, liberal ekonominin canlandırılmaya çalışıldığı ve kapitalist bir kalkınmanın ilk adımlarının atıldığı bir dönem olmuştur. 1950 yılları liberalleşme yönünden önemli bir değişimi simgelemekle birlikte, bundan önce, "1945'ten yani savaşın bitişinden sonra kurulan CHP Hükümetlerinde bile özel kesim girişimleri belli bir öncelikle ele alınmaktaydı. Örneğin 1949'da kurulan Günaltay Hükümeti programında, hükümetin temel ilkesinin özel girişimleri özendirmek ve kolaylaştırmak olacağı belirtilmiştir." (Çavdar, 1992, s.218)

Demokrat Parti dönemi bir yandan tarımsal üretimin artışıyla ekonomik bir rahatlamanın yaşandığı bir dönem olurken, diğer yandan da ekonomide dış dünyanın yönlendiriciliğinin belirgin olduğu bir dönemdir. 1952-1953 yıllarında ülkemizde yaklaşık olarak her yirmi yılda bir görülen tarımsal üretimde bereketli bir dönem yaşanmış, bunun sonucunda da %48'i kırsal nüfustan oluşan ülkemiz insanının cebine önemli ölçüde para girmiştir. 1953 yılında Türkiye, Amerika'dan sonra en çok buğday üreten 3. ülke konumuna gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın kendine özgü koşulları içinde oluşan sermaye birikimi ve tarımsal verimlilik sonucu ortaya çıkan gelirler, ülke ekonomisinde görece olarak bir rahatlama sebepleri olmuştur.

"1950'den sonra Türkiye ekonomisi üzerindeki dış etkilerin alabildiğine arttığını gözlemlemekteyiz. Başkan Truman'ın 4 nokta programı ve Marshall planı çerçevesine Türkiye'nin de alınması ve nihayet NATO ittifakının içinde yer alan Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ekonomi üzerindeki dış etkilerin çapı konusunda bize bilgi vermektedir." (Çavdar, 1992, s.219)

1950 yılı DP Hükümeti ithalatı serbest bırakmış, Türkiye'de yatırım yapacak yabancı sermayeye ve dışardan borç alacak yerli özel teşebbüslere transfer garantisi sağlamıştır.

İthalatın serbest bırakılması üzerine, bu politikanın uzun sürmeyeceğini kestiren ithalatçıların stok yoluna gitmeleri ithalatta görülmemiş artışlara neden olmuştur.

Dış kuruluşlar verdikleri çeşitli raporlarla ekonomiyi yönlendirme çabasına girmişlerdir. Bu raporların en ünlüsü Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve 1951’de yayınlanan Baker Raporudur. Bu rapora göre devlet yatırımları özel girişimin özendirilmesi için gerekli olan ve özel girişimlerin yatırım yapamayacakları ulaşım, haberleşme gibi alanlarda yoğunlaşmalıdır. Rapor özel girişim gelişmesini teşvik için, devlet işletmeciliğinin sınırlandırılmasını, buna karşın yabancı sermayeyi özendirerek özel kesim ile dış ülkelerdeki firmalar arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesini de öneriyordu. 1950-1960 dönemi yatırımlarını gözden geçirdiğimizde fiziki altyapının büyük bir öncelik taşıdığını görürüz. Dönemin başbakanı Adnan Menderes’in karayolları, barajlar yapan bir başbakan imajı yaratması Baker’ın raporundaki uyarıları kendisine rehber edinmesinden ileri gelmektedir.

Türkiye sanayii bu dönemde önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişimlerin ana nitelikleri özelleşme, sermaye yoğunlaşması ve dışa bağımlılaşma şeklinde özetlenebilir. Sanayinin özelleşmesi ile kamu kesiminin imalat sanayi içindeki payının azalmasında görülmektedir. “Diğer yandan 500 ve daha yukarı işçi çalıştıran özel kuruluşların, özel büyük imalat sanayii içindeki payının %40’ın üstünde olması” sözünü ettiğimiz yoğunlaşmayı oluşturur. (Çavdar, 1992, s.219) 1950’lerin özel sermaye ve girişime dayalı ve dışa açık sanayileşme stratejisi, ekonomik ilişkilerinde kapitalist ülkelere yönelen ve giderek kapitalist dünya ile bütünleşen bir ekonomi yaratmıştır.

10 Yıl süre ile ülke yönetimini elinde bulunduran Demokrat Parti, bu süre içinde liberal ekonomiden yana uygulama yapmayı türlü biçimlerde sürdürmüş olmasına karşın, bir önceki dönemin belirgin niteliği olan devletçi tutumundan da ayrılamamış, “karma ekonomi” düzeni sürmüştür. Bu nedenle bir önceki dönemin de özelliklerini taşıyan bu dönemde gerçekleşen gelişmeler özel sektör girişimcilerinin eğilimleri ve günlük ekonomik kararlarla sağlanmış, ancak sonuçta bu gelişmeler, enflasyon ve ekonomik bunalımlar getirmiştir.

Tarıma dayalı bir dış ticaretin olduğu ülkede, 1954’e kadar tarımdaki bereketli yılların da etkisiyle ödemeler dengesi önemli açıklar vermezken, bu dönem sonunda, gelişmeler tersi bir hal almıştır. Diğer yandan II. Dünya Savaşı’nın bitişiyle dışarıdaki tarımsal pazarda da

değişimler olmuş, Türkiye'nin ihraç mallarının değerleri önemli ölçüde düşmüştür. Bütün bu gelişmeler sonucunda "1950'de 62 milyon olan bütçe açığı, 1955'te 515 milyona ulaşmıştır."

"Ekonominin içine girdiği bunalımdan çıkış yolu arama çabası, ikili anlaşmalarla sosyalist ülkelerle ticari ilişkilere girilmesi deneyini getirmiştir. 1955-1957 yılları arasında ekonomik ilişkilerin önemli ölçüde bu ülkelere kaydığı görülmektedir." (Ural, 1974, s.46)

"1957'de Türkiye ekonomi politikasındaki "tehlikeli gelişmelerden" tedirgin olan ABD ülkede daha emin bir ekonomi politikasını rayına oturtma işini üzerine almıştır." (Ural, 1974, s.46) 1958 yılında ABD baskısıyla "Paris Anlaşmaları", "İstikrar Tedbirleri" "Para Ayarlamaları" kararlarının ardından devalüasyon ilan ediliyordu.

1958 yılında Maliye Bakanı Hasan Polatkan plansız ekonominin savunusunu yaparak şunları söylemiştir; *"Mevcut olmayan veya mevcut olmadığı iddia edilen şey ekseriya emsaline totaliter devletlerde tesadüf edilen şu kadar senelik , iktisadın her sahasını ihtiva eden , umumi ve tek bir planın tanzimine talik ve tehir edilebilirmiydi..."* (Ural, 1974, s.8)

Bütün bu gelişmeler sonucunda Demokrat Partinin ekonomik alanda yapısal dönüşümlere neden olan politikası, toplumda tedirginlik yaratmıştır. Buna karşılık olarak alınan ekonomik ve siyasi tedbirler etkili olamamıştır. Bu siyasal dönem, 27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, yasaların kendilerine verdiği yetkiye dayanarak yönetime el koymalarıyla sonuçlanmıştır.

3.3.1.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

1950'lerden sonra, tarım arazisinde ekilebilir toprakların sınıra erişmesi, tarımda işgücünün yoğun kullanımını sınırlayan makinalaşmanın başlaması, topraksız veya yeterli toprağı olmayanların artması, kara ulaşım ağının süratle geliştirilmesi ve tarım dışı etkinliklerin canlanması sonucu kırdan kentlere hızlı bir göç başlamıştır. Bu nedenle 1950'li yıllar büyük kentlerde kentleşmenin etkilerinin yoğun olarak hissedilmeye başladığı bir dönem olmuştur.

“1951 Yılından itibaren, önce ‘Marshall Yardımı’ çerçevesinde, sonra da “Uzman” raporları ardından, ‘Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası’ kanalıyla Türkiye’ye ABD Doları gelmeye başlamıştır.” (Ural, 1974, s.68)

1951 yılında imar faaliyetlerinde yararlanılması için verilen “Marshall Yardımı”nın tümünün şehir altyapı tesisleri, ABD teknik uzmanlarının Türkiye’deki masraflarının karşılanması ve tarım faaliyetleri gibi alanlara ayrılması şart koşuluyordu. Toplam miktarı 165 milyonu bulan yardımın dağılımı şu şekildedir:

“30 milyonu Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin üretici hale getirilmesi için, 8 milyonu çiftçilere borç verilmek üzere, 7.300 bini hastane inşaa ve teçhizi için, 5 milyonu kuyu sondajları için, 5.900 bini şehir suyu ve elektrik işleri için, 12 milyonu özel sanayinin geliştirilmesi için, 1 milyonu ABD teknik uzmanlarının Türkiye’deki masraflarının karşılanması için, 4.500 bini İstanbul’da yapılacak HILTON Oteli için, 60.640 bini İşlenmemiş arazinin ziraata açılması, çiftçilerin eğitimi hayvan üretimi servisleri için, 30.500 bini enerji ve yakıt projeleri ile diğer sanayi projeleri için verilmekteydi.” (Ural, 1974, s.68)

1950 sonrası imar faaliyetleri ve mimarlık alanındaki değişimler, yabancı sermaye ve uzman raporlarıyla tarif edilerek, sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişimlerin izlerini taşımaktadır.

Bir yandan yapılan yatırımlarla teşvik edilen dengesiz, düzensiz ve plansız kentleşmenin sonucu olarak gecekondü yığınları “sefalet mahalleleri” ortaya çıkmaya başlıyor, diğer yandan da “mimarlığın ölkelerarası niteliği” olarak tarif edilen mimarlık anlayışıyla planlanan ve uygulanan lüks yapılar oluşuyordu. Türkiye’de 1955 yılında yaklaşık 50.000 olan gecekondü sayısı, 1960 yılına gelindiğinde 240.000’e ulaşmış; gecekonduda yaşayanların kentsel nüfus içindeki payı, %4,7’den, %16,4’e yükselmiştir. (Keleş, 1998)

“Yabancı uzman raporları ile kullanım çerçeveleri belirlenen ‘imar kredileri’, serbest ithalat rejimi sonucu ithal edilen ‘envai çeşit lüks inşaat malzemeleri’ , kentlerin çevresini saran ‘gecekondü yığınları’, kapları, mermerleri bile ithal edilen ‘otel inşaatları’ ve

İstanbul'un altını üstüne getiren 'yıldırma-yıkma' hareketi bu dönemi karakterize eden özelliklerdir." (Ural, 1974, s.48)

Bu sebeplerle oluşan yapılaşma biçimi ile "...kentlerin moderniteye uygun olarak gelişen kesimleri ile kendiliğinden gelişen kesimleri birbirinden ayrıldı ve kentler ikili yapıya sahip olma sorunlarıyla karşı karşıya kaldılar." (Tekeli, 1998, s.12)

1950'li yıllarda yapı üretim alanında değişimi etkileyen iki gelişim bir önceki dönemin sonlarında görülecektir. Ancak bu gelişmelerin sonuçları büyük ölçüde 1950 yılından sonra ortaya çıkıyordu. Bunlardan birincisi, 1948 yılında yürürlüğe giren "Bina Yapımını Teşvik Kanunu" diğeri de 1949 yılında ithal edilen inşaat malzemelerinde görülen büyük ucuzlamadır.

1948 yılında, bina yapımını teşvik için hazinenin, özel idarenin ve devletin mülkiyetinde bulunan arsaların, on yılda, taksitler halinde ödenecek şekilde belediyelere devredilmesi ve belediyelerin bu arsaları ev yaptıracaklara ve kooperatiflere vermesi öngörülmüyordu. Bu girişim, bina yapımından çok spekülasyonu teşvik etmiş, kamunun elinde bulunan kent topraklarının büyük bir bölümünün özel mülkiyete geçmesi sonucunu doğurmuştur. Yeni yapılacak imarı göstermek amacıyla hazırlanan "mavi haritalar" da, imar faaliyetlerini değil, 1950'li yılların yeni spekülasyon alanlarını gösteren belgeler olarak kalmıştır.

Ayrıca 1950'li yıllar, Demokrat Parti tarafından serbest ithalat rejiminin uygulamaya konulması nedeniyle , her türlü lüks inşaat malzemelerinin piyasayı kapladığı yıllar olmuştur.

Bu dönemde, yerli ve yabancı uzmanlar tarafından üzerinde durulan konulardan biri olan konut sorunu, Emlak ve Kredi Bankasının sağladığı kredilerle öncelikle çözümlenmeye çalışılacak ve lüks konut üretimi yaygınlaşacaktır. "Bu kredilerden öncelikle milletvekilleri yararlanarak, 1951 yılında 70 milletvekili 'Kaba Yapı Kooperatifi' ni, 1954 yılında da 300 milletvekili 'Dikmen Yapı Kooperatifi'ni kuracaklar ve inşaat işini bir İsrail Firmasına vereceklerdir." (Ural,1974, s.49) Böylece bu dönemde konut sorununun çözümü, iki yüz civarındaki yapı kooperatifinin çabaları; Levent, Ataköy gibi üst gelir gruplarına hitap eden uygulamalar ile sınırlı kalacaktır.

İmar Bakanlığı'nın kurulması nedeniyle Zeki Sayar şunları yazacaktır;

“Mesken davası hakkında, yerli ve yabancı mütehassıslar, bilhassa müstakil bir mesken idaresi teşkilini, birçok defalar hükümete tavsiyede bulunmuşlardır. Mesken finansmanlarını en belli başlı müessese olan T.Emlak Kredi Bankası, hiçbir zaman, Avrupa Memleketlerinin anladığı şekilde organize edememiş, kredilerin evvelâ hangi sınıf halk ihtiyaçlarına tahsis edileceğini, şüphesiz idari müdahaleler yüzünden!.. iyice tayin edememiştir. Bu yüzden önce mebus mahalleleri inşası ön planda gelmiştir. Başını sokacak evi olmayan aileler dururken, mülk sahibi olanlar, mesken kredisi temin edebilmişlerdir.” (Ural, 1974, s.49)

“1956 yılında 6875 sayılı yasa ile İmar Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasa ... dünyada gelişmeye başlayan dönemin yeni planlama anlayışının yasasıdır. Planlamayı belediye sınırları dışında mücavir alanlara da taşıyarak, büyüyen kentlerin imar sorunlarına bir yanıt arayışını da yansıtmaktadır.” (Tekeli, 1998, s.13)

1956 yılında ekonomik yapının çökme belirtileri ile beraber ekonomiye bir canlılık getirilmek amacıyla “yıldırma - yıkma” hareketi denilen, İstanbul şehrinde binaların yıkıldığı, geniş caddelerin açıldığı, gelişigüzel bir imar faaliyetine girilmiştir. Ekonominin tamamen çökmesi sürecini hızlandıracak olan bu çabalarla ilgili olarak yine Zeki Sayar 1956'da şunları yazıyordu:

“Altı ay önce başlayan yıldırma- yıkma hamlesi İmar Müdürlüğünü hazırlıksız bulmuş, tafsilat planlarının hazır olamaması, yıkma işlerini programsız bir hale sokmuştur. Artık tatbikatta inisiyatifin tamamen şehirciden idareciye geçtiğini, istimlak ve yıkmaların, bir projeye isnat etmeden mahallinde ayaküstü yapılan sathi incelemelere göre yapıldığını görmekteyiz...Maalesef memleket mimar ve şehircilerin rolleri icap ettiği şekilde ifa edememektedir. Adeta roller değişmiştir. İdareci imar isteyen makam değil şehircinin rolünü tekabül eden tatbikatçı mevkiindedir.” (Ural, 1974, s.49)

1958 yılında ise 7116 sayılı yasayla İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur. “Hızlı kentleşme karşısında planlama konut ve yapı malzemeleri konularında bir uzman bakanlık kurularak bu soruna bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır.” (Tekeli, 1998, s.139)

Kentlerde bu tür dönüşümler yaşanırken mimarlık alanında da 1940'ların sonlarına doğru "Ulusal Mimarlık Düşüncesinin" etkenliğinin azalmaya başladığı görülmektedir. Bu dönem siyasal ve ekonomik yaşamdaki değişime paralel olarak, mimarlıkta dışa açılımın yaşandığı bir dönem olmuştur. Mimaride "serbest biçimlerle çözüm getirme düşüncesi" bu dönemin belirleyicisi olmuştur.

Yeni mimarlık düşüncesinin ilk uygulamaları, rasyonel-fonksiyoncu bir anlayış ile başlamaktadır. İstanbul Adalet Sarayı proje yarışması bir bakıma bu dönemin başlayışında bir dönüm noktası oluşturmıştır. Bu dönem yapılacak projelerin, Bayındırlık Bakanlığı ya da diğer resmi kuruluşların dışında serbest mimarlık büroları tarafından yapılacak yarışmalar sonunda elde edilmesi yolunda önemli gelişmeler olmuştur.

Bu dönem yeni malzeme ve konstrüksiyon olanaklarının denenmesi, Mimarlar Odası(1954) gibi bir örgütün kuruluşu, ODTÜ ve KATÜ gibi üniversitelerde Mimarlık eğitiminin verilmeye başlanması, yapı şartnamelerinin oluşturulması, maliyet hesapları ve yapı malzemelerinin standartlaşması gibi konularda yeniliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak, yine dönem içinde Batı Mimarlığına olan yakınlığın zaman zaman biçimsel bir kopyacılığa dönüştüğü konusunda bazı eleştiriler de yapılmıştır.

3.3.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1960-1980) Sosyo-Ekonomik Yapı

1950-1960 dönemindeki hızlı, ancak dengesiz ve zamanla çözülmek bir yana katmerlenen problemlerle dolu gelişme, Türkiye'de bu konuda uğraşanları planlı kalkınma kavramı etrafında birleştirmiştir. 1961 yılı sonlarında ülke yönetimi bir seçimle sivilleştirilmiş, yürürlüğe giren yeni Anayasaya göre Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve ekonomide planlı dönem başlamıştır.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye ekonomisini genel olarak karma ekonomi olarak tanımlamıştır. Kamu kesiminin, plan sınırları içerisinde emredici olarak yönlendirilebileceğini kabul etmiş, buna karşılık özel kesimi yönlendirmek için bazı özendirici araçların kullanılmasını önermiştir. Bu araçlar vergi politikası, kredi politikası ve sermaye piyasasının oluşturulup geliştirilmesidir.

Az gelişmiş ülkelerin kaynak sorunu Türkiye Kalkınma Planları içinde söz konusudur. Bu nedenle I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı, kalkınmanın bazı fedakarlıklarla sağlanabileceği yargısının altını çizdikten sonra tasarrufları en üst düzeye çıkaracak bir politikayı önermiştir. Tasarrufların arttırılması için alınması istenilen tedbirler şunlardır:

- Lüks malların tüketimi sınırlandırılmalıdır.
- Tasarrufları arttırmak için teşvik tedbirleri gündeme getirilmelidir.
- Vergilendirme yoluyla tasarrufu arttırmanın yolları araştırılmalıdır.

Bu tedbirlerin yanı sıra I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı, ağır sanayiye yönelik sanayileşmeyi, vergi reformunu , fiyat istikrarını sağlayacak tedbirlerin sürekli olarak alınmasını, işsizliği giderecek etkin bir istihdam politikasının uygulanmasını genel hedefleri içerisine almış, bu yönde çeşitli tedbirler geliştirmiştir.

Bu döneme, çeşitli partilerin ortaklığıyla kurulan çeşitli hükümetlerin ve askeri eylem girişimlerinin çalkantıları egemen olmuştur. Ayrıca 1961 Anayasası'nın da Türk toplumuna ve ekonomisine yeni bir bakış açısı, yeni bir boyut getirdiği görülmüştür.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülkeyi yönetme görevinden uzaklaştırdığı Demokrat Partinin bir seçeneği olarak kurulan Adalet Partisi, 1965 yılında yapılan genel seçimlerde çoğunluğu elde ederek ülke yönetimini eline almıştır. Bu dönemde II. Beş Yıllık Kalkınma Planı Adalet Partisinin ekonomi politikasını yansıtır bir biçimde hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştur. Bu plan özel girişimi destekleme amacına yönelik bir plandır.

İkinci plan birinciden daha açık bir biçimde sanayileşmeye ağırlık vermiştir. Bu sanayileşmenin yönünü ise şu iki noktada özetleyebiliriz: İhraç malları sanayii ile ithal malları ikame sanayinin geliştirilmesi. Böylece ekonomi dağarcığımıza “ithal ikame” kavramı da girmiştir. İstihdam bu plan içinde bağımsız bir amaç olarak düşünülmemiştir. Gelir dağılımı konusunda da “kaynakların kullanılması konusundaki gayretlere halkın adaletli bir fırsat eşitliği ilkesine uygun bir biçimde katılmasını sağlamak” biçiminde birinci plana oranla daha değişik bir biçimde yaklaşılmaktadır. Fiyat istikrarı ikinci planın temel konularından biri olmuştur. Bu arada kentleşme olgusu da özendirici bir biçimde ele alınmıştır. Bunların

ötesinde ikinci planı diğerlerinden daha başarılı kılan nokta, TBMM’inde geniş bir katılımı tartışılmış olması ve bir proje planı şeklinde ele alınışdır.

Adalet Partisi’nin 1965-1969 yılları arasındaki yönetim döneminde giderek artan ideolojik tartışmalar ile birlikte şiddet eylemleri baş göstermiştir. Hükümet ve Adalet Partisi bu olgunun kökeninde Anayasanın bulunduğunu ve Anayasanın değiştirilmesi gerektiği imgesini işleyerek kamuoyunu yönlendirmeye çalışmış, 1969 yılında yapılan genel seçimlerde oy kaybetmesine karşın yine de mecliste çoğunluğu sağlamıştır. Anayasada istenen değişikliği yapmaya yetmeyen bir çoğunluğa dayalı olan hükümet, ülke yönetiminde gerekli etkinliği sağlayamamış, şiddet eylemleri giderek yaygınlaşmıştır.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), 1971 sıkıyönetim döneminde hazırlanmıştır. Plan ile 1990’lı yıllara kadar sürecek 22 yıllık bir perspektif oluşturulmuştur. Bu sürecin belirlenmesi ise Ortak Pazar’la bütünleşmenin hedefine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Plan sahip olduğu ilke ve yaklaşımlar açısından daha önce hazırlanan iki plandan önemli farklılıklar göstermemektedir. Bunu planın içinde yer alan şu sözlerde açıkça göstermektedir: “Uzun dönem için öngörülen gelir seviyesini ve ekonomik yapıyı sağlamada kamu ve özel teşebbüse birlikte yer veren karma ekonomi sistemi esas olacaktır. Planlar kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelik taşıyacaktır.” (DPT, 1973, a.973)

Farklı hükümetler döneminde hazırlanan kalkınma planlarının nitelik olarak önemli farklılıklar göstermemesi, planların son derece esnek ve genel olması ile de bağlantılıdır. Böylece hükümetler planı istedikleri biçimde yorumlamakta ve uygulamaktadır. (Kongar, 1998)

Planın temel bazı ekonomik hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- III. B.Y.K.P. döneminde yılda ortalama olarak GSMH %7,9 GSYİH ise %8 oranında bir hızla artacaktır.
- 1973-1977 yıllarını kapsayan dönemde 291 milyar TL yatırım yapılacaktır. Bu tutara ulaşmak için yatırımlar yılda ortalama %12,7 dolayında bir hızla artacaktır... Sabit yatırımların %12’si tarım, %45’i sanayi, %43’ü hizmetlere ayrılacaktır.

- Öngörülen yatırım seviyesini gerçekleştirmek için iç tasarruflar 1972’de GSMH’nın %19,6’sı iken, 1977’de %25’e yükselecektir.
- 1995’teki kişi başına gelir hedefi 1500 dolardır. Bu hedefe ulaşmak için yıllık ortalama %8,9’luk bir kalkınma hızı öngörülmektedir.

Ancak plan ne MC ne de CHP iktidarı sırasında uygulanamamış, dolayısıyla bu hedeflere de ulaşamamıştır.

Bundan sonra gerçekleştirilen IV. B.Y.K.P.’da (1979-1983) ise öncelikle ortaya çıkan mevcut durumun sebepleriyle birlikte bir tarifi oluşturulmuştur. Asıl amacın “ekonomik büyümeyi hızlandırmak, işsizliği azaltmak ve gelir dağılımını iyileştirmek” olduğu planın temelini oluşturan “amaçlar” bölümünde belirtilmiştir. (Kongar,1997)

Bağımsız destekli CHP Hükümeti döneminde hazırlanan bu planın “sosyal demokrat” bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Ancak bundan kısa bir süre sonra iktidar değişecek ve tamamen farklı ekonomik politikaların uygulanacağı bir döneme geçilecektir. Plan anlayışının terk edildiği bu dönem ileride ele alınacak ve dönemin ekonomik politikaları ayrıntıları ile değerlendirilecektir.

3.3.2.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

1960 Devriminin ardından yeni bir anayasa hazırlanmış, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümünde akılcı yöntemlerin egemen kılınmasına önem verilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ve “planlı ekonomi” nin yeğlenmesi bundan dolayıdır. Yönetimde ve siyasal yaşamda istikrarın sağlanması önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu nedenle 1963 yılına kadar belediye başkanlıkları atanmış kişilerce doldurulmuştur. 1963 yerel seçiminden sonra ise, yerel yönetimlerin demokratik nitelikleri ve özerklikleri gibi temel değerler halka daha çok mal olmuştur. 1961 Anayasası, bir yandan yerel yönetimlere görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanmasını güvenceye bağlarken, bir yandan da seçilmiş organların çalışmasını yargı güvencesi altına almıştır. Bunun yanı sıra, devlete, yoksul veya dar gelirli ailelerin konut gereksinimlerini karşılamak görevi verilmiştir. (Keleş, 1984)

I.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) yerleşme problemine hemen hemen hiç değinilmemesine karşın, yerleşim yapısını etkileyecek bazı kararlar alınmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, I.B.Y.K.P.'nin da plan öncesi durumu şöyle tariflemektedir:

“Yurdumuzda çeşitli bölgeler arasında gerek iktisadi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi, gerekse en geniş anlamıyla sosyal hizmet ve tesisler açısından büyük dengesizlikler vardır. Planlı kalkınmanın ikinci büyük toplumsal amacı, bölgeler arasındaki bu dengesizliğin azaltılması ile bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın sağlanmasına yöneltilmiştir. Bugün sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerin zaten çok dar olan imkanları ile biriken yetersiz fonlar bile buralardan en müteşebbis nüfus ile birlikte gelişmiş bölgelere doğru akmaktadır. Geniş ölçüde iktisadi tedbirler alınmadan durdurulmasına imkan olmayan bu akış yurdun en yoksul bölgelerini daha da yoksullaştırmakta, geri bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki ayırımı gittikçe açmaktadır.” (I.B.Y.K.P., s.54)

Bu amaca yönelik olarak iktisadi ve ekonomik tedbirler belirlenirken, bu faaliyetlerin genel hükümlerden çıkarılarak fiziksel hale getirilmesini sağlayacak uygulama araçları belirlenememiştir. Ülke düzeyinde bir yerleşme planının yokluğu kalkınma planlarında amaçlanan yatırımların yönlendirilmesi ve yer seçiminin belirlenmesinin piyasa koşullarına göre oluşmasına sebep olmuştur.

I.B.Y.K.P.'nin da, çok proje yapılması ve projelerin D.P.T.'nda yapılacak seçimle değerlendirilmesi, bu seçimlerde az gelişmiş bölgelere öncelik tanınması yolu ile yürütülmesi ön görülmüştür. Değil çok proje üretilmesi, yeteri sayıda proje üretilmesi bile mümkün olamamıştır. Projelerin bölgenmesi de sadece yatırımcı kuruluşların görüşlerine göre yapılmakta, ön teklifler bu kuruluşlarca hazırlanmaktadır. Bu kuruluşların çalışmalarını az gelişmiş bölgeleri kalkındırma amacına direkt olarak yönlendirmeleri mümkün değildir. Yatırımcı kuruluşlar arasında koordinasyon yoktur. Bu nedenle projelerin ülke alanına dağılımı yapılamamıştır. Bu nedenle planını önemli hedeflerinden biri olan “dengeli kalkınma” yeterince sağlanamamıştır.

Ülkesel ve bölgesel düzeyde mekansal hedeflere ulaşlamamış olsa da, planlamada üstten gelen çözümlemelerin gerekliliği düşüncesi yaygındır. 1960'lı yılların ikinci yarısında İmar ve

İskan Bakanlığı İstanbul, Ankara ve İzmir’de Metropoliten Planlama Büroları açmıştır. “Bu bürolarda örgütlenen disiplinler arası ekipler, çağdaş planlama tekniklerini kullanarak için bu alanlar için planlar yapmışlardır. Arazi kullanma ve ulaşım modelleri ilk kez bu çalışmalar sırasında geliştirilmiştir... Metropoliten planlama çalışmalarının başlaması üzerine metropoliten kent ve planlama konusunda ilk yayınlar çıkmıştır.” (Tekeli, 1998, s.18)

Bu dönemde kent planlama konusunda önemli bir gelişmede İller Bankası tarafından büyük kentler için açılan yarışmalar olmuştur. Bu yarışmalar bir yandan yeni planlama paradigmalarının tartışılması yönünde olumlu bir etkiye sahipken, diğer yandan planlaması yapılacak kentler ilişkin ayrıntılı monografilerin hazırlanmış olması da diğer bir kazançtır. (Tekeli,1998) Yine bu dönemde koruma amaçlı veya turizm amaçlı özel planları yapılmaya başlanılmıştır.

Kent planlama konusunda olumlu ve olumsuz olarak bu gelişmeler yaşanırken, şehirleşmenin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde konut üretimine ilişkin politikalar da önem kazanmaktadır. Konut üretimi konusunda I.B.Y.K.P.’nin yaklaşımı, konut yatırımın üretken olmadığı ve bu nedenle de fazla konut yapımının engellenmesi gerektiği şeklindedir. Bu düşünceden yola çıkılarak konut yatırımları özel sektöre bırakılmıştır. Bu konudaki ilgisizlik konut üretimine de yansımıştır.

“Türkiye’de bir yılda 2.5 milyar TL. ile gerçekleşmek zorunda olan 180 000 şehir konutuna ihtiyaç varken, aynı para ile yılda 55 000 konut yapılabilmekte, bunların %55’i Ankara, İstanbul ve İzmir olarak üç büyük ilde yapılmakta, ortalama alanları ise 132m²’yi bulmaktadır.” (Mimarlar Odası Görüşü, 1966, s.18) Yatırımların %20’si konuta giderken, yapılan konutlar ya lüks konuttur, ya da gecekondur.

Ülkede hızlı bir kentleşmenin yaşanmaya başladığı bu dönemde sosyal konuta ihtiyaç varken, bu sorumluluk anayasada kendisine verilmiş olmasına rağmen devletin konu üzerindeki duyarsızlığı bu sonucu ortaya çıkartmıştır. Ankara’da bir yandan 8-10 ay kiracı bekleyen apartman daireleri varken, diğer yandan günde 30’un üstünde gecekondur yapılmaktadır. Yıllar itibarı ile gecekondur sayısındaki artış, ve gecekonduda yaşayan nüfusun kentsel nüfusa oranı aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.4 Türkiye'de Gecekondu ve Gecekondu Nüfus

Yıllar	Gecekondu	Gecekondu Nüfus	Kentsel Nüfustaki Payı
1955	50.000	250.000	4.7
1960	240.000	1.200.000	16.4
1965	430.000	2.150.000	22.9
1970	600.000	3.000.000	23.6
1980	1.150.000	5.750.000	26.1
1990	1.750.000	8.750.000	33.9

Kaynak: Keleş, 1993, s.388

1966 yılında “ 775 sayılı Gecekondu Yasası” yürürlüğe sokularak tasfiye, islah ve önleme nitelikli üçlü bir yaklaşımla gecekondu olayı çözülmeye çalışılmıştır. Aslında izlenen politika gecekonduyunun oluşmasına neden olan süreci yadırgamıyor, aksine gerekli görüyor ve teşvik ediyordu. Bu nedenle böyle bir yasayla gecekondu yasallaştırılmıştır.

Bu dönemdeki önemli diğer bir gelişme “634 sayılı Kat Mülkiyeti Yasası”nın yürürlüğe sokulmasıdır. Bu yasa ile mülkiyet düzenine getirilen yeni şekil, gerek talebe, gerekse de üretime etki etmiş ve müteahhit dediğimiz girişimci konut sektöründe önem kazanmıştır.

Bütün bu gelişmeler sonucunda 19. Yüzyılda Batı kentlerinin sahiplerinin toprak spekülörleri olması gibi ülkemiz kentlerinde spekülörlik hızla artmış, buna karşılık tedbirler alınması yerine bazı çıkarlar pahasına bu eğilim körüklenmiştir. Bu ise kentlerin biçimlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Arsa spekülasyonunu maksimize etmek isteyen bir politik gücün dönemin kentleşmesinden memnun olması doğaldır. Bu koşullardaki gelişme biçimi onun karını maksimize etmektedir. Egemen güçler görece olarak kentin en avantajlı yerlerinde gecekondu sahiplerinin ödediği kentsel giderlerle yaşamaktadırlar. Ucuz işçi, hizmetçi, vb. sağlamaktadırlar. (Tekeli, 1970)

Kentlerimizde gelişmeler yukarıda bahsedildiği şekilde devam ederken I.B.Y.K.P.’nin da, köylerimiz için “toplum kalkınması” yöntemi benimsenmiştir. 1963 yılından itibaren de

seçilen pilot ilçelerde denenmiştir. Kalkınma planınca da benimsenen bir tanıma göre “toplum kalkınması”, mahalli toplulukların kendi ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını iyileştirmek üzere giriştikleri gönüllü çabaların devletçe desteklenmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu toplulukların ulusun bütünüyle kaynaştırılması, ulusal kalkınmaya tam olarak katılması, bunların ulusal kalkınmadan geniş ölçüde yararlanması toplum kalkınmasının ana amaçlarını teşkil etmektedir.

“Toplum kalkınması” amacının uygulanması söz konusu olduğunda yerleşim düzeni açısından bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Ülkemiz köylerinin nüfus bakımından küçük ve dağınık oluşunun uygulamada yarattığı sorunlar özetlenecek olursa;

- Kamusal hizmetlerin, ortalama kişi başına maliyetler bakımından belirli bir nüfus aralığında optimuma ulaştığı, bunun altında ve üstünde ise bu maliyetlerin arttığı bilinmektedir. Bu durum köylere hizmet götürülmesini zorlaştırmaktadır.
- İdari bakımdan küçük yerleşmeler çeşitli sorunlar doğurmaktadır. İmkanlar ve dikkat dağılarak etkisini kaybetmektedir. Haberleşme ve ulaşım imkanlarının azalması gelişmeyi zorlaştırmakta, güvenlik ve esenlik problemleri yaratmaktadır.
- Küçük ve dağınık topluluklarda halkın hizmetlere katılım oranı düşmektedir. Gönüllülük esasına dayanan bu uygulamada halk doğrudan kendisinin yararlanamayacağını düşündüğü hizmetlere katılmamaktadır.
- Küçük ve dağınık topluluklarda entansif tarıma geçişte zorluklar olmakta, ürünlerin pazarlaması ve değerlendirilmesinde glklrle karşılaşılmaktadır. (Geray, 1966)

Bu duruma karşılık olarak öne sürülen teklifler iki grupta incelenebilir. Bunlardan ilki köylerin birleştirilmesi gibi köklü bir değişim ngren tekliftir. Bunun çeşitli glklre neden olacağı ve zorlamayla yapılması durumunda demokratik olmayacağı açıktır.

Diğer bir teklif ise hizmeti her köye götürmek yerine, bir köy grubuna hizmet verecek merkez köyler oluştırmaktır. Daha az personel ve yatırımla daha geniş bir topluluğun

ihtiyaçlarını karşılamak, nüfusun gelecekteki yerleşmesini düzene koyacak yerleşme nüvelerini şimdiden hazırlamak ve buna göre altyapı yatırımlarını planlayabilmek gibi konularda bu teklif olumlu görülmektedir.

Ancak alınacak tedbir hangisi olursa olsun; toprak reformu, endüstrileşme, tarım kredisi, kooperatifçilik ve benzeri alanlarda temel düzenlemelerle, idari reformlar yapılmadığı sürece tek başına böyle bir uygulamanın yarar sağlaması imkansızdı. Nitekim, bu konulardaki gelişmenin sağlanamaması ile “toplum kalkınması projesi” geniş bir uygulama alanı bulamamış, olumlu sonuçlar elde edilememiştir.

II. B.Y.K.P.’ı kentleşmeyi ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir ögesi olarak kabul etmiş, kentleşmeden bölgeler arası dengesizlikleri giderici yönde yararlanmayı öngörmüştür.

Bu amaca ulaşmak için; “kentleşmeden, ekonomiyi itici bir güç ve gelişme aracı olarak yararlanmak; kentleşme eğilimini sanayileşme ile desteklemek; kamu kesiminin hizmet yatırımlarını, çevresini geliştirecek merkezlerde yoğunlaştırmak; gelişme merkezlerinde organize sanayi bölgeleri kurmak, Doğu’da yatırım indirimi uygulamak” gibi araçlar öngörülmüştür.

İkinci Kalkınma Planı (1968-1972), kentleşmeyi sanayileşmenin motoru olarak kabul etmiştir. Kentlere nüfus yığılacak, ucuz işgücü arzı artacak, sanayici bu ucuz işgücünden yararlanarak girişimde bulunacaktır. Kentleşme rakamsal (demografik) bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Kente gelenlerin ne yapacakları, nerede yaşayacakları, hangi işlerde çalışacakları düşünülmemiştir.

Diğer yandan politik olarak bir diğer çelişki de, sanayileşme hedefiyle kentleşme pompalanırken, sanayileşmeyi sağlayacak diğer koşullar gözardı edilmiştir. “Üretim faaliyetleri açısından yarı-feodal olan, idari sistemi ayarlama açısından ‘demokrasiyi’, kalkınmayı sağlamak açısından ‘kapitalizmi’ benimseyen ülkemiz ,ekonomik ve kültürel yönden dışa bağımlı bir ülkedir.” (Acaroğlu, 1970, s.63)

Bu durumda ikinci kalkınma planında esas amaç olarak ortaya çıkan sanayileşme gerçekleştirilemez. Çünkü bir kez üretim ilişkilerinde yarı feodal bir yapıda oluşumuz ve bu

yapının böyle korunmak istenmesi, çıkarıcı grupların, egemen sınıfların yararınadır. Bu gruplar sanayileşmenin gerçekleşmesini önlerler. Yine yürürlükteki yapının korunması sonucu seçilen kapitalist kalkınma yönteminin sonucu zorunlu olarak gerekli ödümler bazı kişilere aktarılmakta, bu kişiler ise yatırımları üretime değil çok farklı alanlara aktarmaktadırlar. (Acaroğlu, 1970)

Bu durumda bir yandan arzu edilen sanayileşme gerçekleşmezken diğer yandan hızla kente akın eden nüfusun yüzer-gezer halde kalması sonucunu getirmiştir. Böylece "gecekondu, dolmuşlu, işportalı" (Tekeli, Gülöksüz, Okyay, 1976) kentlerimiz oluşmuştur.

Bu plan döneminde konut sorunu, özellikle kentsel arsa sorunundan kaynaklandığı biçiminde değerlendirilmiş, bu nedenle de devlet bu stoku arttırma amacı ile Arsa Ofisini kurmuştur. "Genel olarak, arsaların aşırı fiyat artışlarını önlemek; sanayi, konut, turizm ve kamu tesisleri için arazi sağlamak amacı ile kurulan Arsa Ofisi (1966), kuruluşundan itibaren Türkiye’de kentleşme ve kent planlama açısından önemli bir belirleyici olmuştur." (Yörür, 1996, s.64) Ancak kurum bu amaçların dışında, dönemin genel ekonomi politikasına paralel olarak özel mülkiyeti desteklemek amacına yönelmiştir. Bunun sonucu olarak da, özel sektörün yüksek rant elde edebileceği konut, sanayi ve turizm alanlarında arsa üretimini seçmiştir.

1970'lere gelindiğinde ise ülke ekonomisi, dünyadaki petrol bunalımının ağır etkileri altındadır. Ekonomik bunalım kentlerin yönetimine de açıkça yansımıştır. 1971’de başlayan ve 1974’e kadar uzanan dönem boyunca göreceli bir istikrar sağlanmıştır. Bundan yararlanarak, günün hükümetleri, İmar Yasasında 1605 sayılı yasa ile, kıyıların ve kırsal alanların korunmasına ilişkin düzenlemeler yapar. Küçük çapta bir anayasa değişikliği ile kamulaştırmada vergi değerleri üzerinden karşılık ödenmesi ilkesi getirilir. (Keleş, 1984)

1974 sonrası ise siyasal açıdan daha çalkantılı bir dönem olmuş, farklı hükümetler kendi felsefelerine göre kentleşme politikalarına yön vermeye çalışmışlardır.

Yapsatçı üretimin pahalı konut arzı ilk defa ikinci planda toplu konut sunum biçiminin çözüm olarak gündeme gelmesine neden olmuştur. 1970’li yılların başlarından itibaren de konut sorununun çözümü için tek seçenek olarak değerlendirilmeye başlamışlardır.

Böylece bir yandan Emlak Bankası, diğer yandan da belediyeler ve özel kooperatifler toplu konut projelerini hayata geçiriyorlardı. Bu girişimler başından beri üst ve orta-üst gelir grubuna yönelikti. Böylece kentlerin gelişmesinde yeni bir tür yapılanmayı ortaya çıkarıyordu. Bu dönemde toplu konutlara ek olarak küçük sanayi siteleri ve organize sanayi sitelerinin sayıları da giderek artmaya başlamıştır. “Toplu işyeri yaptırma kooperatifleri örgütlenmiştir. Yüksek öğretim kuruluşları, sağlık kuruluşları gibi kamu hizmetlerinin binaları ile özel kesimin büyük kuruluşlarının yönetim merkezlerinin kampuslar halinde inşa edilme eğilimi yükselmiştir.” (Tekeli, 1998, s.18) Dönem içerisinde bir ölçüde yapsatçılığın hızı kesildiyse de, gecekondü üretimi sürüyordu.

Bu dönemde gelişmeye başlayan bir diğer süreç ise ikincil konutların tüm kıyıları giderek sarmaya başlamasıdır. İmar Yasasına 1972 yılında yapılan değişiklikle eklenen 7,8. Maddeler ve bunların uygulanışını belirtmek üzere 1975 yılında yürürlüğe giren yönetmelik, mücavir saha dışında kalan yerel imar planları için alt sınırı 15 ha olarak belirlemektedir. Bir üst sınır getirilmemiştir. Alt sınırı sağlayabilen girişimcilere mülkiyetin kullanımı konusunda önemli ölçüde rahatlık sağlayan bu uygulama özellikle kıyıları olumsuz etkilemiştir. (Mimarlık Dergisi, Yayın Sekreterliği, 1978)

1979 yılında, 7/17491 sayılı kararname ile “Yeni Kentsel Yerleşim Alanları Projesi” gündeme geliyordu. Bu kararname esas olarak hızlı kentleşme ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan kent toprakları üzerindeki yoğun spekülasyon baskılara bir çözüm anlayışı olarak ortaya çıkıyordu. Kapitalist gelişmenin kendisine değil, onun eşitsiz gelişme yasalarına karşı olarak yapılan düzenleme kendi içinde bazı çelişkileri de barındırıyordu.

Bu projenin eleştirisinin yapıldığı Mimarlık Dergisi (1979-4)’de konuya ilişkin başlıklar bunu en iyi şekilde özetlemektedir.

Hülagü Bulguç **“Proje Sanayi Sermayesi ile Arazi Sahipleri Arasında Yeni Bir Paylaşım Sağlıyor”**, Engin Gürer **“Ana Hedefi Ucuz Arsa Sağlamak Olan Proje, Bunu**

Başaramamıştır”, Mesut Ayan “Yerel Yönetimin Yapması gereken Bir İş Merkez Yönetim Üstleniyor”, Turgut Cansever “Projedeki Bilgisizlik ve İlkelliğe Karşı Çıkılmalı”, Bülent Taner “Üç Büyük Kentte Yatırım Yaparak Nüfus Kaynağında Tutulabilir mi”

Bu dönemde şehir planlama konusundaki prosedür, uygulamalar ve eğitimi üzerine eleştirileri ise genel olarak şu başlıklar altında toplayabiliriz;

- Planlı Dönem olarak nitelendirilen bu dönemde tasarlanan ekonomik planlar tam anlamıyla uygulanma olanağı bulamamıştır. Ayrıca bu planların fiziksel bağlantıları da sağlanamamıştır.
- Kentleşme olgusunun hızlanmasından önceki kent planlama anlayışını “güzel şehir” anlamındaki plan anlayışı olarak nitelendirmek mümkündür. Kentleşme hızının yavaş olduğu, kent içindeki grupların aynı zamanda ülkenin kuvvet gruplarını temsil ettiği dönemde böyle bir planlama anlayışı geçerli olabiliyordu. Ancak tüm sosyo-ekonomik ilişkilerin değiştiği, kent yapısının ve kenti oluşturan grupların tamamen değiştiği ve çeşitlendiği bu dönemde planlama anlayışının da tamamen değişmesi gerekirken, hala aynı anlayışla planlama yapılmaya devam edilmiştir. Yine bu kapsamda sosyo-ekonomik yapıyla kentin alacağı biçim arasındaki bağlantı düşünülmeden yürütülen “fiziksel (şekilci) plan anlayışı” bu dönemde planlama anlayışı üzerine yapılan eleştirilerde önemli bir yere sahip olmuştur.
- Araştırma ile çözüm, birbirinden ilişkileri koparılmış evreler olmamalı ve bu ilişki kopukluğu kurumsallaştırılmamalıdır. Türkiye’deki yeniden yorumla çabaları içinde bu kopukluk kurumsallaşmıştır. “Örneğin bu dönemde yayınlanan “İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlaşma ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranılacak Ehliyeteye Dair Yönetmelik”e göre, araştırma ve dizayn iki ayrı beceri gibi kabul edilmiş, hiç değilse dizayn evresinin belirli bir grubun tekelinde tutulmasına çalışılmıştır.” (Tekeli, 1970, s.57) Oysa bütünlüğün kurulması en başta gelen koşuldur.

- Yönetmelik ve kanunlarda ise bir takım zoning kararları vardır. Ama imar sorunlarını kimlerin çözümleyeceği, imar planlarını kimlerin yapacağı tanımlanmış değildir. Dönem içinde büyük güçlüklerle karşı karşıya kalan Nazım Plan Bürolarına mı öncelik tanınacağı, yoksa küçük yerleşim yerlerinin imar planlarının yapımına mı öncelik verileceği, belirlenmiş değildir.
- Kendi içinde uygulama yeteneği olan kuruluşlarla,-örneğin D.P.T., İmar ve İskan Bakanlığı, İller Bankası ve giderek tüm belediyelerle üniversite arasındaki ilişkiler önemli olduğu halde kurulamamıştır. (Acaroğlu, 1970)

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkiye’de planlama anlayışında şu değişimler olmuştur: (1) Kent planlamanın kent sınırlarına bağlı olduğu kanısı silinmeye yüz tutmuştur. Artık, daha geniş mekanlar içinde düşünülmektedir planlama. Bölge planlama,ülke planlama, çevre planlama gibi büyük mekanlar söz konusu edilmektedir. (2) Kent planlamasını bir kişinin becerisine bırakmak alışkanlığı ortadan kalkmıştır. Kent planlamasının disiplinler arası bir takım çalışması olduğu kabul edilmiştir. (3) Kent planlaması, yalnızca bir çizim pratiği olmaktan ve bunu gerçekleştirecek hukuksal çerçeveyi aramaktan kurtulmuş, önemli sosyal araştırma içeriği kazanmıştır. (Tekeli,1970,s.56)

Bu dönemin özelliklerini; mimarların çeşitli toplumsal konulara eğilmeleri, Mimarlar Odası gibi bir sivil toplum örgütünün ortaya çıkması, bu kuruluşun kentler ve mimarlıkla ilgili uygulamalarda sesini duyurması ile özetleyebiliriz.

Mimarlık düşüncesi açısından bu dönemde mimarlık düşünce ve eylemlerinde daha yoğun olarak bilimsel yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Uygulama açısından bu dönemin özelliği üniversite yapıları, toplu konut üretimleri ve endüstri yapıları mimarlığının ön planda olduğu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

1960-70 dönemini bir önceki dönemden ayıran önemli değişimler vardır. Bu dönemin ilk yıllarında 27 Mayıs ile birlikte gelen bir toplumsal dayanışma , her şeyi olduğu gibi mimarlık düşüncesini de etkilemiştir. Daha çok kurumsal düzeyde kalan bu düşünceler, tarihsel birikimi ile birlikte Anadolu Kültürünün bir mimarlık sentezi oluşturmada önemli bir rol

oynayacağını savunmaktadır. Bu düşünceler uygulama alanını daha önceki ulusal mimarlık düşüncelerinin eriştikleri düzeyde etkileyememiştir.

Bu dönem içinde biçimlendirmeler genel olarak gereksinimlerin ve ekonomik koşulların gerektirdiği şekilde, serbest olarak oluşmuşlardır. Batı mimarlık düşünceleri etkileri sürüyor olmakla birlikte, teknolojik düzeyleri daha yüksek olan ülkelerde uygulanan yöntemlerin, Türkiye’de ülkenin ekonomik koşullarını ve yapı üretimi olanaklarına bağlı olarak daha gerçekçi bir biçimde değerlendirildikleri görülmektedir.

Dönemin mimarlık düşüncesine getirileri açısından özetle değerlendirilmesi yapacak olursak;

- *Mimarlıkta toplumsal sorunlara eğilme düşüncesinin ağırlık kazanmaya başladığını,*
- *Mimarlık sorunlarına matematiksel ve toplum bilimsel yöntemlerle yaklaşma eğiliminin ağırlık kazanmaya başladığını,*
- *Endüstrileşmenin ve getirdiği sorunların mimarlık ve şehircilik düşüncelerinde daha gerçekçi bir şekilde değerlendirilmeye başlandığını,*
- *Uygulamalarda ülke koşullarına uygun biçimlendirmelere yönelindiğini, söyleyebiliriz. (Alsaç, 1976, s.49)*

3.4. 1980 SONRASI DÖNEMDE SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL YAPI

Bu dönemin ayrı olarak ele alınmasının önemli birkaç nedeni vardır. Birinci neden dünyanın yaşadığı büyük bunalım karşısında girdiği yeniden yapılanma sürecinin yönünün açıklık kazanması ve bu politikaların Türkiye üzerindeki önemli etkileridir. İkincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan nüfus hareketleri ve kentleşme sürecinin belli bir doygunluğa erişmiş olmasıdır. Üçüncüsü ise, 1980 yılının, hem 24 Ocak Kararları , hem de 12 Eylül Müdahalesi dolayısıyla Türkiye tarihinde önemli bir dönüm noktası olmasıdır.

Türkiye 1980’li yıllara ekonomik açıdan olduğu kadar siyasal açıdan da istikrarsız bir ortamda giriyordu. 1970’lerin ikinci yarısında hükümetlerin sürekli değiştiği, belirsizlik ve çatışmaların siyasette öne çıktığı, toplumun cinayetler, soygunlar, kitlesel katliamlarla iç savaşa doğru sürüklendiği zor bir dönem yaşanıyordu.

Ekonomide de durum farklı değildi. Bu konuda önemli bir gösterge olan enflasyon artış hızı bir türlü kontrol altına alınamıyordu. 1980’li yıllarda Türkiye ekonomisinin durumu incelendiğinde bir süredir içine düşülen krizin en ağır aşamasına ulaştığı görülmektedir. “Ülkenin iç ve dış dengeleri büyük ölçüde bozulmuş, eşya fiyatlarındaki artış %98.75, tüketici fiyatlarındaki artış ise %115.6 oranına yükselmiş, öte yandan döviz kıtlığı ekonominin işleyişini aksatacak boyutlara varmıştı.” (D.E.Ü.Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Habitat 2 Raporu, 1996, s.35)

Böyle bir dönemin ardından Demirel, Parlâmentodaki sağ partilerden destek sağlayarak, bir AP azınlık hükümeti kuruyor, tüm bu karmaşa içinde yeni bir ekonomik model öne sürüyordu. “Demirel kabinesini kurduktan kısa bir süre sonra , Türk siyasal ve ekonomi tarihine **24 Ocak Kararları** diye geçen, bir dizi radikal önlemleri cesur bir biçimde uygulamaya koyuyordu.” (Kongar, 1998, s.187) Esas olarak, IMF reçetesinin, Türkiye’de uygulamasından ibaret olan bu programın, ya da herhangi bir ekonomik reçetenin böyle bir ortam içinde tek başına başarılı olma şansı yoktu.

Anılan sorunlar ile, ekonomik ve siyasal alandaki çalkantıların giderek arttığı bu dönemde, 12 Eylül 1980 tarihinde, Türkiye demokrasisi bir kez daha askeri bir müdahale ile kesintiye uğruyordu. Bu müdahale ile siyasi bir istikrar sağlanmaya çalışılırken, ekonomik açıdan 24 Ocak kararların vazgeçilmiyordu. Böylece IMF’nin ve onun arkasındaki Birleşik Amerika ve Batı Dünyasının desteği sağlanıyordu.

Gerek yapılan konuşmalardan gerekse de 1980-1983 dönemi yapılan uygulamalardan, amacın “daha merkezîyetçi” bir yapı yaratmak olduğu ortaya çıkıyordu. Bu yapı bir yandan Cumhurbaşkanının yetkileri artırılarak diğer yandan yapılan yasal düzenlemelerle güçlü hükümetler gerçekleştirmeye çalışılarak sağlanmaya çalışılıyordu.

1983 yılında yapılan genel seçimler de ise Özal askeri darbe sonrası koşulların avantajlarından da yararlanarak iktidara geliyordu. “Özal dönemi, 12 Eylül’ü yapan askerlerin arzuladığı biçimde darbenin sivil bir uzantısı olarak gelişti.” (Kongar, 1998, s.219) Bu dönemde ekonomik problemlere çözüm olarak ise dış kredilerden yararlanma ve dışa

açılma araç olarak seçilmiştir. IMF desteğinin koşulu ise iç ve dış dengelerin liberal ekonomi düzeni içinde gerçekleştirilmesine dayalıdır.

Bu düzen, yönetsel açıdan devletin ekonomiye müdahalesini azaltacak şekilde yeniden yapılandırılması; sanayi açısından da ithal ikameci modelin terk edilerek bunun yerine ihracat oryantasyonlu bir sanayileşme ve kalkınma politikasının benimsenmesini gerektiriyordu.

İşte bu gelişmelerle birlikte “Özal, özellikle Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra dünyada rakipsiz biçimde egemen olan “liberal ekonomik görüşü Türkiye’nin ekonomik yapısını biçimlendirme konusunda sonuna kadar tutarlı bir ideoloji ve uygulama biçiminde kullandı.” (Kongar, 1998, s.413)

Bu uygulamalar sonucunda “Özal ekonomisinin 1980’de yaklaşık 15 milyar dolar olan dış borç stokunu, 1990’larda yaklaşık 80 milyar dolara yükseltmiş olması, bir yandan ekonominin dışa bağımlılığının, öte yandan dış dünyanın Özal’a verdiği desteğin bir göstergesi olarak algılanabilir.” (Kongar, 1998, s.435)

Bazı yazarlar, “Özal Dönemini” “Planlı Dönemin” tümüyle bitmesi biçiminde algılamakta ve o şekilde değerlendirmektedir. Ancak, Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarının, kökleri meşrutiyet yıllarına dayanan “çağdaş toplum modeline uygun, özel girişimi esas alan, onu yaratmaya ve desteklemeye yönelik bir devlet politikası” olarak algılanarak, Özal dönemi uygulamaları da dahil olmak üzere günümüze kadar önemli bir değişime uğramadığı da söylenebilir. (Kongar, 1998, s.412)

Ekonomiyi serbestleştirme olarak lanse edilen bu uygulamaların gerçekte ortaya çıkardığı tablo ise çok daha farklıdır. Birinci olarak gerçekte devletin ekonomiye müdahalesi azalmamış, aksine bazı kişiler ve firmalar lehine bu müdahale olanakları kullanılarak rekabet eşitliği ortadan kaldırılmıştır. İhracat teşviki adı altında verilen teşviklerden yararlanmak için kullanılan “hayali ihracat” gibi yöntemler ortaya çıkmıştır.

Ekonomik alandaki bütün bu gelişmeler sosyal yapıyı da etkiliyor, toplumun ahlakına aykırı uygulamalar yaygınlaşıyordu. Adam kayırma, iltimas ve rüşvet yaygınlaşıyor, yer altı

dünyası- politikaca ilişkileri, kara para aklama muameleleri toplumun ve piyasaların tüm değer yargıları aleyhine artıyordu. (Kongar, 1998)

Bütün bu gelişmeler sonucunda zaten var olan adaletsiz gelir dağılımı daha da keskinleşiyordu. Nüfusun en düşük gelir sahibi olan beşte biri, milli gelirden %3-5 arasında bir pay alırken; en zengin beşte biri ise milli gelirden , %55-60 arasında bir pay almaktadır. (Kongar, 1998)

3.4.1. Kentleşme Politikası Ve Kent Yapısının Değişimi

1950-1980 dönemi kent yapısındaki değişimin önemli ölçüde belirleyicisi olan nüfus hareketleri ve kentleşme süreci 1980 sonrasında belli bir doygunluğa ulaşmıştır. Bu dönemde göç olgusu nitelik değiştirmiş, toplam göç hareketleri içinde kırsal alandan kentlere yönelen göçlerin önemi azalmış, buna karşılık kentler arası göçlerin önemi artmıştır. “Son on yıllık dönemde bu göç hareketlerine, Doğu Anadolu’dan yaşam güvenliğinin bulunmayışı dolayısıyla olan göçler ile güvenlik dolayısıyla köy boşaltılmasının çıkardığı zorunlu nüfus yer değiştirmeleri de eklenmiştir. (Tekeli, 1998, s.20)

Bununla birlikte 1980 sonrası kentlerde önemli değişim, daha çok izlenen ekonomi politikalarının sonuçları ve hatta çoğu zaman direkt amaçları olarak ortaya çıkmıştır. Uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi politikalarının yarattığı mekansal dönüşümler açısından dikkat çekenlerden ilki ithal ikameci sanayileşme anlayışından vazgeçilerek ihracat oryantasyonlu sanayileşme politikalarının izlenmesidir.

Böyle bir politik yaklaşım, dış pazarlarla bütünleşmeyi önemli hale getiriyordu. Bunu sağlayabilmek için ise altyapı yatırımlarında telekomünikasyon yatırımlarına öncelik verilmiş, tüm yerleşmeleri kapsayacak şekilde Türkiye’nin haberleşme kapasitesi birden artmıştır.

Küresel ekonomiye eklemlenebilmek bazı kurumları da gerekli kılmıştır. Sermaye piyasaları, serbest ticaret ve üretim bölgeleri kurulmuştur. Bankacılık sektöründe de önemli gelişmeler olmuştur.

Bunun mekansal olarak anlamı ise özellikle dışa açılmaya olanak veren sınır ve liman bölgelerinde yaşanacak gelişmeler olacaktır. Dolaylı olarak taşıdığı ikinci anlam ise büyük kentlerin ve onların etki alanlarının öneminin artmasıdır. (Bakınız Şekil 3.1,3.2)

Bu gelişmeler sonucunda İstanbul göreceli önemini artırıyordu. İstanbul ve onunla birlikte Marmara Bölgesinde yer alan sanayiler, dış pazara eklemlenebilmek için yapısal uyum geçiriyor, dünya yerleşmeler ağıyla bütünleşiyordu. İstanbul gibi ülkenin en üst kademesindeki kenti için bu beklenen bir sonuçtu. Ancak sözkonusu politikalar Anadolu'nun diğer kentlerini de etkiliyordu. Denizli, Gaziantep, Çorum gibi kentler doğrudan dünya pazarları için üretim yapabiliyor ve bağlantılarını İstanbul üzerinden değil, doğrudan sağlayabiliyorlardı.

Yerel potansiyellere, var olan altyapıya, ve dünya pazarlarına eklemlenebilmeyi sağlayacak ilişkileri kurmaya uygun konumlara sahip olan kentler bu potansiyelleri kullanarak gelişirken, Doğu Anadolu kentleri bu bütünleşmeyi gerçekleştiriyorlardı. Toplu olarak kalkınmadan çok, bireysel çıkışların teşvik gördüğü dönem içinde Bölgesel ve Ülkesel Planlar da önemini kaybediyordu.

Ülkesel fiziki planların yapımına tam anlamıyla son verilmemiş, ancak uygulamada planın önemi azalmış, politikacılar açıkça plan anlayışına karşı söylemler geliştirmiştir.

1960'ların sonlarında kurulan ve 1980'e kadar birçok büyük kent için metropoliten ve bölgesel ölçekte fiziksel planlama çalışmaları yürüten "nazım plan büroları" bu dönemde kapatılıyordu. Böylece nazım plan anlayışı terk edilerek , spekülasyon alt ölçekli parça planların oluşmasına olanak tanınıyordu.

Bu tür planlama anlayışıyla, kentlerin farklı parçaları üzerinde farklı kurumlar yetkili kılınarak, birbirinden bağımsız kararlar ve oluşumlar ortaya çıkmaktadır. 3194 sayılı İmar Yasasına göre kentsel gelişmenin yönetiminde, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeler yetkilidir. Tüm kentsel alana hizmet ve altyapı götürmekte belediyenin görevidir. 1985'ten sonra mücavir alan sınırları dışında valiliklere planlama ve uygulama kontrolü yetkisi verilmiştir. (Altan, 1998)

Ayrıca 3030 sayılı büyük şehir yönetimine ilişkin yasa ile büyük şehir belediyelerine önemli yetkiler verilmiştir. Diğer yandan metropoliten alan sınırları içinde belde belediyeleri vardır. Bunlar kendi meclislerinin kararıyla, büyük şehirden bağımsız imar planı yapabilmekte, konut ve sanayi alanları açabilmektedir. Büyük şehirlerde idari sınırlar ve mücavir alan sınırlarıyla ilgili yetki sorunları çözülememiştir. (Altaban, 1998)

Tüm bu düzenlemelerle birlikte parçacı planlama yaklaşımları ve kurumlar arası çelişkiler kentlerimizin bugünü ve geleceğinin belirleyicisi olmuştur.

Mekansal sonuçları yönünden ikinci önemli politika ise karar süreçlerinin desantralizasyonu olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de bu mekanizmanın işlemesi Batının beklediği anlamda olmamıştır. Ekonomiye müdahale konusunda olduğu gibi bu konuda da uygulama farklı biçimde gelişmiştir. 1980 sonrası yerel yönetimler konusunda yapılan uygulama da bu konuda iyi bir örnektir. Yerel yönetimlere plan onama yetkisi verilmiştir. Ancak daha demokratik ve katılımcı bir yönetim ve planlama anlayışının ortaya çıktığı söylenemez.

Uygulamalardan da anlaşılacağı gibi asıl amacın yetki devri değil, plan onanması ve dolayısıyla uygulanması sürecinin kısaltılarak inşaat piyasasındaki hareketliliği artırmak olduğu sonucunu çıkarmak çok da yanlış olmayacaktır. En azından uygulama bu biçimde gerçekleşmiştir.

Ekonomik amaçlı görülen bu politikaların mekansal yansımalarından da görülebileceği gibi, ekonomik açıdan bir dar boğazın yaşandığı, sanayi yatırımlarının neredeyse durduğu bu dönemde çıkış kentlerde ve inşaat sektöründe aranmıştır. Bu nedenle bir yandan toplu konutlar yoluyla yasal yönden gelişmeler teşvik edilirken diğer yandan da gecekondu yasallaştırılarak geçmiştekinden farklı bir uygulama ile bu alanlarda da çok katlı yapılanmaya olanak tanınmıştır.

Dönemin yapı üretimi konusunda en önemli olayı Toplu Konut Yasası’nın yürürlüğe girmesiyle başlayan toplu konut üretimindeki canlanma olmuştur. Kooperatifler 1983-1990 yılları arasında büyük bir atılım yapmışlardır. Büyük inşaat firmaları ve Toplu Konut İdaresi

binlerce konutluk yeni yerleşmeler ve uydu kentler gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu üretim dar gelirlilerden çok üst-orta gelir grubuna hitap edebilmiştir.

Bu konuda bir diğer gelişme de “site” tabir edilen ve üst gelir gruplarına hitap eden yeni bir konut sunum biçiminin ortaya çıkışıdır. Önceleri kentin içindeki boş alanlarda ve koruluklarda yer alan bu yapılaşmalar giderek kent çevresindeki yeşil alanlara kaymıştır. Kendi içine kapalı olan, konutların yüksek standartlara ve fiyatlara sahip olduğu, özel sosyal tesislerle desteklenmiş olan bu yerleşmeler, bir prestij ve sembol alanı olarak bugün de geçerliliğini korumaktadır. (Sey, 1998, s.38)

Bu dönem içinde bir diğer önemli gelişme kıyılara yönelik politikalarla, özel araba sahipliliğinin artışıyla ve gelişen üst sınıfın tatil ihtiyaçlarını karşılama ve prestij sağlama amacıyla kullandığı ikincil konutların ve turistik tesislerin kıyılarda doğa aleyhine hızla yayılmasıdır.

“1982 tarihli Turizmi Teşvik Yasası ile kıyı ve orman alanlarında hükümet izniyle ayrıcalıklı yapılanma hakları sağlanıyordu. Yine aynı konumdaki kamu arazileri turizm merkezi uygulaması ile yatırımcılara tahsis ediliyordu.” (Ekinci, 1998, s.196)

İkinci Dünya savaşı sonrası gelişmelerle ortaya çıkan ve hızlı gelişen “gecekondu” kavramı ise bu dönemde nitelik değiştirmiştir. “1983’ten itibaren 2981, 3290, 3366 ve 3414 sayılı İmar Affına İlişkin Yasalar yürürlüğe konmuş ve belediyelerin gecekondu alanları ve kaçak gelişmiş kent parçaları için islah imar planı yapmaları sağlanmıştır.” (Altaban, 1998 , s.61)

Bu planlar büyük şehirlerde ilçe belediyeleri tarafından yapılmakta ve kolayca onaylanmaktadır. Dolayısıyla nazım plan kararları dışında konut gelişmeleri planlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda diğer bir sorunda bu alanların yapılan planlarla yasallaştırılmasının ötesinde, eksik donatılarla yüksek katlı yapılanmalara olanak sağlayarak, dokunun bir yandan daha kötü hale getirilmesi, diğer yandan kemikleştirilmesidir.

Bu düzenlemelerle birlikte izinsiz (plansız-ruhsatsız) yapılaşmanın bulunduğu alanlar kentlerde geniş alanlara yayılmış, emlak piyasası içinde önemli yer tutarak kentsel ranttan

pay almaya başlamıştır. Bu alanlara kentsel hizmetler ve okul, sağlık ocağı, süpermarket gibi sosyal donatılar götürülmüştür. Bu yerleşme gruplarının bazıları önce Belde Belediyesi sonra da İlçe Belediyesi yapılarak bir yandan hukuksal yönden meşrulaştırılırken, diğer yandan da yönetsel güvenceye kavuşturulmuştur. (Ekinci,1998)

Tüm bu gelişmeler yönetimin kente ve gecekondü olgusuna nasıl baktığının göstergesidir. Bu politikalar sonucunda arsa ve arazi spekülasyonu toplumun geniş kesimlerine yayılan bir sektör haline gelmiştir. Gerek yasal süreçleri etkileyerek gerekse yasa dışı süreçlerle vergisi ve riski olmayan toprak rantından yararlanma etkili ve yaygın bir yatırım biçimine dönüşmüştür.

Konut alanlarında bu tür gelişmeleri ortaya çıkaran sosyo-ekonomik değişimlerin kent merkezlerinde meydana getirdiği değişimler de çarpıcı olmuştur. Kentlerde sanayi üretimi desantrilize olurken denetim ve koordinasyon fonksiyonları merkezileşmektedir. Bilgi toplumuna geçişte iletişimin öne çıkması, kentlerde de bu fonksiyonu üstlenecek merkezlerde önemli dönüşümleri getirmiştir.

“Küçük üretim dışındaki sanayinin kent dışına çıktığı, ancak şirketlerin genel merkezlerinin ve özellikle bankacılık, mali işler, sigortacılık, emlak işleri, hukuki danışmanlık ve reklamcılık gibi üretici sektörlerin kent içinde kaldığı görülmektedir.” (Osmay, 1998, s.148)

“Genellikle merkezi iş alanının gelişme yönünde olan ve yeni iletişim ve ulaşım olanaklarından yararlanarak gelişen bir olgu, büyük sermaye sahibi holdinglerin ve bankaların genel müdürlüklerinin yer aldığı çok katlı büyük iş merkezlerinin yer aldığı çok katlı büyük iş merkezlerinin, bina komplekslerinin ve plazaların ortaya çıkmasıdır.” (Osmay, 1998, s.148)

Alış-veriş biçimini dolayısıyla da bu fonksiyonların yer seçimini ve büyüklüklerini etkileyen önemli bir gelişmede banka ve diğer finans kuruluşlarının desteği ile başlayan kredi kartı uygulaması olmuştur. (Tablo 3.5)

Tablo 3.5. 1998 Yılı İtibarıyla Kredi Kartı Kullanıcılarının Dağılımı

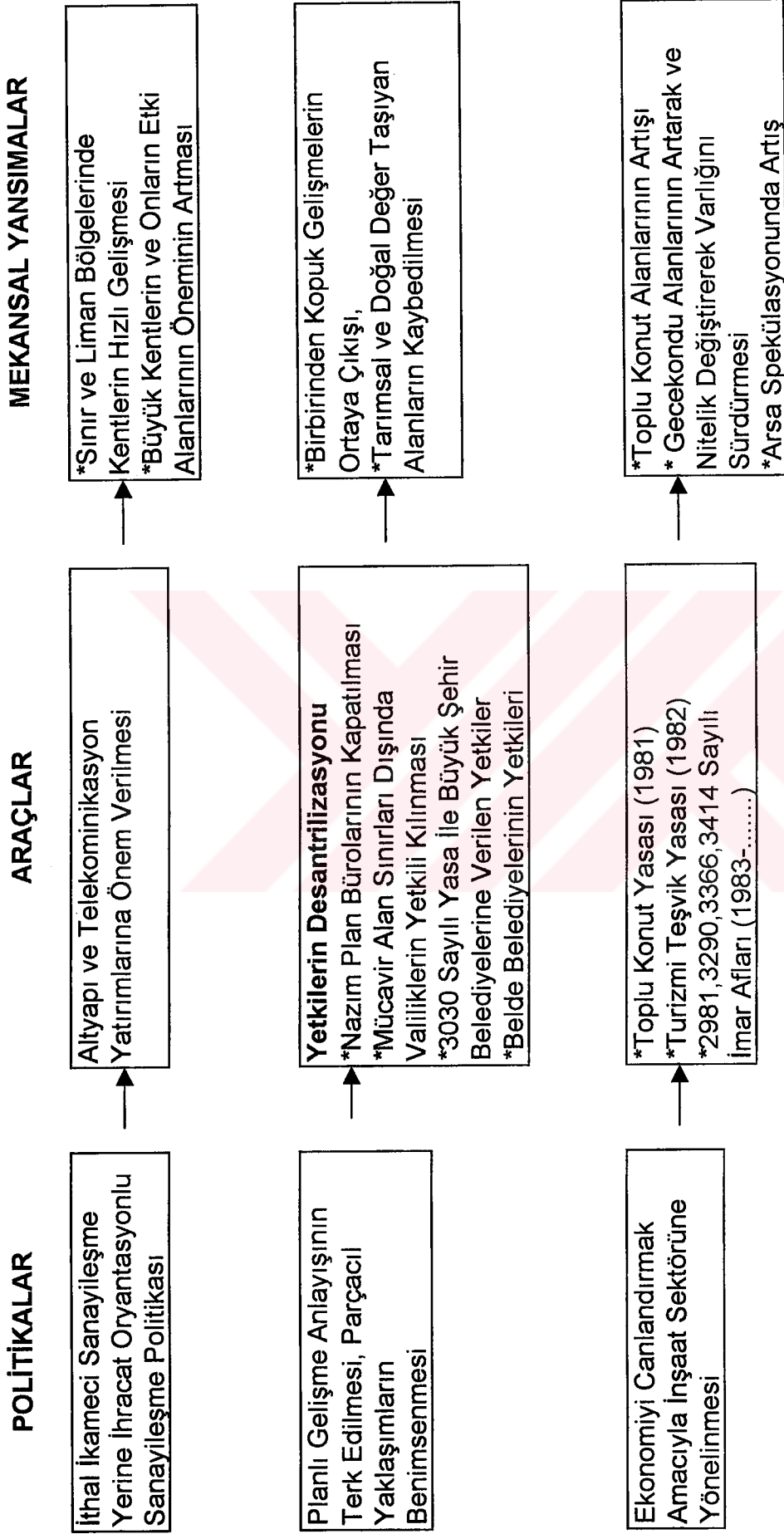
Kredi Kartı	Yurtiçi	Uluslararası	Toplam
Visa	643.601	2.506.858	3.150.459
Master	233.777	693.693	927.470
Diğer	27.997	36.203	64.200
Toplam	904.375	3.236.754	4.142.129

Kaynak: Osmay, 1998, s.150

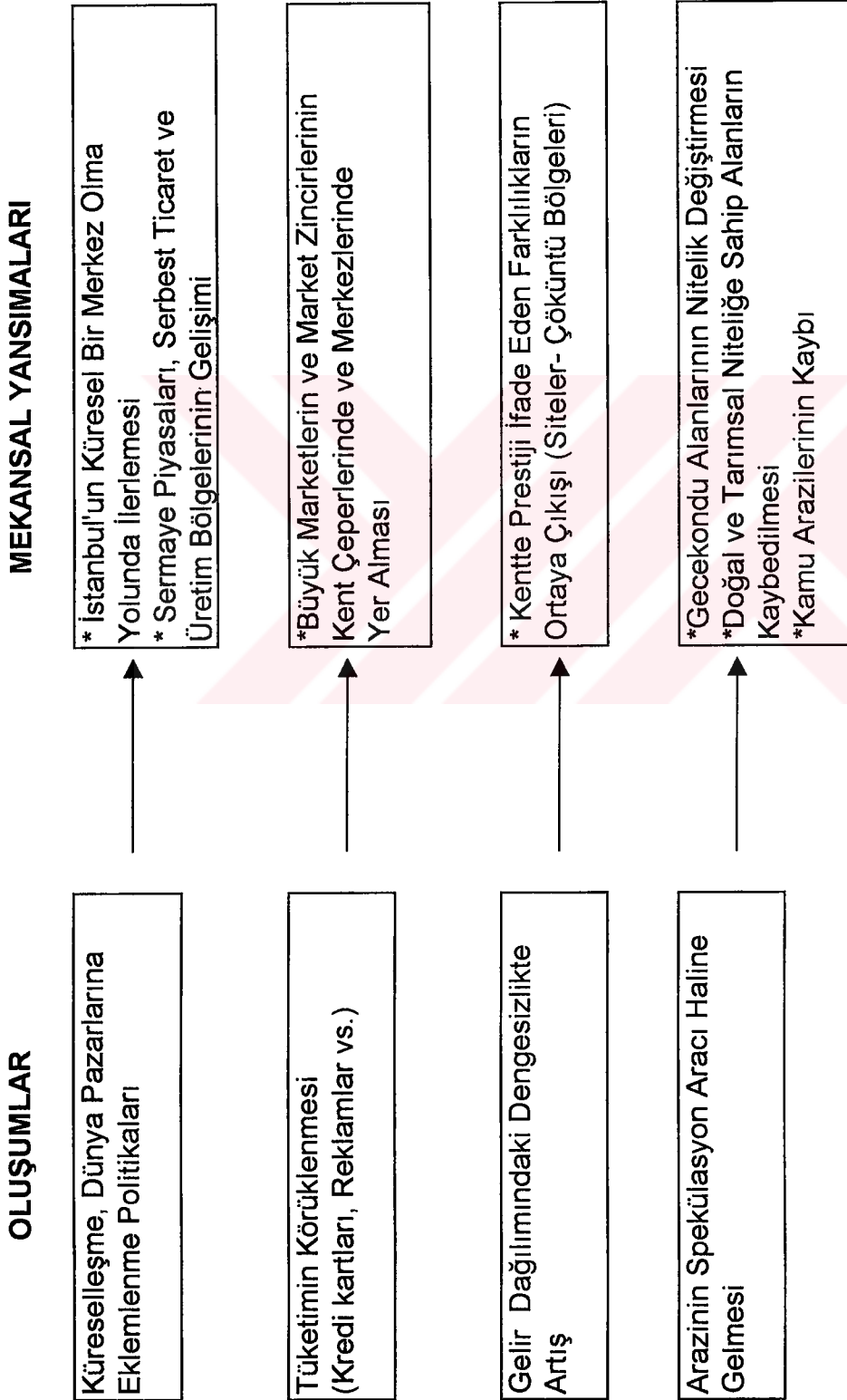
Kredi kartlarının giderek yaygınlaşması Batı türü bir alış-veriş biçiminin gelişmesine yol açmıştır. Bu ise kent dışında önemli arterler üzerinde süper ve hiper marketlerin ve büyük alış-veriş merkezlerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu merkezler giderek alış-veriş dışında diğer sosyal aktiviteleri de içererek gelişme göstermişlerdir. (İzmir EGS Park gibi)

Ancak Batıdakinden farklı bir gelişme ise sadece üst gelir grubuna değil, sabit ücretli orta gelir grubuna hitap eden bu tür alış-veriş merkezlerinin şehir merkezlerinde de ortaya çıkışıdır. Bu tür alış-veriş birimlerinin daha çok marketler zinciri biçimde çalıştığı görülmektedir. (Tansaş, Pehlivanoğlu, Migros gibi)

1980 sonrası dönemde hem yasalarla belirlenen ekonomik ve sosyal politikaların mekanda oluşturduğu izler (Şekil 3.1), hem de yaşanan gelişmeler sonucu dışsal ve içsel etkilerle ortaya çıkan oluşumların mekansal yansımaları (Şekil 3.2) kent yapısında önemli değişimlere neden olmuştur.

Şekil 3.1. 1980 Sonrası Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikaların Mekansal Yansımaları

Şekil 3.2. 1980 Sonrası Sosyo-Ekonomik Oluşumların Mekansal Yansıması

BÖLÜM DÖRT

ÖRNEK ALAN İNCELEMESİ

Bu bölümde, Cumhuriyet Dönemi gelişmeleri seçilen iki örnek yerleşme üzerinde ele alınacaktır. Bu yerleşmeler, orta büyüklükte olup, taşıdıkları bazı benzer özelliklere rağmen, ekonomik ilişkileri ve İzmir'le olan bağlantılarına göre farklı gelişimler gösteren Tire ve Torbalı ilçeleridir. Her iki yerleşme de tezin kavramsal kısmında ele alınan alt dönemlerde sosyal, ekonomik ve mekansal özellikleri ile incelenecektir.

4.1. 19. YÜZYIL SONLARI VE CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Bu aralığın ayrı bir dönem olarak incelenmesinin sebebi, 19. yüzyılın son yarısında dünya ekonomik sistemi ile bağlantılı olarak Batı Anadolu'da ekonomi ve ona bağlı birçok alanda ortaya çıkan değişimlerin yadsınamayacağı gerçeğidir. Bu gelişmeler İzmir'i ve ona bağlı olarak da, örnek olarak seçilen Tire ve Torbalı yerleşmelerini etkilenmiştir.

4.1.1. Ülkesel İlişkilerde Ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm

19. Yüzyılda Dünya ekonomik sisteminde meydana gelen değişimin bir uzantısı olarak, Osmanlı İmparatorluğunun dış ilişkilerinde de önemli değişimler olmuştur. Bu süreç aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'sinin dünya sistemi ile bütünleşmesinin başlangıcı olarak da alınmalıdır. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın içine girdiği açık Pazar ilişkisinde “dış ticarete konu olabilecek temel ürünler” ise , kuşkusuz ağırlıkla ülkenin zengin doğal hammadde kaynakları olmuştur.

Dünyada başlayan değişimin Anadolu'da yaratmaya başladığı sonuçlarının belirgin iki sebebi vardı. Birincisi artık tarımsal ürünlerin yerel pazarlar yerine Avrupa pazarları için üretilmeye başlaması, ikincisi ise geleneksel üretimin Avrupa'dan ihraç edilen sanayi ürünleri ile yarışamamasıdır. Osmanlı Ekonomisinin temel dayanağı olan tarımsal üretim ve küçük

üretimdeki bu gelişmeler kuşkusuz yaşamın pek çok alanında da değişimlere neden olmuştur.

Bu süreç içinde ilk izler kendini, içinde böyle bir zenginliği de taşıyan toplama merkezleri olarak Batı Anadolu topraklarında gösterdi. Batı Anadolu'nun kıyı oryantasyonlu oluşu ve dolayısıyla pazarlarla bağlantıların sağlanmasında önemli bir kapı işlevi görmesi gelişmelerin de ilk olarak Ege Bölgesi'nde izlenmesi ile sonuçlandı.

Kapitalist ülkelerin, hem hammaddeleri ülkelere taşımaları hem de sermayenin dolaşımının sağlanması amacının gerçekleştirilmesi bir takım altyapı çalışmalarının gündeme gelmesine neden oluyordu. Bu konuda yapılan ilk girişim demiryolları olmuştur. Demiryolları vasıtasıyla tarımsal ürünlerin toplanıp aktarılması mümkün olacaktı. Bunların işletilmesi ise (ki bu işletmeler risksiz ve önemli miktarda gelir getiren bir konuma ulaşmışlardır) yine yabancı devletler ya da onların yerel temsilcileri tarafından yapılmaktaydı. İzmir- Aydın demiryolu işte bu sebeplerle İngilizler tarafından başlatılmıştır. (Tablo 4.1) Bölge içinde ürünlerin toplanması mekanizması demiryolları vasıtasıyla olurken, bu ürünlerin dışarı aktarılmasında ise İzmir Limanı ön plana çıkıyordu.

Tablo 4.1. İzmir- Aydın Demiryolu Yapım Aşamaları.

Açılış Tarihi	Yapılan Kısım	Uzunluk (km)
24.12.1860	İzmir-Triyanda	43
09.09.1861	Triyanda-Cellatkahve	16
14.11.1861	Cellatkahve-Kozpınar	5
15.09.1862	Kozpınar-Ayasuluğ	13
07.07.1886	Ayasuluğ-Aydın	53
--. --.1866	Gaziemir-Seydiköy	2
30.08.1881	Aydın-Kuyucak	56
--.06.1882	Kuyucak-Sarayköy	45
29.08.1883	Torbali-Tire	48
--.12.1888	Çatal-Ödemiş	25
--. --.1889	Sarayköy-Apa	97
13.10.1889	Apa-Dinar	49
13.10.1889	Goncalı-Denizli	9
22.12.1889	Sütlüce-Çivrilili	31
--.12.1890	Balacak-Söke	22
--.10.1910	Dinar-Keçiborlu	36
--. --.1912	Kuleönü-Eğridir	23

Kaynak: M.Kıray,1972,s.119

Batı Anadolu’da önceki yüzyıllarda egemen olan uzun mesafe ve işlenmiş mal ticaretinin yerini 19. yüzyılda Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes vadilerinden sanayileşmiş Avrupa kentlerine taşınan buğday, bakliyat gibi tarımsal ürünler alınca bu yeni ticaret ilişkileri bölgedeki yerleşmeler düzenini de etkilemiştir. Bir liman kenti olan İzmir’in bölgesel kademelenmedeki önemi giderek artmıştır. Bu artışa koşut olarak da 19. yüzyıl boyunca Ege Bölgesi’nde yönetsel yapıda da değişimler gözlenmiştir. (Tablo 4.2)

Tablo 4.2. 19. Yüzyılda Batı Anadolu’da Yönetimsel Yapı

Yıllar	Eyalet İsimleri	Merkezi
-1829	Saruhan Sancağı	İzmir
1829-1841	Aydın Eyaleti	Aydın
1841-1843	Aydın Eyaleti	İzmir
1843-1846	Aydın Eyaleti	Aydın
1846-1951	Aydın Eyaleti	İzmir
1951-1967	İzmir Eyaleti	İzmir
1967-	Aydın Vilayeti	İzmir

Kaynak: Tekeli, 1993, s.57

19. yüzyılın 2. Yarısından itibaren küçük üretim gerilemeye başlıyor ve bunun sonucunda da Anadolu kentlerindeki üretim ve pazarlama fonksiyonları değişiyordu. “Dolayısıyla kentler, uluslararası ticarete katkıları oranında gelişebilen yerleşmelerin üniteleri haline geliyor ve tüketici oluyordu.” (Göksu, 1985, s.75)

Bu gelişmeler sosyo-ekonomik yapıda önemli değişimlere neden olduğu gibi yönetimde de bazı değişimlere neden oldu. “1867’de Taşra Yönetimi Kanunu ile sivil yönetimde değişti ve vilayet, sancak, kaza, nahiye kuruldu. Bu kanuna göre İzmir vilayet, Kuşadası, Çeşme, Tire, Ödemiş, Urla, Foça ve Menemen ise İzmir’e bağlı sancaklar haline geldi.” (Göksu, 1985, s.76-77)

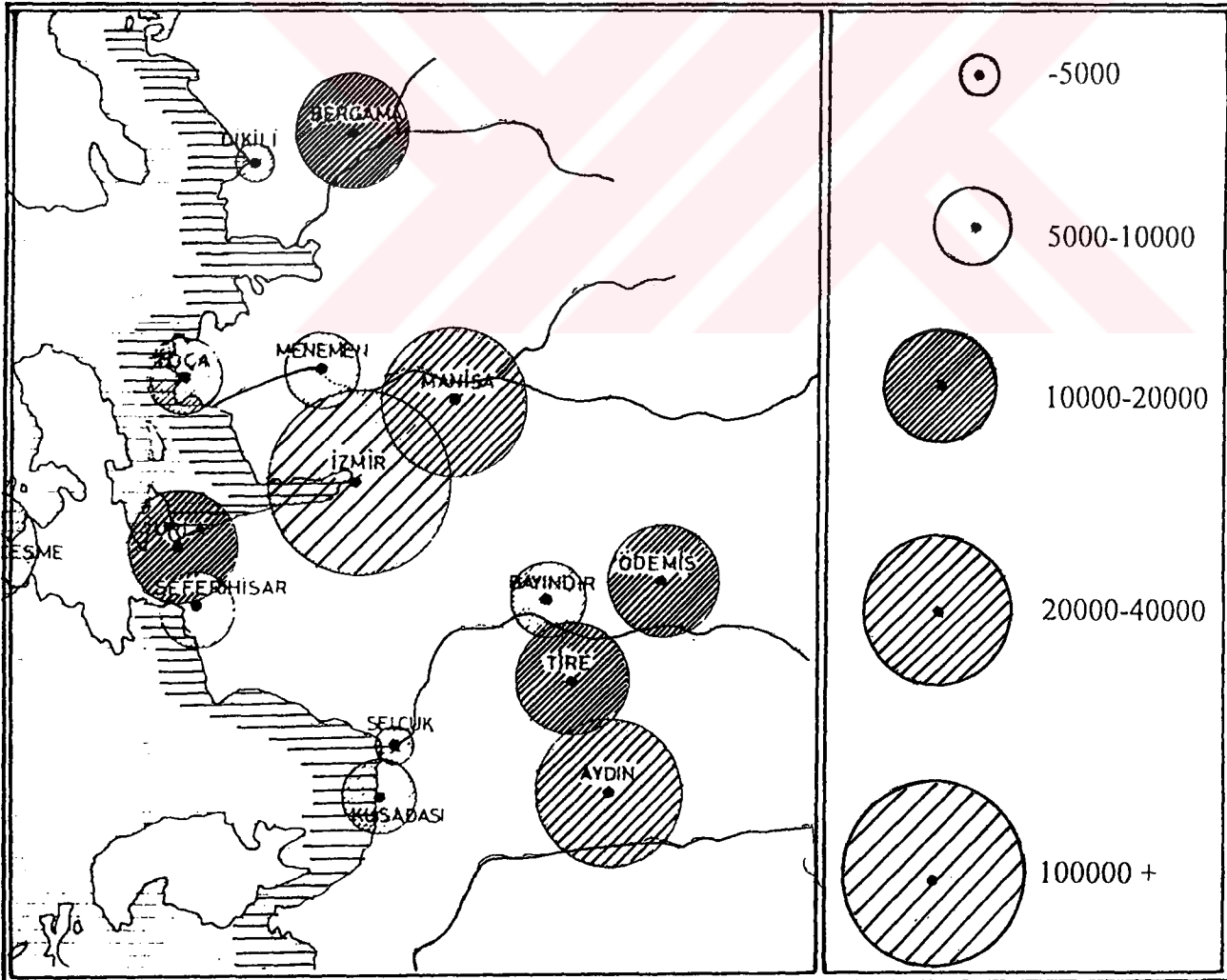
İzmir çevresi ve hinterlandındaki kentlerin 19. Yüzyılda nüfusları yaklaşık olarak aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.3. 19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Nüfus Dağılımı

Nüfus	Yerleşme
100.000+	İzmir
40.000-20.000	Aydın, Manisa, Denizli, Muğla
20.000-10.000	Bergama, Çeşme, Ödemiş, Tire, Urla
10.000- 5.000	Bayındır, Birgi, Foça, Kuşadası, Menemen, Seferihisar
-5.000	Ayasuluğ (Selçuk), Dikili

Kaynak: Göksu, 1985, s.79

Şekil 4.2. 19. Yüzyılda Batı Anadolu Kentlerinin Nüfus Dağılımı

Kaynak: Göksu, 1985, s.80

4.1.2. Tire’de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Bu dönemde İzmir'deki gelişmelere bağlı olarak Tire'de de ekonomik ve sosyal yapıda bazı değişimler ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılda dışarıya ihracata yönelik politikalar, önemli bir ihracat merkezi olan İzmir'i ve onun tarım potansiyeli yönünden zengin hinterlandını büyük ölçüde etkilemiştir.

4.1.2.1. Ekonomik Yapı

Tarım: Dış pazara yönelik üretim yapılmasının sonucu olarak bu amaca yönelik bitkilerin ekilebildiği bölgelerde büyük toprak sahiplerinin ve ayanlık kurumunun ortaya çıktığını görüyoruz. Anadolu’da büyük çiftliklerin ve güçlü ayanların ortaya çıktığı bölgeler batı pazarları ile en yoğun ticaret ilişkilerinde olan Batı Anadolu sancaklarıdır. (Tekeli, 1993)

Bu tür bir oluşumun ortaya çıkışının önemli nedenlerinden biri 1857 Arazi Kanunnamesidir. Bu kanunname özel mülkiyetin gelişmesinde bir ilk adım olmuştur. Yine bu kanunname ile yabancılara ülkemizde mülk edinme hakkı da tanınmıştır. “Tire’de J.H.Hutchinson’ın 1.556.000 m²’lik çiftliği, F.Whittal’ın 18.868.000 m²’lik çiftliği, 1857-1892 tarihleri arasında İngilizler tarafından satın alınan arazilere örnek olarak verilebilir.” (Göksu, 1985, s.90)

Ülkesel ve bölgesel gelişmeler sonucunda geleneksel tarımsal üretimin pazarlama amaçlı üretimle yer değiştirmesinin etkileri Tire’de de kendisini göstermiştir. Avrupa’da ihtiyaç duyulan endüstriyel ürünlerin desteklenmesi, onlardan elde edilecek gelirden nispi bir kar sağladığı için bu ürünlerin üretiminde bir artış görülmüştür. Bu nedenle Tire ve çevresinde de 19. yüzyılda pamuk ve tütün yoğun olarak yetiştirilmeye başlamıştır.

Bu ürünlerin toplanması ve yurtdışına gönderilmek üzere küçük ölçekli teşebbüsler tarafından ilk işlenişinin gerçekleştirilmesi ise İzmir’de olacaktı. Bu tür küçük üretim ünitelerinin İzmir dışında önemli merkezlerde de kurulduğu gözlenmiştir. “Örneğin bir İngiliz esnafı olan J.B. Gout ikisi Tire’de ve birisi ise Bayındır’da olmak üzere üç pamuk çırçır fabrikası ve yine Tire’de bir presleme fabrikası kurmuştur.” (Göksu, 1985, s.91)

Kasabada üretilen ve yurtdışında pazarı bulunan önemli ürünlerden biri de üzümdür. Özellikle 1887’de meydana gelen kuraklık nedeniyle Yunanistan’da üzüm bağları harap olması sonucunda Türkiye üzüm pazarlarındaki tek üretici haline gelmiştir. Fakat 1894’te baş gösteren üzüm hastalığı ve Fransa’nın kuru üzümünden aldığı vergiyi arttırması, kuru üzüm hasadında ve ithalatında azalmaya neden olmuştur. (Başaran, 1997)

Tarımsal ürünlerin Küçük Menderes Vadisinden elde edildikten sonra, toplandığı, kontrol edildiği ve İzmir’e gönderildiği merkezlerden en önemlisinin Ödemiş ve ikinci önemli merkezin ise Tire olduğu kazalardan toplanan vergi miktarından anlaşılmaktadır. 1903 Aydın Salnamesine kayıtlarına göre, kazalardan farklı kalemlerde elde edilen toplam gelir 1890 yılı itibari ile aşağıdaki gibi verilmiştir. (Tablo. 4.4)

Tablo 4.4. 1890 Yılı İtibarıyla Kazalardan Elde Edilen Gelirin Dağılımı

	Ödemiş	Urla	Bayındır	Tire	Çeşme	Seferihisar	Foça	Karaburun
Arazi Vergisi	1.140.529	447.156	488.191	741.871	485.530	172.164	247.213	274.820
Gelir Vergisi	246.507	28.122	97.985	187.620	102.439	15.809	56.115	16.317
Askeri Vergi	107.711	359.527	65.175	69.520	738.788	34.781	24.243	168.740
Ürün Vergisi	1.928.268	550.000	994.123	1.237.275	1.247.334	301.000	343.678	1.332.350
Hayvan Vergisi	567.820	124.500	138.490	321.350	127.330	167.045	92.105	135.000
Orman ve Maden Ürünleri Vergisi	30.273	22.800	8.213	223.933	12.294	4.260	-	-
Gayri Menkul ve Hisse Senedi Gel.	56.002	57.000	36.660	51.876	91.861	18.704	-	22.682
Mahkeme ve Gümrük Vergileri	6575	109.000	22.457	51.826	-	4.685	17.335	1.245
Çeşitli Gelirler ve Vergiler	65.760	30.000	25.802	83.218	100.846	9.735	-	24.000
Eğitim Yardımları	18.829	-	42.121	51.499	85.122	2.378	20.138	3.295
Akeri Ekipman	-	79.000	35.651	61.168	-	-	-	-
TOPLAM	4.168.274	1.791.005	1.954.633	3.081.156	2.814.319	739.570	801.327	1.978.449

Kaynak: E.Göksu,1985, s.102

*Gri tonlar en yüksek iki değeri göstermektedir.

Sanayi ve Ticaret: 19 yüzyılda Ege Bölgesinin dünya ekonomisine bağlanma sürecinin yaşanmaya başlandığından daha önce bahsedilmişti. Yine buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler Tire’de de etkisini göstermiştir. Ticaretin örgütlenmesi, ulaşımın örgütlenmesi, tarım, madencilik, sanayi üretimindeki gelişmeler, demografik süreçlerde değişimler tüm bölgeyi genel olarak etkilediği gibi, her kent üzerinde de tüm bu değişimlere uyumlu ya da uyumsuz olmasını sağlayacak niteliklerine göre değişimlere neden olmuştur.

Tire, yetişen ürünlerin zenginliği ve çeşitliliği, eski ticari yolların üzerinde olmasının getirdiği avantajlar ve son olarak da demiryolu ulaşımı ile yeni ticari altyapıya sahip olması nedeniyle ekonomik açıdan bu gelişmelerden çok fazla olumsuz etkilenmemiştir.

İmalat konusunda adi ve ipekli peştamal, pamuklu giysiler, ipek alacası ve beledi gibi 15. Yüzyılda üretimine başlanılan ürünlerin 19. Yüzyıl sonuna kadar varlıklarını sürdürdüğü görülmektedir. “Yine Tire’yi ziyaret eden P.Lucas, Tire’deki kilim pazarlaması ve yün endüstrisinden bahsetmiş ve el dokuma tezgahlarının çoğunluğunun Karacaali bölgesinde yer aldığını belirtmiştir. Bu ürünlerin dışında yoğun olarak keçe ve halat üretildiği, ve bu ürünlerin Kuşadası, Ödemiş ve İzmir’e satıldığı bilinmektedir.” (Göksu, 1985, s.98)

Bunun dışında özellikle besin maddeleri ticaretine hizmet eden hanların çok sayıda olduğu kaydedilmektedir. “1899-1900 yıllarında 1.090 civarında dükkan, bir pamuk ayıklama fabrikası, kaza içinde 63 un değirmeni, 7 tasirathane ; 1908 yılında ise 1.235 dükkan, 48 un değirmeni, 8 tasirathane, bir pamuk ayırma fabrikasının varlığı bilinmektedir.” (Başaran, 1997, s.233)

19 yüzyıl ortalarında Tire’de meslek sahipleri arasında en yüksek oranda ticaret ve sanayi ile uğraşanların yer aldığı görülmektedir. % 62,5 olan bu oran küçük sanayi ve ticaretin 19. Yüzyılda Tire’de yaşayan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. (Tablo 4.5) 1927 yılına ait meslek bilgileri incelendiğinde tarımın daha öne çıktığını ancak ticaret ve sanayinin de hala önemini koruduğunu görmekteyiz.

Tablo 4.5. Tire'de Temettuat Defterine Göre Meslek Dağılımı

MESLEKLER	KİŞİ SAYISI	YÜZDE
1. TARIM		
A. Üreticiler (Çiftçi, Rençper)	160	6.12
B. Tarım İşçileri (İrgat, Hizmetkâr, Çoban...)	473	18.53
2. SANAYİ VE TİCARET		
A. Mal ve Hizmet Üretenler	1242	48.68
B. Satıcılar	205	8.03
C. Kalfa ve Çıraklar	144	5.64
3. ÜRETİME KATILMAYANLAR		
A. Kiradan Geçinenler	20	0.78
B. Görevliler (İmam, Müderris, Zaptiye, Yazıcı...)	178	6.97
C. Hizmetkarlar	64	2.50
D. İşgörmez, Yetim ve Çocuk	65	2.54
TOPLAM	2551	100

Kaynak: M.Başaran, 1997, s.228

Madenler: 19. Yüzyılda Tire de Anadolu'nun diğer kentleri gibi madenleri satma yöntemine başvurmuştur. Zımpara taşı, civa, antimon kaynakları Hükümetin verdiği imtiyazlarla İngilizler tarafından işletilmiştir.

Ruhsatlı madenlerin genellikle Osmanlı Uyruklulara ait olduğu görülmekle birlikte , bunların bazı yabancı yatırımcıların adamları oldukları, ya da izin alanları diğer bir amacının devretmek suretiyle kazanç sağlamak olduğu görülmektedir. Bu ise madenlerin yabancılar tarafından işletilmek suretiyle sömürüldüğünü göstermektedir. (Başaran, 1997)

4.1.2.2. Sosyal Yapı

Nüfus:Tire'nin nüfusuna ait bilgiler pek çok kaynakta farklılık gösterse de genel eğilimi yansıtmaktadır. Buradan yola çıkarak 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyıl başlarında Tire ve köylerinde genel nüfusun 30000-45000, kent (merkez) nüfusunun yaklaşık 15000-18000 arasında değiştiği söylenebilir. (Tablo 4.6 ve Tablo 4.7)

Tablo 4.6. Tire Genel Nüfus Dağılımı (1831-1928)

Yıllar	Genel Nüfus
1831	12142
1890-1891	31622
1895-1896	33657
1898	35000
1909-1910	37773
1913-1914	33657
1915 Başlangıcı	44467
1915 Bitimi	43793
1919 Savaş Öncesi	42573
1919 Savaş Sırası	42518
1927-1928	39228

Kaynak: M.Başaran, 1997, s.84

Nüfusun genel olarak durgun sayılabilecek bir biçimde geliştiğini, ancak savaş döneminde inişli çıkışlı bir eğilim gösterdiğini söylemek mümkündür. Ekonomik açıdan yaşanan gelişmelerin Tire'nin nüfusu üzerinde de etkisi olmuştur. Özellikle İzmir'de ticari hayattaki gelişmeler ile birlikte yeni ulaşım ağları üzerindeki yerleşmelere etnik gruplar göç etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Tire'de ticari hayat ve küçük üretim yavaş yavaş önemini kaybetmiş, buna bağlı olarak nüfus artış hızı azalmıştır.

Kent merkezinde ve köylerde yaşayan nüfusun etnik gruplara göre dağılımı incelendiğinde Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bunun dışında Rum ve Yahudi nüfusunda Tablo 4.6'da görüldüğü gibi azımsanmayacak orandadır. Yine 1877-1878 Osmanlı-Rum Harbi sonrası Bulgaristan'dan ve Rusya'dan Anadolu'ya göçler olmuştur. Tire de bu göçlerden nasibini almıştır. 1891 nüfus sayımında dışardan gelenler satırında yer alan nüfusun Bulgarlar olduğu bilinmektedir. (Başaran,1997)

Tablo 4.7. 1831 ve 1891 Nüfus Sayımlarına Göre Tire Nüfusunun Dağılımı

Millet İsmi	Genel Nüfus	
	1831	1891
Türk	11.178	30.301
Rum	734	2.265
Dışardan Gelenler (10 Seneyi Geçmemiş)	53	50
Ermeni	15	12
Yahudi	16	1029

Kaynak: M.Başaran, 1997 ,s.85,86

Yönetmel Yapı: 1423 yılında II. Murat zamanında kesin olarak Osmanlıların eline geçen Tire , Anadolu Beylerbeyliğine bağlı Aydın Sancağı'nın merkezi durumundaydı. Eyalet merkezlerinde “Büyük Meclis” adı ile oluşturulan kurul, vali başkanlığında toplanmakta, defterdar, kadı, müftü ve Müslümanların seçtikleri dört kişi ile Müslüman olmayanları temsilen iki kişiden oluşarak yönetimde doğrudan doğruya söz sahibi olmaktaydılar. Maliye, güvenlik ve sancak meclisi kararları burada görüşülerek karara bağlanmaktaydı.

Bu uygulamalar, Ocak 1849 nizamnamesi ile birlikte yeniden düzenlenerek “Eyalet Meclisi” oluşturulmuştur. Büyük Meclisten ayrı olarak burada hükümet tarafından atanan bir başkan, katip ve ulemeden bir üye bulunmaktaydı. Bu yöntem 7 Kasım 1864 “Vilayet Nizamnamesi”nin ilanına kadar sürmüştür. Bu yasa ile eyalet adı vilayet ile değiştirilmiş, İmparatorluk, vilayet, sancak, kaza ve köy yönetim birimlerine ayrılmıştır. Sancak yönetimi kaymakam yerine “mutasarrıf”a bırakılırken kaza müdürü yerini “kaymakam”a bırakmaktaydı.

Tire, 1850-1867 tarihine kadar Aydın Livasına bağlı kasabalar içinde idi. 1867 yılında ise yeni kurulan "Aydın Vilayetinin" İzmir sancağına bağlanmıştır.

Tanzimatla birlikte ülke, eyalet-sancak-kaza olarak üç ana yönetim birimine ayrılmıyordu. Kazaların yöneticisi olarak belirlenen **kaymakamlık** günümüze kadar aynı isimle varlığını sürdürmüştür. Dahiliye Nezaretine bağlı olan kaymakamlar, valiler karşı sorumluydular ve bağımsız olarak önemli kararlar alıp uygulama yetkileri sınırlıydı.

1917 yıllarında Tire kaymakamlarından Safa Bey zamanında olumlu gelişmeler gözlenmektedir. Su işi düzenlenmiş, çeşmeler yapılmış, istasyon ile kasaba arasındaki şose yolun tamirine başlanmıştır. Genel ve özel sağlık sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Yunan işgali döneminde ilk önce Durmuş Bey kaymakamlık yapmış, daha sonra Yunanlı siyasi temsilciler kaymakam sıfatı alarak atanmıştır.

Kaymakam Esad Bey zamanında yangın yerleri düzenlenmiş ve bulvar tarzı geniş caddeler açılmaya başlamıştır. Yine 1927 yılında Kaymakam Haydar Bey'in Tire'de hizmetlerinin yoğun olduğu bilinmektedir. Yeni ilkokulların ve modern mezbahanın açılışı ve İzmir-Aydın yolunun otomobillerin geçişine uygun hale getirilmesi gibi Tire'ye yararlı hizmetlerin görülmesinde rol oynamıştır.

“Kaymakamlık dışında diğer bir yönetim birimi olan **Belediye Teşkilatının** Osmanlı İmparatorluğuna gelişi ise 1854'te Tanzimatla birlikte olmuştur. İntisab Nezareti kaldırılmış, beledi işler şehremanetine devredilmiştir.” (Başaran,1997, s.47) Zorunlu maddelerin kolaylıkla sağlanması, yol kaldırım ve onarımlarının yüklenilmesi, temizlik işlerinin yerine getirilmesi, çarşı-pazar ve esnaf kontrolünün sağlanması, fiyat, kalite, ölçü ve tartıların denetiminin yapılması, başlıca görevleri arasında sayılmaktaydı.

Belediye örgütü imparatorluğun bütün kentlerinde aynı anda oluşturulamamıştır. Tire 1864 yılında belediye olarak örgütlenmeye başlamıştır. Tire'nin belediye oluşu ile birlikte imar faaliyetlerinde bir düzene ve sağlıklı bir yapılaşmaya doğru gittiği görülmektedir.

1893-1894 yıllarında Tire'de 4.780 m kaldırım inşa edilirken, 25 bina yeni olarak, 144 bina ise tamir yoluyla inşa edilmiştir. I. Dünya Savaşı içerisinde de Tire Belediyesi imar faaliyetlerinden geri kalmamıştır. Yıkılmaya yüz tutan 112 binayı tamir ettirdiği gibi, yeni olarak 18 binanın inşasını sağlamıştır. Bunun yanında 2.754 m kaldırım yapılmasını sağlamışlardır. 1918 yılında 1916'da yaşanan büyük yangınla birlikte tümüyle yanan mahalleler arasında kalan Hükümet Konağı'nın istasyon civarında inşasına karar verilmiştir. (Başaran, 1997)

1913-1914 yıllarından itibaren işlevini yitiren belediyenin görevlerini yerine getiremediği ve bazı yolsuzluk olaylarının ortaya çıktığı görülmüştür. Belediyenin işlevini yitirmesinden

itibaren sürekli gündemde kalan seçimler 1923 yılında gerçekleşmiştir. Seçimlerin yapılmasıyla birlikte halkın çalışan ve etkin belediye istemi gerçekleşmeye başlamıştır.

Son yönetim birimi olarak ise Osmanlı şehrinde temel yerleşme birimi olan mahalle ve onun yöneticisi olan **muhtarlık** alınabilir. 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar mahallelerin yönetimi, Müslümanlarda imamlar, gayri-müslim mahallerde ise kocabaş ya da papaza aitti. 1829 yılında kentin mahallelerinde güvenliğin sağlanması ve nüfusun denetim altına alınması gibi nedenlerle muhtarlık örgütü oluşturuluyordu. Muhtarlar mahallenin güvenliğini sağladıkları gibi, başka yerden gelenlerin izin teskeresi olup olmadığını, niçin geldiğini, yerleşip yerleşmeyeceğini saptamakta, ölen, göçen veya taşınan kimseleri mahalle defterinden silip günü gününe Defter Nazırına bildirmekle yükümlüydüler. Tanzimatla birlikte köy halkının devlete ödeyeceği bütün vergileri toplamak görevini de üstlenmişlerdir.

İletişim: Sanayi kapitalizmine ülkenin daha çok ticaret yoluyla eklemlenebilmesi için yeni teknolojik olanaklar içerisinde haberleşme kanallarının oluşturulması amacıyla “Posta Nezareti” kurulmuştur. Böylece sadece devletin değil, halkında posta hizmetlerinden yararlanması sağlanmıştır.

Aydın Salnamesine göre Tire’de 1884-1885 yıllarında bir posta telgraf idaresinin olduğu görülmektedir. 1914 yılında ise Tire merkez kazası İzmir’e telefonla bağlanmış ve görüşmelere açılmıştır. (Başaran,1997, s.74)

Eğitim: 19. Yüzyılda Müslüman nüfusun eğitimi medreselerde yapılmaktaydı. 1900’lü yılların başında Tire’de 80 mescit, 33 minareyle birlikte 40 dolaylarında medrese ve imaretin bulunduğu belirtilmektedir.

“... Tire ’de otuzu aşkın medrese vardı. Medresede okuyanlar, askerlikleri geldiğinde bir çeşit sınava girer , başarılı olanların askerlikleri ertelenirdi. Bu yüzden Tire ’de ülkenin dört bir yanından gelmiş binlerce medrese öğrencisi vardı. Kimileri askerlik süresi olan altı yılı böylece geçirir, sonra yerlerine döner evlenir işlerini güçlerini sürdürürlermiş. Medrese de okumaları ya da okur görünmeleri bir çeşit askerlik süresini atlatma yöntemi imiş. Medreseler haftada beş gün öğretim yaparlardı.

Cuma ve Salı günleri öğretim yoktu...” denilerek hem Tire’nin bu konudaki zenginliği hem de Osmanlı’nın son dönemlerinde medreselerin işlevsizliği gözler önüne serilmektedir. (Ertur, 1994, s.2)

Bunların dışında ikisi erkek ikisi ise kız olmak üzere ilkokul ve rüşdiyye olarak nitelendirilen dört adet Rum okulu bulunmaktadır. Bu okullarda 1899-1900 yıllarında 4 öğretmen ve 450 civarında öğrenci bulunmaktadır. Yine Yahudilerin devam ettiği bir Rüşdiyye ve bir Eskola’da toplam sekiz öğretmen ve 216 öğrenci bulunmaktaydı.

Sağlık: Sağlık koşullarına uygun su tesisatının olmaması ve Tire’nin kervan yolları üzerinde bulunması bir çok salgın hastalığın Tire ve civarında görülmesine neden olmuştur. 1890’lara kadar kasabada doktor bulunmaması ve aktarlarda bulunan tozlarla ilaç yapılmaya çalışılması sağlıkla ilgili koşulları gözönüne sermek açısından önemlidir.

Ancak 1913-1914’lü yıllara gelindiğinde merkezde biri Türk ve diğeri Yunan olmak üzere iki hastane bulunduğu belirtilmektedir. (Başaran,1997, s.)

Dini Tesisler: Tire’de tarihinin çok geçmişlere dayanması ve 16-18. Yüzyıllarda önemli nüfusları barındıran bir merkez olması nedeniyle 33 cami gibi 19. Yüzyıl nüfusuna göre yüksek olan bir rakam karşımıza çıkmaktadır. Camiler biçimleri bakımından da çeşitlilik sunmaktadır. Çok payeli, tek kubbeli, yan mekanlı, avlulu ya da medreseli camiler gibi.

Bu camiler yanında hem Rumlar hem de Müslümanlar açısından önemli bir caminin de varlığı sözkonusudur. Cami ve kilise özelliği gösteren bu yapı hakkında aşağıdaki gibi bahsedilmektedir:

“... Mahallemizde Şemseddin Camii adı verilen bir cami vardı. Babam onu onartmıştı. Bu camiinin altında iki oda vardı ve bunlardan birinde bir su kaynağı bulunuyordu. Çevredeki Rum kadın,erkek ve çocuklar, bu yüzden oraya ayazma adını vermişlerdi. Pazar günleri gelirler, mumlar yakarlar, kaynakta yüzlerini gözlerini yıkarlar, kaplarına su doldurur evlerine götürürlerdi; ayrıca kendi ayinlerini yaparlardı....” (Ertur, 1994, s.1,2)

Bunların dışında 3 Ortadoks kilisesi ve 3 Sinagog'un varlığı bilinmekteydi. (Başaran, 1997, s.134)

4.1.2.3. Mekansal Yapı

19. yüzyılda yaşanmakta olan ekonomik dönüşümden fiziksel yapı hemen etkilenmemiştir. Doğal olarak sosyal değişimler ve dolayısıyla mekansal değişimler daha uzun bir zaman diliminde etkisini göstermeye başlayacaktır.(Göksu, 1985, s.103)

Kent eğimin yüksek olduğu kesimlerde yerleşmiş, yeşil ve birbirine kapalı konutların oluşturduğu bir doku ve cadde kenarlarındaki sulama kanalları varlıklarını 19. yüzyılda da korumuştur. Tepenin etrafında ise zeytinlikler yer almıştır.

Osmanlı şehrinde temel yerleşim birimi olan mahallelerin ayrımında sınıf ayrımlarından çok etnik gruplara göre ayrım daha baskındır. Mahalleler genellikle bir dinsel yapının ya da bir pazarın etrafında gelişmektedir. Sosyal ve fiziki bir birim olan mahalle birbirini tanıyan ve sosyal dayanışma içinde olan insanların yaşadığı yer olarak dikkati çekmektedir.

Tire'de de dinsel kurumların etrafında sosyal ve kültürel kurumlarda yer alarak mahallenin temelini oluşturduğunu görmekteyiz. Her mahallenin camisi, zaviyesi, medresesi, hamamı, çeşmesi ve mezarlığı bulunmaktaydı.

Konutlara ilişkin bilgiler yapıların genellikle taş ve ahşabın kullanılarak inşa edildiğini, çatı örtüsü olarak kiremidin kullanıldığını, ve iki katlı olarak inşa edildiklerini göstermektedir. Konutlar genellikle dışı kapalıdır ve yüksek bahçe duvarları ile çevrelenmişlerdir. Alt katlar genellikle samanlık, depo, kiler olarak kullanılırlarken, üst katlar yaşama amaçlı olarak kullanılmaktadır. Bunların dışında tamamen ahşap malzeme ile inşa edilmiş konutlar bulunmakla beraber, bunların çoğu yangına dayanıklı olmamaları nedeni ile yok olmuşlardır.

Levanten evlerinde ise iki katta yaşama amaçlı olarak kullanılmakta ve içe dönük yerine dışı dönük yaşam tercih edilerek, sokağa açılan cumbalara ve pencerelere sahip yapılar ortaya çıkmaktadır.

Demiryolunun gelişi ve üretimin nitelik değiştirmesi ile birlikte, tarımsal imalat kent merkezinde etkili olmaya başlamıştır. Sigara ve tütün paketleme fabrikaları, incir, tütün, pamuk, üzüm gibi hammaddelerin satıldığı hanlara eklenerek merkezde bu amaçlarla büyük yapılar inşa edilmeye başlamıştır. (Göksu, 1985)

Merkezdeki küçük işyerleri ise varlıklarını sürdürmekle birlikte genellikle fonksiyon değiştirmişlerdir. Tablo 4.8’de Aydın Salnamelerine göre Tire’de emlak dağılımı verilmiştir. Bu dağılımda kentteki mekansal oluşum hakkında bize fikir vermektedir.

Bunların dışında kent 16-18 yüzyıllar arasında kazandığı niteliklerin bazılarını sürdürmeye devam etmiş, o dönemlerdeki kent büyüklüğü hakkında bize fikir verebilecek çok sayıda cami ve medrese varlığını bu dönemde de sürdürmüştür.

Tablo 4.8. Aydın Salnamelerine Göre Tire'de Emlak Görünümü

Emlak Çeşitleri	1899-1900	1908	1916-1917			
			Genel	İslam	Rum	Musevi
Askeri Daire	1	1	-	-	-	-
Askeri Depo	-	-	1	-	-	-
Cephanelik	1	1	1	-	-	-
Kışla	3	-	1	-	-	-
Karakol	-	3	8	-	-	-
Hapishane	-	-	2	-	-	-
Belediye	-	1	-	-	-	-
Hükümet Konağı	1	1	1	-	-	-
Ortaokul	-	1	-	-	-	-
Ortaokul Erkek	-	-	3	-	-	-
İlkokul Bayan	-	3	2	-	-	-
İlkokul Erkek	-	5	1	-	1	1
Kütüphane	1	1	1	-	-	-
Ziraat Bankası İdare.	1	1	-	-	-	-
Ziyaretgâh	-	-	55	-	3	-
Telgrafhane	1	1	-	-	-	-
Hastane Gürcüba	2	2	2	-	-	-
Fabrika (Pamuk)	1	1	-	-	-	-
Un Değirmeni	68	48	-	-	-	-
Redif Deposu	1	1	2	-	-	-
Arsa	-	-	-	1170	454	209
Hane	4513	4220	8739	-	260	35
Dükkan	1090	1235	-	402	68	35
Mağaza	-	-	-	89	42	12
Kahvehane	-	-	-	101	6	1
Debbaghane	-	-	-	12	1	-
Dokumacı	-	-	-	13	-	-
Eczane	-	-	-	1	-	-
Fırın	-	-	-	21	2	-
Hamam	10	10	-	2	-	-
Han	14	14	-	13	3	-
Cami	33	33	-	119	-	-
Medrese	-	28	-	30	-	-
Mescit	65	66	-	30	-	-
Tekke	11	11	-	9	-	-
Kilise	3	3	-	-	1	-
Manastır	-	-	-	-	1	-
Havra	2	2	-	-	-	-
Ilıca	-	-	-	2	-	-
Kiremithane	-	-	-	5	-	-
Kule	-	-	-	78	-	-
Meyhane	-	-	-	-	6	-
Otel	-	-	-	1	1	-
Sebze Bahçesi	-	-	-	120	40	-
Su Değirmeni	-	-	-	97	7	-
Yağhane	7	8	-	10	2	-
Yazıhane	-	-	-	1	1	-
TOPLAM	5829	5701	8819	2326	899	293

Kaynak:Başaran, 1997, s.110

4.1.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Yapılan çalışmada bu döneme ilişkin Torbalı ile ilgili detaylı bilgi bulunamamıştır. Bunun nedeni büyük bir olasılıkla bu dönemde Torbalı'nın önemli bir nüfus büyüklüğüne ve ekonomik faaliyete sahip olmamasıdır. Tarih Öğretmeni Necat Çetin tarafından derlenen aşağıdaki bilgiler ise Torbalı Belediyesi'nden elde edilmiştir.

1841 yılında Torbalı, Aydın Vilayetinin İzmir Sancağına bağlı bir nahiye görünümündedir. Demiryolu ulaşımının gündeme gelmesi ile Torbalı ismi de kaynaklara girmeye başlamıştır. Demiryolu yapım çalışmaları, 1857'de başlamış 1860 yılı sonlarında ise İzmir-Torbalı bölümü tamamlanmıştır. Demiryolunun yerleşmeye doğrudan etkisi ulaşım maliyetlerini önemli ölçüde azaltması biçiminde olmuştur. Elde edilen tarımsal ürünlerin kervanlar yoluyla değil demiryolu vasıtasıyla İzmir'e ulaştırılması üretim biçimini de etkilemiştir.

Mali 1298 (1880-1881) yılında Osmanlı yıllıklarına göre Torbalı ile Tiriya (Ayrancılar) yönetim olarak bir görünmekte, nahiye müdürü ile yönetilmektedir. Mali 1313 (1896-1897) yıllığında ise daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Torbalı İzmir'e bağlı bir nahiyedir. Torbalı nahiyesinde Millî Eğitim Komisyonu, Ziraat Sandığı Heyeti, Zabıta İdaresi, Reji (Tütün Tekel) İdaresi vardır. Ayrıca 46 dükkan, 22 mağaza, 20 kahve, 7 fırın, 3 fabrika, 3 yağhane, 15 değirmen, 35 han, 35 cami, 3 kilise mevcuttur. İlçenin 164.025 dönüm arazisi vardır. 10.954 dönümü üzüm bağı, 60.000 dönümünde hububat ve diğer tarımsal ürünler ekilmektedir.

19. yüzyılda özellikle savaşlarla beraber özellikle 93 Harbi (1877-1878) ile Girit, Sırbistan ve Bulgaristan'dan yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Bu göçmenlerin bir bölümü Torbalı'ya yerleştirilmiştir. II. Abdülhamid döneminde Celad gölü kurutularak tarıma açılmış ve bu alan göçmenlere tahsis edilmiştir. Nüfusa ilişkin bilgiler göçlerle yerleşmenin nüfusunun önemli ölçüde arttığını göstermektedir;

1831 yılı	Müslüman:1248	Kıpti:21	Yahudi:414	Ermeni:30	Toplam: 2742 kişi
1890 yılı	Erkek:2373	Kadın:2223			Toplam: 4596 kişi
1896 yılı	Müslüman:10542	Rum:558			Toplam:11100 kişi

4.2. 1923-1950 DÖNEMİ

Bu dönem bir yandan yeni bir devletin kendi ideolojisini yerleştirmeye çalıştığı, diğer yandan ise 19 yüzyıl sonlarında ülkeye girmeye başlayan kapitalist ilişkilerin sürdüğü bir geçiş dönemi olmuştur. Yeni devletin ideolojisi bir modernite projesinin hayata geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu ideolojinin ise iki temel dayanağı vardır; ulus devletin ve ona uygun düşecek birikim tarzının yapılandırılması. Bunların gerçekleştirilmesi ise iki araca bağlıdır: Osmanlı'dan ciddi bir kopuşun sağlanması ve ekonomik açıdan kapitalist dünya sistemi ile bütünleşilmesi. (Şehir ve Bölge Planlama Bölümü- Habitat II Raporu, 1996) Bu iki araç arasında var olan çelişki ise Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında bir paradoksa neden olmuş, alternatif ekonomik yaklaşım arayışları özel sektörün devlet katkısıyla oluşturulacağı kabulü ile belli sınırlar içinde kalmıştır.

4.2.1. Ülkesel İlişkilerde ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm

İzmir 19. Yüzyıl başından itibaren kapitalist ilişkilerin dış kaynaklarla geliştiği bölgenin merkezi durumundadır. Ülkesel ilişkiler içinde önemli yere sahip İzmir'in, Ege Bölgesi içinde etkinliği tartışılmayacak kadar belirgindir. Bu nedenle dönem içerisinde bölgesel değişimlerin değerlendirilmesinde özellikle İzmir, ağırlıklı olarak ele alınacaktır. Bunun önemli bir diğer sebebi ise örnek olarak seçilmiş olan Tire ve Torbalı'nın gelişmelerinde İzmir'in en önemli belirleyici olmasıdır.

Bu dönemin ilk on yılında izlenen politikalar gereği, Batı Anadolu görece önemini kaybetmiştir. Doğu ve Batı Anadolu kentlerinin nüfus artış hızı doğal artışın altında kalmıştır. Buna karşılık olarak ise Orta Anadolu kentleri önemlerini arttırmışlardır. Bu Ankara'nın başkent olmasının nüfus yoğunlaşma eğrilerinin ülkenin Batı kesiminden Doğuya doğru aktarılması ve ülkenin bilinçli olarak şekillendirilmesi ile ilgili olarak izlenen ve daha önce belirtilmiş olan politikaların bir sonucudur.

1920'lerde kısıtlı ölçüde sağlanan sanayi gelişmesi, 1930'larda sermaye birikim süreçlerine müdahaleleri de içeren devletçilik politikası sonucu önemli boyutlara ulaşmıştır. Sanayinin milli hasıla içindeki payı iki katına ulaşmıştır. Sanayi için kullanılan sermayenin ana kaynağı tarım sektörüdür. Tarım üzerinde devlet denetimi ile sağlanan birikim kamu sanayi

yatırımlarına dönüştürülmüştür. Bu yatırımlar iki tür sanayi grubunda yoğunlaşmaktadır. Birincisi tüketim malı üretimi (şeker, gıda ve dokuma), ikincisi ise ara mal niteliğinde olan sanayi kollarıdır (demir-çelik, kağıt ve kimya).

Devletçilik politikası kapsamında sağlanan sanayi gelişmesinin önemli bir özelliği bu yatırımların yurt içinde az gelişmiş bölgeler de dahil olmak üzere yaygın olmasıdır. Gölcük, Karabük, Kırıkkale, Batman, Ereğli, Nazilli gibi nüfusu 20.000'in altında olan kentlerin nüfusu bu yatırımlarla önemli ölçüde artmıştır.

Devlet yatırımlarından yararlanamayan İzmir ve Ege Bölgesinde bu nedenle nüfus artış oranı düşük kalmıştır. Bunda diğer bir önemli etken de iç ve dış ticaretteki daralmalardır. 1930'lu yıllarda ekonomik politikaların himayeci bir dış ticarete dayanması, İzmir gibi ticari etkinliklerin önem kazandığı kentlerin çekiciliklerinin görece olarak azalmasına neden olmuştur.

Ancak kamu yatırımlarından yararlanamaması İzmir ve çevresinin gelişmesini durdurmuyor, bölgenin zengin tarım potansiyelinden üreyen özel sermaye yoluyla sanayi yatırımları İzmir'de yığılmaya başlıyordu. Bu nedenle de 1935'lerde yavaş yavaş ivme kazanmaya başlayan kentleşme süreçlerinden ilk etkilenen kesim Ege Bölgesi oluyordu.

“Şark Sanayi, İzmir Pamuk Mensucat gibi özel sektör yatırımları yanı sıra, dış satımları desteklemek amacıyla devlet eliyle kurulan Tariş(1935) ve yabancılardan kalan işletmelerin kamulaştırılmaları da dönemin temel girişimlerini oluşturuyordu.” (Şehir ve Bölge Planlama Bölümü- Habitat II Raporu, 1996, s.10)

Dönemin sanayi yatırımları ağırlıkla tarıma dayalıdır. "Bu dönemde Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletmelerin %80'i tarıma dayalı sanayi ve dokuma dallarındadır. Toplam katma değer %98'i bu dallarda yaratılmaktadır." (Yurt Ansiklopedisi, 1983, s.4341) Bir bölümü yok olmaya yüz tutmuş el sanatları ile TSK'dan yararlanan modern fabrikalar bu dönemde yanyana varlıklarını sürdürmüşlerdir.

4.2.2. Tire'de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Savaş sonrası yeni bir devletin yapılanmaya çalıştığı bu dönemde, savaştan yeni çıkmış olmanın zorlukları ülke ekonomisinde kendisini hissettirmektedir. Bir yandan bu koşulların iyileştirilmesi, diğer yandan da yeni gelişme politikalarının oluşturulması dönemin güçlükleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir Batı Anadolu yerleşmesi olarak Tire de savaş koşullarından etkilenmiş, ekonomik yapıda ve sosyal yapıda da bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Eskiye tamamen ortadan kaldıracak kadar güçlü olmayan bu etkiler nedeniyle eski ve yeni yan yana ve iç içe yer almıştır. Bu değişiklikler mekana da aynı şekilde yansımıştır.

4.2.2.1. Ekonomik Yapı

Tarım: 19. Yüzyılda Küçük Menderes ovasının özellikle Tire bölgesi dörtte üç oranında üzüm bağlarıyla kaplıydı. Ancak 1929'da dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Ege Bölgesinde tarımı da etkiliyordu. İhraç edilen tarımsal ürünlerin fiyatındaki düşüş, özel ürün üreten üreticilere önemli ölçüde zarar veriyordu. Urla, Tire , Değirmendere gibi küçük merkezlerde yerleşen üreticiler ürünlerini satamamış bu da ekonomisi önemli ölçüde tarıma dayalı olan yerleşmeyi etkilemiştir. Bir yandan bu sebeple, diğer yandan da floksera denilen hastalık nedeniyle bu bağlar sökülmüş ve bu alanlarda öncelikle tütün olmak üzere, kendir, susam ve pamuk yetiştirilmeye başlanmıştır.

Tütünden sonra önemli bir ürün de kendirdir. Ancak işlenilmesinde ve değerlendirilmesinde bu dönem içinde geleneksel yöntemlerin kullanılması nedeniyle önemli ölçüde bir kazanç getirmemektedir.

Bu dönem içinde yerel pamuktan daha çok verim getiren akala cinsi pamuk üretimi de kentin diğer bir gelir kaynağını oluşturmuştur. Bu ürünlerin ekildiği alan büyüklükleri ve elde edilen ürün miktarı ise Tablo 4.9'da belirtilmektedir.

Tire'de Büyük Menderes ovasındaki bazı ilçelere göre turfandacılık geri durumda ise de kasaba civarında oldukça geniş bir arazi parçası bu dönemde sebzeciliğe ayrılmıştır. Bu

sebzeler kendi kullanımları için olduğu gibi aynı zamanda çevre pazarlara da sevk edilmektedir.

Zeytin ve incir ise Tire'de yetişen diğer iki önemli üründür. Verimli yıllarda 1.250.000 kiloya kadar ulaşan zeytinin önemli bir kısmı yağhane adı verilen basit fabrikalarda yağ haline getirilmekte, bunun da önemli bir kısmı Tire'de kullanılmaktadır. İncir ise iptidai yöntemlerle kurutulduktan sonra genellikle İzmir'e gönderilmektedir.

Tablo 4.9. 1950 Yılı Tire'de Yetiştirilen Ürünlerin Ekildiği Alan Büyüklükleri ve Elde Edilen Ürün Miktarı

Ürünler	Alan (dekar)	Miktar(ton)
Tütün	40.000	4.000
Arpa	35.900	4.500
Bostan	34.000	-
Buğday	30.000	5.000
Kendir	15.000	1.500
Mısır	15.000	1.200
Pamuk	11.500	350 (safi)
Bakla	6.180	600
Susam	6.000	600
Burçak	4.600	460
Çavdar	2.000	150
Yulaf	1.150	120
Soğan	1.000	-
Börülce	600	4
Akdara	500	50
Sarımsak	300	20
Patates	300	600
Nohut	250	40
Fasulye	150	1.5

Kaynak: Tire Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, 1951, s.34

Cumhuriyetin ilk yılları ile birlikte makineleşme için girişimler yapılmaya başlanmıştır. Demir pulluk ve traktör başta olmak üzere birçok modern alet ve makine tarım sektöründe yer almaya başlamıştır. "1927-28 istatistiklerine bakacak olursak, Tire'de 1.645 pulluk, 4 traktör, 10 harman makinesi, 5 kalbur makinesi, 643 tırmık bulunmaktaydı." (Başaran, 1998, s.210)

Bu makineleşme çabası 1929-1930 yıllarındaki Büyük İktisadi Bunalım sonucunda tam bir başarı gösterememiştir. Daha sonraki girişimler ise II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunlar ile yeniden bir duraklama devresine girmiştir.

İmalat ve Sanayi: Çeşitli sanayi mahsulleri yetiştirmekte olan Tire, bu ürünleri ham olarak kullanmakta veya ihraç etmekte idi. 1923-1950 döneminde de bu durumda önemli bir değişme olmamış, Tire geleneksel yöntemlerle urgancılığı, beledi dokumacılığını, keçeciliği vb. küçük imalatı sürdürmüştür. Kuşkusuz bu üretimin fabrika malları ile fiyat ve kalite yönünden rekabet edebilmeleri mümkün olmamıştır.

1951 Yılında Tire Ticaret Odası tarafından Tire'yi tanıtmak üzere hazırlanan kitapçığa göre üzerinde en çok işçinin çalıştığı sanat dalı urgancılıktır. Ege Bölgesinin ve hatta ülkenin ihtiyacının önemli bir kısmı burada üretilen mamuller ile karşılanmaktadır. Urgan ve sicimler ise en çok İzmir'e sevk edilmek üzere tüccarlar tarafından toplanmaktadır. Ayrıca Afyon, Bursa ve İstanbul'a da sipariş ile iş yapılmaktadır.

Diğer bir imalat dalı da dokumacılıktır. 1942 yılında Tire Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatifi Şirketi kurulmuştur. 1942 yılında 64 olan üye sayısı, ellili yıllarda 59'a düşmüştür. Ancak gerçekte bu işle uğraşanların sayısı daha yüksektir. Satışlar genellikle perakendedir. Toptan satışlar ise İzmir, Ankara ve Konya'ya yapılmaktadır. Daha önce ihraç edilerek kente önemli ölçüde gelir sağlayan, ve beledi adı verilen ipekli dokuma üretimi ise giderek azalmıştır. "1930 yılında bu sanatla meşgul olan 38 tezgah bulunmakta iken, 1950'lerde bu sayı 26'ya inmiştir" (Tire Ticaret Odası Yayını, 1951, s.31)

Diğer bir sanat dalı ise deri imalatıdır. Bu imalatın savaş sırasında geliştiği, ancak savaş sonrası piyasaya çıkan kauçuk ayakkabılarla rekabet edemeyerek bu dönem içinde birkaç

imalathaneye kadar düştüğü yine Ticaret Odası tarafından yayınlanan kitapçıkta belirtilmektedir. Bu sanatın yok oluşunda önemli bir etken de su sıkıntısıdır.

Tire'de bu dönemde geçmişten gelen sanat dalları yaşamlarını onların aleyhine gelişen koşullara rağmen sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak bu dallar giderek yok olmaya başlamış, ve bunlarda çalışanların sayıları da azalmıştır. Bu dönemde uygulanan dışa kapalı politikalar nedeniyle, İzmir'e ihraç malları göndererek önemli gelir elde eden yerleşmenin gelir kaynağı azalmıştır.

4.2.2.2. Sosyal Yapı

Nüfus:Kurtuluş savaşının ardından 4 Eylül 1922 günü yeniden Türklerin eline geçen Tire, Cumhuriyet döneminde İzmir'in en büyük ilçelerinden biri olmuştur. 1919 yılında yaklaşık 3.000 civarında olan Rum nüfus Kurtuluş Savaşından sonra Tire'yi terk etmiştir. (Başaran, 1996) Bu dönemde Lozan Antlaşması ve buna dayalı olarak yapılan mübadele anlaşması ile Tire'den ayrılan Rumların yerine, Makedonya Türkleri getirilmiş, iskan edilmiştir.

Tire nüfusu bu dönemde ekonomik koşullarda önemli bir gelişme olmaması nedeniyle belirgin bir nüfus artışı yaşamamıştır. Özellikle kentsel nüfusun oldukça yavaş geliştiği Tablo 4.10'da görülmektedir. Hem İzmir'e bağlı olarak gelişen ticari ilişkilerin azalması, hem de zanaatdaki gerilemeler bunda önemli bir etkidir.

Tablo 4.10. Tire'de 1927-1950 Yılları Arasında Nüfus Gelişimi

	1927	1935	1940	1945	1950
Kentsel	18.675	-	21.495	21.953	22.117
Kırsal	20.454	-	-	25.956	26.355
Toplam	39.129	42.850	-	47.909	48.472

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı- İlgili Yıllar

Yönetsel Yapı: Tire Belediyesinin 1930'lu yıllarda uğraştığı en önemli sorunlardan birisi su olmuştur. Bunun dışında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tüm kentlerde başlayan kentsel

mekanda Cumhuriyetin simgesi olacak mekanları oluşturma çabası izlerini Tire'de de göstermiştir.

İstasyon çıkışına 1927 yılında bir park ve spor alanı yapılmıştır. Cumhuriyet Alanı adı verilen bu park ve alanın toz ve yabancı bitkilerle kaplı olmasının olumsuz bir tanıtım olduğu belirtilmekteydi. (Başaran, 1997)

Belediye parkının düzeltimi ve bir Atatürk heykelinin yokluğu, halkevi ve gereksinimleri karşılayacak bir hastane yapımı belediyenin gündemini belirleyen diğer sorunlardı.

İletişim: Özellikle 1940'lı yıllarda halkı eğitmek üzere halk evleri kurulduğu, ve bunlar vasıtası ile dergiler çıkarıldığı görülmektedir. Bu yıllarda Tire'de çıkarılan Küçük Menderes Tire Halkevi Dergileri incelendiğinde Türklüğün tarihiyle ve ekonomik meselelerle ilgili yazıların yazıldığı, yerel özelliklerden, adetlerden bahsedildiği görülmektedir.

Eğitim: Tire'de 1918 yılında Darül-Hilafe Medresesi kurulmuştu. Bu medrese liseye denk eğitim vermekte ve lisede okunan bütün dersler okutulmaktaydı. 1923 tarihinde "Tekke ve Medreselerin İlgası" hakkındaki kanunla bu medrese de kapatılmıştır.

"1921-1922 öğretim döneminde Tire'de 4 erkek ve 7 bayandan oluşan bir öğretim kadrosu, 331 erkek, 269 kız öğrenciye içlerinde ortaokul sınıfları da bulunan ilkokullarda eğitim vermekteydi." (Başaran, 1997, s.127)

"1927 yılında ise 19 ilkokul var olup, bunlarda 873 erkek ve 389 kız olmak üzere toplam 1.262 öğrenci öğrenim görmekteydi." (Başaran, 1997, s.121)

1937 yılında ortaokul, bugünkü Atatürk Okulu binasının üst katında açılmıştır. 1938-1940 yılları arasında okul Tire halkının yardımlarıyla tamamlanmıştır. Daha sonra binanın yanına bir ek bina yapılarak orta okulun lise derecesine çıkarılması kabul edilmiştir.

Sağlık: 1927 yılında kentte bir doktor, bir idari memur, üç hastabakıcı, üç hademe ve bir ahçısı bulunan bir hastane mevcuttur.

"Şehrin içme suyu tesisleri, 1936'da tamamlanmıştır." (Yurt Ansiklopedisi, 1983, s.4376) Kanalizasyon tesisatı ise 1950'li yıllara gelindiğinde hala oluşturulamamıştır. Bu durum ise bazı sağlık sorunlarını gündeme getirmektedir. Kolera, tifo, dizanteri gibi salgın hastalıklarda su tesisatının oluşturulmasından sonra önemli ölçüde azalma görülmüştür.

"1948 yılı verilerine göre ilk altı ayda Tire merkezinde 286 doğum, 166 ölüm olmuştur. Bu 166 ölümden 29 çocuk doğum esnasında ve doğumun ilk haftasında ölmüştür." (Tire Ticaret Odası Yayını, 1951, s.15) Bunun önemli bir nedeni bir doğum evinin, ve doğum yaptıracak ebe ve hemşirelerin bulunmamasıdır. Yine bu ölümlerin 22'sini veremden ölenler oluşturmaktadır.

4.2.2.3. Mekansal Yapı

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yaratılmak istenen toplum düzeninin oluşturulmasında mekanın politik bir araç olarak kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Modern bir yaşama sahip olması beklenen kent burjuvazisinin, doğacak ihtiyaçlarının karşılanmasında mekan önemli bir belirleyici olacaktır. Bunun kentlere yansıyan ilk fiziksel göstergesi Cumhuriyet Meydanları olmuştur. Bir meydan, ona yönelen yönetsel binalar ve meydandan dışarı açılan ışımsal yollar birçok yerleşim yerinde farklı zamanlarda da olsa oluşturulmuştur.

Tire'de de 1917 yılındaki yangından sonra tahrip olan alanda, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bir plan uygulaması yapıldığı tahmin edilmektedir. (Bakınız, Şekil 4.3) Yapılan araştırmalar sonucunda böyle bir plan veya plana ilişkin bir bilgi edinilememiş olmasına rağmen, kentin 1950 yılında hazırlanan imar planında daha önce sözkonusu alanda bir düzenleme yapılmış olduğu belirtilmektedir. (Göksu,1985) Yine 1927 yılında bakımsız olmakla birlikte bir park ve spor alanının yapılması da yaratılmak istenen sosyal yaşam ile ilintilidir. (Başaran, 1997)

Faik Tokluoğlu ,1957 yılında yayınlanan "Tire Tarihi ve Turistik Değerler" adlı kitabında kenti şöyle anlatmaktadır:

"Şehre girerken sol tarafta küçük tepeler başlar. Maltepe, Kazantepe tümülüsleri otobüsle geçerken görülür. Biraz ileride İstasyon caddesi, Cumhuriyet meydanı,

Hükümet binası, Belediye dairesi, Ziraat bankası, Sebze-et-meyve hali, İş Bankası hemen göze çarpan binalardır. Tire'ye gelen bir turistin Güme Dağının eteklerinde bir yelpaze gibi açılıp, kurulmuş olan bu şirin şehirde evvela iki şey dikkatini çeker. Yeşil, her taraf yeşil. Sonra gökkubbenin sanki yıkılıp üzerine bir kapak gibi kapanmasını önlemek için dikilmiş duran minareler."

"Asfalt yolun bittiği yerde otobüsten inince şehirle birdenbire yüzyüze gelinir. Bu karşılaşmanın verdiği ilk intiba Babil'in asma bahçeleri gibi kademe kademe yükselen evler, sokaklar ve bunların arasından göğe yükselen 30 zarif minare."

Bütün bunlar göstermektedir ki bu dönemde mekansal yapıda Cumhuriyet ideolojisi ile birlikte bazı değişimler olmuştur. Ancak bu değişimler geleneksel dokuyu tamamen değiştirecek ya da etkileyecek kadar güçlü değildir. Bu nedenle geleneksel yapı ve yeni oluşmaya başlayan modern yapılanma bu dönemde yan yana yer almıştır.

Sekil 4.3. Tire'de 1917 Yangınından Sonra Planlanan Alan

Kaynak: Göksu, 1980, s.106

4.2.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Torbalı'nın bu dönemki nüfusuna ilişkin bilgiler incelendiğinde, ilçenin özellikle kentsel nüfusunun çok düşük olduğu görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.11) Ekonomisi tamamen tarıma dayanan yerleşme bu dönemde kırsal bir yerleşme niteliğindedir. Bu nedenle de ilçe hakkında bu döneme ilişkin ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olamamıştır.

Tablo 4.11. 1927-1950 Yılları Arasında Torbalı'da Nüfus Gelişimi

	1927	1935	1940	1945	1950
Toplam	21.485	16.364	21.226	22.670	30.309
Kent	1.771	2.007	4.461	4.851	6.038
Kır	19.714	14.357	16.810	17.819	24.271

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.100

Cumhuriyetin ilanı ile beraber 20 Nisan 1924 tarihli 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun 89-91. Maddelerine göre sancaklar kaldırılmış, yerine vilayetler kurulmuştur. Bunun sonucu Aydın vilayeti parçalanmış, İzmir Merkez Sancağı da İzmir Vilayeti olmuştur. Torbalı da İzmir'e bağlı bir nahiyedir.

26 Haziran 1926 tarih ve 387 sayılı Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu ile Torbalı ilçe haline getirilmiştir. 1927 yılında ise belediyeleşmiştir. Ayrıca 1926 yılında bugünkü Kazımpaşa İlköğretim Okulunun Merkez İlkokulu adıyla açıldığı bilinmektedir. (Arkoç,1996, s.30)

1928 yılındaki Torbalı depreminde neredeyse tüm binalar hasar görmüş, 800 evden 600'ü tamir görmüş ya da yeniden inşa edilmiştir. 1935 yılında şehre ilk kez dizelle çalışan jeneratörlerden elektrik verilmiş, 1945 yılında ise Ziraat Bankası Torbalı Şubesi açılmıştır.

4.3. 1950-1980 DÖNEMİ

Bu dönem sermaye birikim süreçlerinde önemli değişimlerin ortaya çıkmaya başladığı ve bu süreçlerin mekanda yaşanan dönüşümleri önemli ölçüde hızlandırarak, o zamana kadar görülmemiş ölçüde belirgin izlerin ortaya çıktığı bir dönemdir.

Bu dönemde devletin ekonomiyi yönlendirmekteki rolü yeniden yapılanmış, görevleri ağırlıklı yeni birikim düzeninin işlerliğini sağlayacak yatırım alanlarının yaratılması ve teşvik mekanizmalarının oluşturulması ile sınırlandırılmıştır. Sermayenin yönü değişmiş artık kentler sermaye birikiminin odak noktasını teşkil etmeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak da kentlerde önemli değişimler ortaya çıkmıştır.

4.3.1. Ülkesel İlişkilerde ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm

1950'li yılların başlarından itibaren iç pazara hapsolmuş ülke ekonomisinin, özellikle tarımda modernizasyona ağırlık verilerek dışa açılma süreci başladı. "Liberalleşme söylemi içinde özel kesime önem verilmeye başlandı; demiryolları ağırlıklı altyapı yatırımları stratejisinden, karayolları ağırlıklı altyapı stratejisine geçildi." (Tekeli, 1998, s.12)

Tarım için izlenen politikaların iki önemli yönü vardı; birincisi mekanizasyonla verimliliğin artırılması, ikincisi ise yerel pazarlar için değil ulusal ve uluslar arası pazarlar için üretim yapılmaya başlanmasıdır.

İzmir ve çevresi çok önceden beri dışarı yönelik üretim yapma potansiyeline sahipti. Kendi hinterlandından demiryolları vasıtası ile ürünleri toplayıp, dışarıya gönderen İzmir'in bu dönemde de gelişmelere uyum sağlamasını daha önceye dayanan bu tecrübesi kolaylaştırıyordu.

Ancak mekanizasyon ve subvansiyon politikalarından gerçekte çok az sayıda tarımsal işletme sahibinin yararlanabiliyor olması tarımdaki üretim ilişkilerinde önemli bir çözülmeye neden oluyordu. Küçük toprak sahibi köylü, tarım işçisine dönüşürken; bir kısmı içinde çeşitli beklentilerle kentlere göç etmek gibi bir çıkıştan başka bir seçenek kalmamıştı.

Bu dönemde Marmara ve Ege Bölgelerindeki büyük kentlerin büyüme hızları, küçük kentlere göre oldukça hızlı seyrediyordu. Büyük kentlerde sanayide çalışan nüfus ise aynı oranda artmamakta, kırsal alandaki çözümlerden kaynaklanan bu nüfus kentte marjinal sektör olarak adlandırılan alanlara yönelmekteydi.

1950'lerden sonra demiryollarına ek olarak karayollarının artması büyük kentlerin gelişimini artırıyor. Karayolları başlangıçtan itibaren demiryollarının 1940'larda ulaştığı ağ biçimine uygun olarak yapılmıştı. Bu şebeke İzmir'den üç ayrı yöne uzanmaktadır. Birinci yol İzmir-Aydın-Denizli-Burdur-Antalya'ya varmakta ve Burdur'da İç Anadolu Şebekesi ile bağlanmaktadır. İkinci yol İzmir-Manisa-Uşak üzerinden İç Anadolu'ya erişmekte, İzmir-Manisa-Balıkesir yönünden de Marmara Bölgesi ile bağlanmaktadır. (Kıray, 1998)

1967 yılı itibarıyla İzmir, Balıkesir, Uşak, Afyon, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Antalya gibi on vilayeti içine alan 108.159 km² ve 5 milyon nüfuslu bir bölgenin merkezi durumundadır.

İzmir Limanı ticaret hususunda özellikle ihracatta Türkiye'nin bir numaralı limanıdır. Türkiye'nin üzüm ve incir ihracatının %100'ü, pamuk ihracatının yarısı, tütün ihracatının %70'i İzmir limanından yapılmakta ve tüm Türkiye ihracatının %40'ı İzmir limanından gerçekleştirilmektedir. (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s. 381)

Tablo 4.12. Türkiye İhracatında Ege Bölgesinin Payı

Yıllar	Türkiye		Ege Bölgesi		Ege/Türkiye (%)
	Milyon \$	İndeks	Milyon \$	İndeks	
1961	346.7	100	145.2	100	41.9
1962	381.2	110	162.2	112	42.5
1963	368.1	106	140.8	97	38.3
1964	410.8	118	164.7	113	40.1
1965	458.9	132	180.0	124	39.2
1966	486.2	140	194.2	134	39.8
1967	518.1	149	220.0	151	42.5

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.383

"1965 yılında Bölge ihracatının %98,5'i İzmir limanından yapılmıştır. Bölge ihracatının esasını sınai bitkiler teşkil etmektedir. Bu grubun bölge ihracat gelirindeki payı %73,3'tür. İkinci sırada ise yaş ve kuru meyve ihracatı gelmektedir." (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.384)

İthalatta ise durum ihracata göre oldukça farklıdır. Türkiye ithalatında İzmir'in payı 1961 yılında %11,6 iken bu rakam 1967 yılında %8,4'e düşmüştür.

Bu dönemde bölgenin ihracattaki payının tedricen azaldığı, ithalatta ise hem nispi hem de mutlak bir azalma olduğu görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak İzmir ilinin dış ticaretteki öneminin azalma eğiliminde olduğu sonucuna varmak mümkündür. "İç ticaretin ikmal merkezi olarak İstanbul'un giderek önem kazanması, ithalatın bu limandan yapılmasını teşvik etmektedir." (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.390)

1950-1960 yılları arasında Alsancak Limanı ve İzmir Elektrik Santrali'nin genişletilmesi ile, eski demiryolu ağının yerini alan ve ili ülkenin belli başlı merkezlerine bağlayan karayollarının yapımı İzmir'in sanayileşme potansiyelini büyük ölçüde arttırmıştır.

İzmir sanayinin bu dönem içindeki durumu izlendiğinde ise 1960 yılında başlayan ekonomik duraklamanın İzmir sanayiine de sirayet ettiği görülür. 1961-1963 yılları arasında bu sebeple bazı sanayi tesisleri kapanmıştır. 1963 yılında başlayan ekonomik canlanmaya paralel olarak Sanayi Odasına kaydı yapılan üye sayıları da artmıştır.

1967 yılı itibariyle Ege Bölgesi Sanayi Odası'na kayıtlı 1260 sınai tesisin 976'sı İzmir il merkezinde toplanmıştır. Geri kalan 284 tesis ise ilçelere dağılmakta olup, bunların büyük bir kısmını (153 adet) zeytinyağı ve pamuk çırçır fabrikaları oluşturmaktadır. İlçelerde kurulan bu tesislerin çoğu kendi bölgelerinde üretilen tarımsal ürünleri işleyen kuruluşlardır. Bornova(58), Karşıyaka(31), Bergama(34), Menemen(30), Bayındır(22), Tire(21), ve Ödemiş(20) sanayi tesisine sahiptir.

1970'lere gelindiğinde ise İzmir sanayii en hızlı gelişme dönemini yaşadı. "Türkiye'nin en büyük holdingleri arasında yeralan Yaşar Holding ve Özakat Holding gibi büyük sermaye grupları da bu dönemde güçlendi." (Yurt Ansiklopedisi, 1983, s.4305)

Tablo 4.13. İzmir'de 1980 Öncesi Kurulan Sanayi Tesislerinin İlçelere Dağılımı

İlçe	Kuruluş Dönemi			Toplam Firma Sayısı	Yüzde (%)
	1922-1960	1961-1970	1971-1980		
Merkez	56	76	272	404	43.0
Karşıyaka	9	16	27	52	5.5
Çiğli	3	8	45	56	6.0
Bornova	25	45	141	211	22.5
Buca	1	2	9	12	1.3
Gaziemir	3	12	26	41	4.4
Menderes	0	4	12	16	1.7
Güzelbahçe	1	2	5	8	0.9
Narlidere	0	2	1	3	0.3
Balçova	1	1	6	8	0.9
Aliğa	2	7	6	15	1.6
Bayındır	1	1	1	3	0.3
Bergama	4	1	4	9	0.9
Çeşme	0	0	2	2	0.2
Dikili	0	0	1	1	0.1
Foça	0	0	2	2	0.2
Karaburun	0	0	0	0	0
Kemalpaşa	3	4	29	36	3.8
Gümüldür	0	0	1	1	0.1
Kınık	1	1	1	3	0.3
Kiraz	0	0	0	0	0
Menemen	2	4	5	11	1.2
Ödemiş	0	3	5	8	0.9
Seferihisar	0	1	1	2	0.2
Selçuk	1	0	5	6	0.6
Tire	3	3	4	10	1.1
Torbalı	2	3	11	16	1.7
Urla	0	2	1	3	0.3
Beydağ	0	0	0	0	0
Toplam	118	198	623	939	100
%	12.56	21.09	66.35	100	

Kaynak: Altınçekiç, 1998, s.205

1970-1980 döneminde İzmir Sanayiinde önemli bir gelişme olduğu, ve Cumhuriyetin başlangıcından 1970 yılına kadar olan dönemde kurulan firmaların oranı %33.65 oranında kalırken, bu on yıllık süreçte kurulan firmaların oranının %66.35 olduğu görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.13)

Tarımda ve sanayideki bütün bu gelişmelerle birlikte İzmir'in çevresinde günlük ve haftalık ilişkilerin kurulduğu, ulaşımın şehir içi ulaşımın bir parçası gibi işlediği ve bütün servis ve örgütlenme ile ilgili fonksiyonların İzmir'e yönelmiş olduğu alan, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile kıyaslanamayacak kadar gelişmiştir. O zamanlar ancak gelişmeye başlamış olan Karşıyaka, Buca, Bornova çevresi çoktan aşılmıştır. "Bu dönemde ulaşım ve her tür servis ilişkileri İzmir merkezinden Karşıyaka, Bornova, Karaburun, Çeşme, Urla, Seferihisar, Selçuk, Torbalı, Bayındır, Kemalpaşa, Menemen, Foça, Dikili, Bergama, Kuşadası, Manisa merkez ilçesi sınırlarına ulaşmaktadır." (Kıray, 1998, s.61)

Kendi sınırlarını genişleten İzmir'in, üstlendiği fonksiyonlara bağlı olarak etki alanı da genişliyordu. Dolayısıyla İzmir etrafındaki yerleşmelerin gelişiminde de önemli bir belirleyici haline geliyordu. Tire de, etkileniş biçimi İzmir yakın çevresindeki yerleşmeler kadar belirgin olmasa da, ekonomik açıdan İzmir'e bağımlı olarak geliyordu.

Ekonomik yapıdaki bu dönüşüm kentlerin gelişimini de etkiliyor, İzmir kentsel nüfusu Türkiye'de ve Ege Bölgesinde olduğu gibi önemli ölçüde artıyordu. (Bakınız Tablo 4.14.)

Tablo 4.14. İzmir Kent ve Kır Nüfus Oranlarının Ege Bölgesi ve Türkiye Ortalamalarıyla Kıyaslanması

	1950		1970		1980	
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
İzmir	46.7	53.3	52.7	47.3	53.5	46.5
Ege Bölgesi	27.0	73.0	36.6	63.4	41.3	58.7
Türkiye	24.1	75.9	38.8	61.2	48.6	51.4

Kaynak: Sevgi, 1988, s.36

4.3.2. Tire'de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Ekonomisi önemli ölçüde tarıma bağlı olan Tire'de bu dönemde üretim biçiminde köklü değişimler olmamıştır. Tarım yine ilçe ekonomisinde ağırlığını korumuştur. Ancak ülke de yeniden ihracata yönelik politikaların ağırlık kazanmasıyla üretilen ürünler bu amaca yönelmeye başlamıştır.

4.3.2.1. Ekonomik Yapı

Nüfusun doğal artış hızıyla arttığı bu dönemde Tire'nin ekonomisinde de hızlı ve belirgin değişimler olmamıştır. Ancak dönem içinde hizmetlerde çalışanların oranında artış, tarım ve imalatta çalışanların sayısında ise düşme biçiminde bir değişim görülmüştür. 1976 yılı itibariyle çalışanların faaliyetlere dağılımı ise Tablo 4.15'deki gibidir.

Tablo 4.15. Tire'de Çalışanların Faaliyetlere Dağılımı (1976)

Faaliyet	Çalışan Kişi	Yüzde (%)
Tarım	3272	36
Küçük Sanatlar	1236	13
İmalat Sanayi	382	4
İnşaat	509	6
Elektrik-Gaz-Su	68	1
Ticaret	2582	28
Ulaştırma	460	5
Hizmetler	645	7
TOPLAM	9154	100

Kaynak: Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları, 1976

Tarım: Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik üretim yapma politikaları Tire'de de üretim biçimini etkilemiştir. "1950-1970 döneminde Türkiye'de ekili alan miktarı %90'lık bir artış göstermiştir." (Osmay, 1993, s.199) Tire'de de bu dönemde ekili alanların miktarındaki artış, 1950 yılı içinde ekilen toplam alan miktarı ile 1974 yılında ekilen toplam alan miktarı karşılaştırıldığında görülmektedir. 1950 yılında 204.000 dekar civarında olan ekili alan miktarı, 1974 yılında 250.000 dekara ulaşmıştır. Ancak bu artış Türkiye genelindeki kadar yüksek değildir. Bunun sebebi ise büyük ölçüde daha önce kurulan ilişkiler nedeniyle elverişli toprakların önemli bir kısmının zaten tarım amaçlı olarak kullanılıyor olmasıdır.

Tarım alanındaki gelişmeler sadece ekili alan miktarı ile ilgili değildir. Aynı zamanda ekilen alanların dağılımı da değişim göstermiştir. Özellikle buğday ve pamuk üretilen alan büyüklüğü ve elde edilen ürün miktarı belirgin biçimde artmıştır. 1950'de 30.000 dekardan

5.000 ton buğday elde edilirken, 1974 yılında 65.000 dekardan 20.000 ton buğday elde edilmiştir. Yine 1950 yılında 11.500 dekardan 350 ton pamuk elde edilirken, 1974 yılında 75.000 dekar alandan 6750 ton pamuk elde edilmiştir. (Bakınız Tablo 4.9 ve Tablo 4.16) Bu gelişme yerel pazarlar yerine ihracata yönelik üretim yapılması ile ilgilidir.

Bu dönemde sebze üretiminde de önemli bir artış görülmektedir. Üretilen çeşitli sebze ve meyveler İzmir, Aydın, Isparta, Ankara ve Konya'ya gönderilmektedir. (Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları, 1976)

Tarımın ekonomideki ağırlığı, çalışanların faaliyetlere dağılımındaki %36'lık payından da anlaşılabileceği gibi, ekonomideki ağırlığını sürdürmektedir. Ayrıca kentteki imalata yönelik faaliyetlerde büyük ölçüde tarıma bağlı olarak gelişimlerini sürdürmüşlerdir.

İmalat ve Sanayi: Tire'de mevcut imalat sanayinin tamamı tarıma dayalıdır. Bunlardan en önemlisi Tariş'e ait iki 2 çırçır fabrikasıdır. 1965 yılında kurulan ana fabrikanın alanı 11.140 m²'dir. Bu fabrikaya ürün sağlama ve değerlendirme amacı ile 1800'ü pamuk ve 600'ü incir olmak üzere toplam 2400 ortaklı Tire İncir ve Pamuk Satış Kooperatifi kurulmuştur. Bu dönem içinde tarımsal ürünlerin satışına yönelik politikalarla pamuk üretiminin artması, çırçır ve pamuğa dayalı diğer sanayilerin gelişme olanağı ortaya çıkmıştır.

Bunun dışında 1976 yılı verilerine göre yine tarımsal ürünlere bağlı olarak; 8 zeytinyağı imalat tesisinde toplam 205 kişi, 2 konserve imalat tesisinde 45 kişi, ve 1 kereste imalat tesisinde toplam 10 kişi çalışmaktadır. (Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları, 1976)

Geleneksel olarak nitelendirebileceğimiz imalat dalları ise bir önceki dönemde giderek önemlerini kaybederken, bu dönemde kaybolmaya yüz tutmuşlardır. 1976 yılı itibari ile 253 üniteyi barındıran bir küçük sanatlar sitesi mevcuttur. Ancak bu dönemin sonlarına doğru bu alan ihtiyacı karşılamakta yetersiz hale gelmiştir.

Tablo 4.16. 1974 Yılı Tire'de Yetiştirilen Ürünlerin Ekildiği Alan Büyüklükleri ve Elde Edilen Ürün Miktarı

Ürünler	Alan (dekar)	Miktar(ton)
Pamuk	75.000	6.750
Buğday	65.000	20.500
Tütün	50.000	3.500
Arpa	25.000	7.000
Karpuz	7.000	21.000
Kendir	4.500	270lif
Mısır	3.500	1.200
Domates	2.500	9.500
Patlıcan	2.000	5.500
Fiğ (Yem)	2.000	-
Biber	1.800	2.000
T. Fasulye	1.600	350
Susam	1.500	260
Yonca	1.250	2.500
Kabak	1.150	500
Yulaf	1.000	115
Çavdar	750	100
Soğan	750	700
Patates	500	1.000
Kavun	500	1.000
Lahana	450	1.350
İspanak	250	150
Pırasa	250	600
Marul	250	225
Bezelye	200	30
Karnabahar	170	500
Bakla	150	40
Sarımsak	100	20

Kaynak: Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları, 1976

Ticaret: Tire'de ticaret sektörü nüfus büyüklüğüne oranla oldukça gelişmiştir. 1976 yılı işgücünün faaliyetlere dağılımına ilişkin verilere göre çalışanların %28'i bu grupta yer almaktadır. Ticaretin en yoğun yer aldığı mahalleler ise Yeni Mahalle, Kurtuluş, İpekçiler ve Cumhuriyet Mahalleleridir. (Bakınız Tablo 4.17.)

1976 yılında İmar Planı Analitik Çalışmaları sırasında yapılan anketlere göre ticarete konu olan malların %62,79'u yine Tire'den temin edilmektedir, satışların ise %93'ü yine Tire ve köylerinedir. Ayrıca yine bu anketlerle 1976 yılında mevcut bulunan işyerlerinin %81'inin 1960 yılından sonra açılmış olduğu tespit edilmiştir.

"Ticarette çalışan toplam 3818 kişinin dağılımı ise şöyledir:

Toptan Ticaret 150 kişi

Perakende Ticaret 1676 kişi

Eğlence ve Konaklama 346 kişi

Sigorta-Kredi 125 kişi

Büro-Mesleki Hizmetler 285 kişi" (Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları, 1976)

Tablo 4.17. Tire'de Mahalleler İtibarı İle İşyeri Sayılarının Sektörlere Dağılımı

Mahalleler	A	B	C	D	E	F	G	H	K	Toplam
Turan	2	2	1	4	9	-	3	7	2	30
Ertuğrul	-	2	-	-	5	-	3	1	-	11
Dumlupınar	-	1	-	-	-	-	1	-	-	2
Ketenci	4	4	-	1	1	-	3	2	-	15
Bahariye	-	4	-	-	-	-	7	6	-	17
Dört Eylül	2	9	1	9	6	-	25	12	7	71
Yenimahalle	17	165	67	468	49	17	176	16	81	1056
Cumhuriyet	6	24	18	22	25	-	42	16	8	161
Kurtuluş	12	81	32	144	22	2	142	29	57	521
Dere	2	10	-	2	3	-	17	2	-	36
Karacaali	-	1	-	1	2	-	2	2	-	8
İpekçiler	17	17	5	39	13	-	44	29	255	419
İhsaniye	1	9	-	4	3	-	11	-	1	29
Paşa	-	6	-	1	10	-	10	5	-	32
İstiklal	-	11	-	5	6	-	26	12	2	62
Duatepe	-	2	-	3	3	-	2	4	-	14
Toplam	63	348	124	703	157	19	514	143	413	2484

Kaynak: Tire İmar Planı, Analitik Çalışmaları, 1976

A: Toptan Ticaret B: Gıda Maddeleri Satış Yerleri C: Mesleki Bürolar D: Diğerleri
E: Konaklama-Eğlence F: Bankalar G: Depolar H: Boş K: Küçük Sanatlar

4.3.2.2. Sosyal Yapı

Nüfus : Kentte ve kırdaki yaşayanların toplam içindeki yüzdelerine bakılarak, yıllar içinde bu oranlardaki değişim incelendiğinde genelde Türkiye'de, özelde ise Tire'nin yakın çevresinde İzmir ilinde, Bayındır, Ödemiş ve Torbalı'da bu oran artarken, Tire'de benzer oranları koruduğu, az miktarda düştüğü izlenmektedir. (Bakınız Tablo 4.18.)

Tablo 4.18. Nüfusun Kente ve Kıra Dağılmasını Gösteren Kentleşme Oranları

YILLAR	1955	1960	1965	1970	1975
İzmir (İl)	51.85	51.64	50.34	52.76	54.23
İzmir (Merkez)	77.90	73.21	68.62	68.67	67.41
Bayındır	30.88	30.59	29.08	30.29	31.36
Ödemiş	27.09	27.31	27.09	29.85	30.24
Torbalı	19.56	21.63	21.63	31.97	30.59
Tire	45.46	46.39	44.93	44.76	45.37
Türkiye	29.81	32.24	32.24	38.55	41.79

Kaynak: İlgili Yıllara İlişkin D.İ.E. Verileri

Bu yıllar arasında nüfusa ilişkin verilerden ; nüfusun doğal artış hızıyla değişim gösterdiği, ekstrem artış ve düşüslere neden olacak yoğunlukta göç hareketlerinin olmadığı görülmektedir. Kentsel ve kırsal nüfusun artış hızı birbirine yakındır.

Tablo 4.19. Tire'de 1950-1980 Dönemi Kentsel ve Kırsal Nüfusun Gelişimi

Yıllar	Kent	Kır	Toplam
1950	22.117	26.355	48.472
1955	23.604	28.322	51.926
1960	26.643	30.785	57.428
1965	27.243	33.397	60.640
1970	28.018	34.583	62.601
1975	30.694	36.957	67.651
1980	32.291	37.979	70.270

Kaynak: İlgili Yıllara İlişkin D.İ.E. Verileri

Eğitim: Tire İmar Planı Analitik Çalışmasından(1976) elde edilen verilere göre bu dönemde Tire'de 1 lise, 1 İmam Hatip Lisesi, 1 Kız Meslek Lisesi, 1 Ortaokul, 1 Pratik Kız Sanat Ortaokulu ve 10 ilkokul bulunmaktadır.

1976 yılına ait öğrenci sayıları ise şöyledir:

İlkokullar;	1739 erkek, 1597 kız olmak üzere toplam 3336 kişi
Ortaöğretim;	834 erkek, 450 kız olmak üzere toplam 1284 kişi
Mesleki Öğretim;	633 erkek, 532 kız olmak üzere toplam 1165 kişi
Genel Toplam;	3206 erkek, 2579 kız olmak üzere toplam 5785 kişi

Sağlık: Bu dönemde kentte bulunan sağlık tesisleri; Devlet Hastanesi, Verem Savaş Dispanseri (1967 yılında hizmete girmiştir), Veteriner Hekimliği, Ana Çocuk Sağlığı, ve Tire Hükümet Tabipliğidir. İzmir İlçeleri içinde Tire Devlet Hastanesi, Bergama'dan sonra en fazla yatak kapasitesine sahip hastanedir. (Bakınız Tablo 4.20)

Tablo 4.20. Tire Devlet Hastanesinde Yatak ve Tedavi Edilen Hasta Sayısı (1967)

Yıl	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler		Diğer Hizmetler	
		Poliklinikte	Yatakta	Tahlil	Röntgen
1965	50	7.833	1.936	-	253
1966	50	12.881	1.761	-	2.117
1967	75	11.285	2.111	169	-

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s. 201

4.3.2.3. Mekansal Yapı

Geçmişte egemen sektörün tarım olması nedeniyle, verimli tarım alanları üzerinde yerleşme gelişmemiş, daha çok güneydeki topoğrafik yönden elverişsiz alanlar tercih edilmiştir. Ancak ekonomik yapının değişme sürecine bağlı olarak bu eğilim etkinliğini yitirmiş ve kentin kuzeye doğru gelişmesi ağırlık kazanmaya başlamıştır.

1950 yılında Y.Mimar Vedat Erer tarafından kentin imar planı yapılmış ve kentin makroformu büyük ölçüde bu plana göre oluşmuştur. Bu planla da kentin gelişimi büyük

ölçüde kuzeye yönlendirilmiştir. (Bakınız, Şekil 4.4) 1950-1960 yılları arasında kentin kuzey kısmında yer alan Turan Mahallesi ve Yeni Mahalle gelişmiştir. Daha sonraki yıllarda da kuzeye doğru olan bu gelişme devam etmiştir.

Planın en önemli özelliği yangın sonrası uygulamalarla başlayan Cumhuriyet Meydanı ve ona bağlı radyal yol sisteminin devam ettirilmesidir. Böylece tek merkezli bir gelişimde öngörölmüş olmaktadır.

Uygulama yönünden başarılı olarak nitelendirilen planın, dönem boyunca en çok eleştiri aldığı konular yol genişliklerinin sabit tutulması ve bazı kullanımların uygulanması bakımından elverişsiz alanlarda konumlandırılmış olmalarıdır. (Göksu, 1985) Yapılan tadilatlar da çoğunlukla okul ve diğer kamu kullanımlarının yer değişimi ile ilgilidir.

Söz konusu plan kentin güney yamaçlarında yer alan geleneksel yerleşmeyi, mevcut formu ile sabit tutmuştur. Bu alanda gelişme planı ile yeni bir yapılanma öngörölmüş olmaması nedeniyle düşük gelir grubundan insanlar bu alana yerleşmiştir. Bu da eskimeyi artırarak sağlıklı bir yerleşme oluşmasına neden olmuştur.

Bu dönem içerisinde tarihi değer taşıyan yapıları korumaya yönelik özel bir çaba olmamıştır. Bununla beraber yollarda bir genişleme öngörölmediğinden taşıt trafiğinden yararlanamayan alanlarda yeniden yapılanmaya ilişkin bir talep de oluşmamıştır. Bu nedenle geleneksel merkezdeki yapılarda varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bunların dışında camiler de varlıklarını koruyan yapılar arasındadır.

Ticaret, tarihi gelişmeye koşut olarak, lineer bir bütünlük sağlayan ve merkezden etrafa dağılan bir biçimde gelişmiştir. Atatürk Bulvarı ve Gümüşpala Caddesi ticaretin yükünü taşıyan akslardır. İki aksın kesiştiği yerde ticaret içlere yayılmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak tüm kenti etkisi altında bulunduran tek bir merkez oluşmuştur.

1957 yılında kurulmuş olan Küçük Sanayi Sitesi, oldukça gelişmiştir. 1976 yılı itibarı ile 253 üniteyi barındıran site Gümüşpala Caddesi üzerinde yer almaktadır. Konumu itibarı ile konutların arasında kalması ve yer darlığı nedeniyle fiyatlardaki artış bu alanda değişikliği gündeme getirmiştir.

Değişmeye başlayan sosyal yapının bir göstergesi olarak nitelendirilebilecek bir gelişme de 1956 yılında yapılan Toptepe Belediye Gazinosudur. Bu tepeden milli ve dini bayramlarda top atılması nedeniyle, Tire ovasının ve şehrin panoramasının görülebildiği tepe halk tarafından Toptepe olarak adlandırılmıştır. (Tokluoğlu, 1957)

Şekil 4.4. 1950 Tire İmar Planı

Kaynak: Gökse, 1980, s. 154

4.3.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Torbalı da bu dönemde Tire'ye benzer olarak, ihracata yönelik politikalar nedeniyle, tarımsal üretimde tütün, pamuk gibi sınai ürünlere yönelmiştir. Bu dönemde yeni yeni kurulmaya başlayan sanayi tesisleri ise yine çoğunlukla tarımsal ürün işlenmesi ile ilgilidir. Bu dönem içinde özellikle 1955-1970 döneminde kentsel nüfus önemli ölçüde artmıştır. Yerleşme sağlanan hizmetlerle ancak bu dönem de kentsel olma niteliği kazanmaya başlamıştır.

4.3.3.1. Ekonomik Yapı

Tarım: Torbalı nüfusunun önemli bir kısmı kırsal nüfustur. Topraklarında verimli olması nedeniyle ilçe ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. İzmir ilinin ihracat potansiyeli nedeniyle üretim önemli ölçüde sınai ürünler yönelmiştir. (Tütün, pamuk vb.) İzmir ili tütün ve pamuk üretiminde Torbalı'nın önemli bir paya sahip olduğu Tablo 4.21 ve Tablo 4.22'de görülmektedir.

Tablo 4.21. İzmir İlçelerinde Tütün Ekimi (1967)

İlçe	Ekici Sayısı	Ekilen Alan		Üretim	
		Büyükölç (ha)	Yüzde(%)	Miktar(kg)	Yüzde(%)
Merkez*	7.391	106.338	17.75	8.033.963	21.06
Ödemiş	13.845	103.453	17.26	5.253.095	13.78
Tire	6.422	67.353	11.24	3.923.170	10.29
Bergama	6.585	41.674	6.95	3.229.763	8.47
Torbalı	4.402	56.177	9.37	2.937.570	7.71
Urla	3.564	40.817	6.81	2.770.940	7.27
Kiraz	4.699	38.753	6.47	1.710.550	4.48
Diğer	18.776	144.724	24.15	1.027.235	26.94
TOPLAM	65.684	599.272	100.00	38.130.473	100.00

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.428

*Karşıyaka ve Bornova Dahil

Tablo 4.22. İzmir İlçelerinde Pamuk Ekimi (1967)

İlçeler	Kuru Şartlarda Ekim		Sulu Şartlarda Ekim	
	Alan (da)	Yüzde (%)	Alan (da)	Yüzde (%)
Torbalı	18.000	25.10	57.000	13.20
Tire	12.000	16.73	31.852	7.38
Bayındır	10.000	13.94	50.000	11.58
Menemen	6.000	8.37	104.000	24.08
Bergama	5.000	6.97	85.000	19.69
Diğer	20.717	28.88	103.900	24.00
TOPLAM	71.717	100.00	431.752	100.00

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.437

"Pamuk ve Tütün üretimi dışında Torbalı'da 4.600 çiftçi ailesi üzüm ve bağcılıkla uğraşmaktadır. 250 hektarı çekirdekli üzüm, 1.250 hektarı ise çekirdeksiz üzüm için kullanılmak üzere toplam 1.500 hektarlık alan bu amaçla kullanılmaktadır. Ve 500 ton çekirdekli, 8.500 ton çekirdeksiz olmak üzere toplam 9.000 ton üzüm üretilmektedir." (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.441)

"Yine 55.000 incir ağacından yıllık, 450 ton kuru incir elde edilmektedir. 800.000 zeytin ağacından ise 250 ton yemeklik zeytin, 1.000 ton zeytinyağı elde edilmektedir." (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.445,447)

Torbalı ilçesinde sulu tarım yapılan 70.000 dekar alanın, 15.000 dekarı Topraksu tarafından yapılan sulama tesisleri ile 10.000 dekarı nehir ve çaylardan sağlanan sularla, 40.000 dekarı yer altı suları ile, 5.000 dekarı ise tabii cazibe ile sulanmaktadır. (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969)

Sanayi: "İzmir'in 1980'lere kadar süren sanayileşme sürecinde, iki temel atılım döneminden söz edilebilir. Birincisi 1929-1935 döneminde gelişen devletçilik yıllarıdır. İkinci atılım dönemi ise 1972-1977 yılları arasında ithal ikameci politikalar sürecinde olmuştur." (Altınçekiç, 1998, s.134)

İzmir, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de Türkiye'nin ikinci büyük sanayi kentidir. Ancak sanayinin yer seçimi 1950'lere kadar daha çok merkezde yer almış, civar yerleşmelere yayılmamıştır. 1950-1960 döneminde ise sanayi çevre belediyelere sıçramaya başlamıştır. Böylece İzmir kentinin gelişme akslarında yeni sanayi alanları artmaya başlamıştır. Torbalı konumu nedeniyle bu gelişmelere en uygun alanlardan birisi olmuştur.

1950'li yıllarda faaliyete geçen çırçır fabrikaları o dönemin en önemli tesisleridir. İhracata yönelik olarak pamuk üretiminin artması ile onların ilk el işlemelerinin yapılacağı çırçır fabrikaları gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki 1956 yılında kurulmuş, 1960'lı yıllarda bunu diğerleri izlemiştir.

1967 yılında İzmir sanayinin dağılımını gösteren Tablo 4.23'de de Torbalı'da var olan 10 sanayi tesisinden 6'sının pamuk çırçır, 2'sinin zeytinyağı imalatı, 1'inin tuğla imalatı ile ilgili olduğu görülmektedir. Diğer ilçelerle de kıyaslandığında ilçe ekonomisinde sanayinin önemli bir yer tutacak kadar gelişmediği rahatça görülmektedir.

Ege Bölgesi Sanayi Odasına Kayıtlı Firmaların kuruluş yıllarına ilişkin bilgiler incelendiğinde Torbalı'da 1960 öncesi 2, 1960-1970 yılları arasında 3, 1970-1980 yılları arasında ise 11 firmanın kurulmuş olduğu görülmektedir. (Altınçekiç, 1998) Bu bilgilerde Torbalı'nın 1972-1977 yılları arasında İzmir'de görülen gelişmelerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle 1973 yılına kadar tarımsal ürün işlemesi ile sınırlı kalan Torbalı sanayinde daha sonra otomotiv ve tuğla-kiremit sanayinde önemli atılımlar olmuştur.

1976 yılında tarım makinaları üretim tesisleri, 1977 yılında un fabrikası, 1978 yılında deri fabrikası bu dönemde Torbalı'da yer alan diğer sanayi dalları olmuştur. (Arkoç, 1996)

Tablo 4.23. İzmir İli Sanayisinin İlçeler İtibarı İle Dağılımı

	İl	Merkez	Karşıyaka	Bayındır	Bergama	Bornova	Kemalpaşa	Menemen	Ödemiş	Tire	Torbalı	Urla
İstihraç Sanayi	17	11	2	-	1	1	-	-	-	1	-	-
Un ve Unlu Mad. Sanayi	31	28	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Şekerli Mad. Sanayi	45	43	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Muh. Yiyecek M. Sanayi	34	18	1	-	2	5	-	3	-	4	-	-
Zeytinyağı Sanayi	117	14	1	13	14	5	11	10	9	5	2	11
Bitkisel Yağlar Sanayi	22	15	1	2	1	1	-	-	1	-	-	-
İçki Sanayi	25	14	2	2	-	6	1	-	-	-	-	-
Pamuk ve Çırcır Sanayi	47	7	2	4	9	-	-	10	1	3	6	-
Pamuklu Dokuma San	19	15	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Tekstil Sanayi	29	27	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Ağaç Mamulleri	44	36	1	-	2	3	-	-	-	1	-	1
Mobilya Sanayi	24	22	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-
Matbaacılık Sanayi	58	57	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Deri ve Kösele Sanayi	41	39	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-
Lastik-Plastik Sanayi	58	54	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-
Kimya Sanayi	57	47	2	-	-	7	-	-	-	-	-	1
Sabun Sanayi	24	18	1	-	1	3	-	-	-	1	-	-
Toprak Mamulleri	12	5	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
Taş, Toprak, Cam Mam.	49	46	1	-	-	1	-	4	-	-	-	-
Metal Sanayi	22	19	-	-	-	3	-	1	-	-	-	-
Makine Sanayi	52	49	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Madeni Eşya Sanayi	57	52	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Elektrik. Mak. Ve Techizat	41	38	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Maden Sanayi	106	94	1	-	-	4	1	-	3	3	-	-
Taşıt Sanayi	70	68	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-
Mutahitler	105	95	8	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Çeşitli İmalat Sanayi	54	45	-	1	1	1	-	1	2	1	1	1
TOPLAM	1260	976	31	22	34	58	13	30	20	21	10	14

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.413

4.3.3.2. Sosyal Yapı

Nüfus: 1955-1970 yılları arasında kentsel nüfusta hızlı bir artış görülmektedir. Ancak bu artış hızı 1970-1975 yılları arasında azalmış, 1980 yılında ise bir önceki kentsel nüfustan daha düşük bir nüfus ortaya çıkmıştır. (Bakınız Tablo 4.24)

Tablo 4.24. 1950-1980 Dönemi Torbalı'da Nüfus Değişimi

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
Toplam	30.309	33.772	37.027	43.762	50.321	56.122	56.261
Artış(%)	11.43	9.64	18.19	14.99	11.53	0.25	
Kent	6.038	6.607	8.010	11.712	16.086	17.327	15.442
Artış(%)	9.42	21.24	46.22	37.35	7.71	-10.87	
Kır	24.271	27.165	29.014	32.050	34.235	38.885	40.839
Artış(%)	11.92	6.81	10.46	6.82	13.58	5.03	

Kaynak:D.İ.E. Verileri

Eğitim: 1967 İzmir İl Yıllığında verilen bilgiler göre bu yılda Torbalı'da bir bağımsız ortaokul bulunmakta, lise düzeyinde eğitim veren herhangi bir okul bulunmamaktadır. Ancak 1972 yılında Torbalı Lisesi, 1975 yılında ise İmam Hatip Lisesi kurulmuştur.

Tablo 4.25. 1965 Nüfus Verilerine Göre Torbalı'da Okur-Yazarlık Durumu

	TOPLAM		ŞEHİR		KÖY	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	37.499	100	10.203	100	27.296	100
Okuma Yazma Bilen	21.737	58	6.267	62	15.540	57
Okuma Yazma Bilmeyen	15.760	42	3.934	38	11.826	43

Kaynak: 1967 İzmir İl Yıllığı, 1969

Bu yıllarda Torbalı'da bir halk eğitim merkezi bulunmaktadır. 1954 yılında 300 kitapla Torbalı Halk Kütüphanesi kurulmuştur. 1967 yılına gelindiğinde ise kitap sayısı 6.000'e ulaşmıştır. Yine 1967 yılında Torbalı'da yerel bir gazetenin kurulduğu belirtilmektedir. (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969)

Sağlık: Torbalı'da 1967 yılına kadar hastane veya sağlık merkezi bulunmadığı görülmektedir. Ancak, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından geliştirilen bir proje kapsamında, Torbalı ve Selçuk İlçeleri ile Merkez Değirmendere ve Cumaovası Bucaklarının 80 köyü, pilot bölge olarak seçilmiş, 8 sağlık ocağı, 19 sağlık evi, ve 8 lojmanın inşaatları tamamlanmıştır. Bu kurumların 1968 yılında hizmete geçeceği belirtilmektedir. Yine bu proje kapsamında Torbalı Ana-Çocuk Sağlığı Şubesi 1967 yılı sonunda hizmete geçmiştir. (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969) 1969 yılında ise Verem Savaş Dispanseri açılmıştır. (Arkoç, 1996)

"Yine Torbalı'da mahalli yardımlarla, İlçe Hastane Yaptırma Derneği tarafından 50 yataklı devlet hastanesi temelleri atılmıştır." (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.208) Ancak hastanenin açılışı ancak 1978 yılında mümkün olabilmektedir.

İletişim: 1967 yılında PTT Merkezine bağlı bir şube bulunmamakta, ancak 5 acente bulunmaktadır. Torbalı'da 130 toplam kapasiteli manüel (LB) telefon santrali bulunmaktadır. Abone sayısı ise 129'dur. Köylerinde ise 38 köyün 31'inde 1967 yılı itibarı ile telefon bulunmaktadır. (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969)

Altyapı: İçme suyu 1953 yılında 15 km'lik bir ishale hattı ile Üçpınar kaynağından getirilmiş, ihtiyacı karşılamadığından, 1967 yılında artezyen kuyusu açılarak şebekeye dahil edilmiştir. Abone sayısı 1000'dir. Elektrik enterkonekte sisteme bağlıdır. Abone sayısı 1500, yıllık tüketim 1.000.000 kwh'dır. Kanalizasyon sistemi mevcuttur. (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969)

"Belediye hudutları içinde 73.000 m² yol bulunur. Bunun 3.000 m²'si parke, 40.000 m² 'si beton, 20.000 m² 'si asfalt, 10.000 m² 'si adi kaldırımdır." (1967 İzmir İl Yıllığı, 1969, s.569)

4.3.3.3. Mekansal Yapı

İlçenin 1964'te ilk imar planının yapıldığı bilinmektedir. Ancak belediyede, İller Bankasında, Bayındırlık İl Müdürlüğünde araştırılmasına rağmen bu plan ve plana ilişkin çalışmalar bulunamamıştır.

Kentin bu yıldan sonra hızla artan kentsel nüfus nedeniyle gelişmesi yeni bir plan yapımını gündeme getirmiştir. "Çeşitli ekonomik ve toplumsal nedenlerle bir kısım kırsal nitelikli yerleşmeler, imar planı dışında karayolunun doğusuna geçerek yayılmışlardır. Kırsal alandan Torbalı'ya gelen halk kent içi arazilerin pahalı olması nedeniyle, dış kesimde küçük parsellerde yoğunlaşarak, plan dışı gelişmelere neden olmuşlardır." (1983 Torbalı İmar Planı Raporu, s.3)

Bu hızlı gelişmelerle birlikte yeni bir plan gerekliliği konusu gündeme gelmiştir. Bu imar planı İller Bankası tarafından hazırlanmış ve 1983 yılında onaylanmıştır. Plan her ne kadar 1983 yılında onaylansa da plana yönelik analiz çalışmaları 1979 yılında yapılmıştır.

Plana ilişkin analiz çalışmalarında kentin 1970'li yılların sonunda nasıl bir yapıda olduğu şöyle tarif edilmektedir.

"Kentin en eski yerleşmesi olan, kuzeyde diğer mahallelerden kopuk olarak bulunan Torbalı mahallesi daha kırsal bir yapıya sahip olup ticari yönden gelişmesi kısıtlı kalmıştır. Yapılaşmalarda taban alanı kullanımında artmalar olup, kat kullanışlarının ise fazla olmadığı göze çarpmaktadır. Bu günkü kent merkezi çoğunlukla Tepeköy'de kurulmuştur. Ticaretin en fazla yoğunlaştığı yerler belediye, hal ve yakın çevreleridir.

Tepeköy ve Ertuğrul Mahalleleri bir bütün oluşturmakta, Muratbey mahallesi ise bu mahallelerin batısında demir yolu ile kesilmektedir. Bir kısım idari binalar ise Muratbey mahallesinin demiryolu kenarında yoğunlaşmıştır. Kentin güneyinde bulunan bu üç mahalleden yapı yoğunluğu en fazla olanı Tepeköy mahallesidir. Ertuğrul mahallesinin kuzey kesimleri 1970'li yılların sonlarında ve plana uygun olarak gelişmiştir." (1984 Torbalı İmar Planı Raporu, s.2,3)

Torbalı Belediyesinde yapılan araştırmada en eski 1963 yılında verilen oturma ruhsatlarına ilişkin veriler elde edilebilmiştir. 1963 yılından 1980 yılına kadar olan dönemde oturma ruhsatlarının dağılımı incelendiğinde yerleşmenin hızlı gelişiminin bu değerlere de yansıdığı görülmektedir. Bu dönem zarfında verilen ruhsatların %76.74'ü 1971-1980 döneminde verilmiştir. Yine en yoğun gelişmenin Ertuğrul ve Tepeköy Mahallelerinde

olduğu, Muratbey'in ise bunları izlediği görülmektedir. Torbalı mahallesi ise daha yavaş bir gelişim göstermiştir. (Bakınız Tablo 4.26)

Tablo 4.26. Torbalı'da Belediyesince Verilen Oturma Ruhsatlarının Yıllar ve Mahallelere Göre Dağılımı (1963-1980)

Yıllar	Mahalleler				Toplam	Yüzde (%)
	Ertuğrul	Muratbey	Tepeköy	Torbalı		
1963-1965	12	14	12	3	41	3.91
1966-1970	72	48	60	23	203	19.35
1971-1975	97	87	110	30	324	30.89
1976-1980	160	95	164	62	481	45.85
Toplam	341	244	346	118	1049	100
Yüzde (%)	32.51	23.26	32.98	11.25	100	

Kaynak: Araştırmacı Tarafından Oturma Ruhsatlarının Dökümü

Ayrıca bu dönemin sonlarına doğru ilk kooperatif oluşumları da gündeme gelmiştir. Torbalı Ticaret Odasına kayıtlı ilk kooperatiflerin kuruluş yılları 1977, 1978 olarak görülmektedir. 1980 yılına kadar 4 kooperatif kurulduğu görülmektedir. Bunlardan üçüne ilişkin bilgi elde edilebilmiştir. Bu üç kooperatifin de 3 ve 4 katlı bloklardan oluştuğu ve toplam 254 konutun bu kooperatifler tarafından üretildiği görülmektedir.

4.4. 1980 SONRASI DÖNEM

1980 Sonrası dönem bir yandan 20 yılı aşan bir süredir uygulanan ekonomik politikaların farklılaşması, diğer yandan da kentlerin sermaye birikimi açısından yeni işlevler kazandığı bir dönem olarak bir önceki dönemden ayrılmaktadır. Bu dönemde metropoliten kentlerin ve diğer büyük kentlerin hızlı bir büyüme sürecine girdiği görülmektedir. Bu gelişme kapital birikiminin sağlanmasında, kentlerin ve konut yatırımlarının bir araç olarak görülmesi ve desteklenmesi ile birinci derecede ilgilidir.

4.4.1. Ülkesel İlişkilerde ve Ege Bölgesinde Yaşanan Dönüşüm

Bu dönemde ithal ikameci modelin terk edilerek, ihracat oryantasyonlu bir sanayileşme modelinin benimsenmiştir. Ancak asıl çıkış sanayileşmede değil, kentlerde aranmış, taşınmazların bir yatırım aracı haline gelmesi adeta teşvik edilmiştir. Özellikle altyapı yatırımlarında önemli artışların olduğu bu dönemde, yatırımların büyük ölçüde metropollerde yığıldığı görülmektedir.

1980'li yıllarda başlayan ve 19. Yüzyıldaki global yeniden yapılanma seyri ile benzeşen dışa açılma sürecine, İstanbul artık izler üzerinden başarılı olarak uyum sağlarken, İzmir yeni liberal düzenin öngördüğü gerekli düzenlemeleri hayata geçirebilmede ciddi bir başarı gösterememiştir. (Altınçekiç, 1998)

1980 öncesinde geleneksel büyüme kutupları olan İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Ankara ve Adana'dan farklı olarak, 1980 sonrasında Tekirdağ, Kırklareli, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kayseri ve Denizli gibi küçük kentlerin atağa kalktığı bilinmektedir. Bu yerleşmelerin gelişmeleri, bölgeler arası adaletsizlikleri azaltacak bir birikim modeli oluşturuyor gibi görünse de, gerçekte bu şehirlerin yerel potansiyelleri ile değil, İstanbul üzerinden dışa açılabilme olanakları ile geliştikleri unutulmamalıdır. Dolayısıyla İstanbul'un hegemonyası kırılmamakta aksine diğer kentlerin gelişimi onun hegemonyası altında oluşmaktadır. Dolayısıyla İstanbul etki alanını genişletmektedir.

Bu durumun ortaya çıkması sadece İstanbul'un potansiyellerinden değildir. Aynı zamanda bu eğilim kamu kaynaklarının dağıtım ve bölüşüm politikaları ile de

desteklenmiştir. Tek merkezli gelişimin politik olarak da desteklendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yerli ve yabancı sermayenin yatırım yerine ilişkin tercihlerine bakıldığında Marmara, Akdeniz ve Ege Bölgeleri öne çıkmaktadır. Marmara Bölgesi toplam yatırımlar içindeki %71 payla tercih odağı olduğunu göstermektedir. Ege'de ise, teşvikli yabancı sermaye yatırımlarının %51'i İzmir'de, %38'i Manisa'da yer almaktadır. (EBSO, 1998)

Yabancı sermayeli 500 büyük firmadan, 400'e yakını Marmara'da yer alırken, Ege bu firmaların tercih ettiği ikinci bölge durumundadır. Bu firmalardan 35'i İzmir'de, 5'i ise Manisa ve Denizli'de yer almaktadır. (Altınçekiç, 1998)

İzmir'in Türkiye coğrafyasındaki hiyerarşik rolünü ve bir politik merkez olma konumunu koruduğu, dolayısıyla da kendi içerisinde giderek artan bir gelişme gösterdiği ortadadır. Ancak Türkiye genelinde temel göstergeler itibarı ile yapılan kıyaslamalar, İzmir'in göreceli olarak çaptan düşüşüne işaret etmektedir.

İzmir'in Ege Bölgesindeki ağırlığı ise belirgin bir şekilde devam etmektedir. İmalat Sanayiindeki firmaların Ege Bölgesinde yer alan illere göre dağılımı incelendiğinde İzmir'in %81'lik payı ile belirgin bir üstünlük taşıdığı görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.27)

Tablo 4.27. İmalat Sanayiindeki Firma Sayısının Ege Bölgesi İllerine Göre Dağılımı

Bölge	Firma Sayısı	Yüzde(%)
İzmir	4162	81.23
Aydın	515	10.05
Manisa	183	3.57
Muğla	264	5.15
Toplam	5124	100.00

Kaynak: Altınçekiç, 1998, s.141

1980'lerden sonra ekonomik yapıda önemli bir belirleyici olan sanayide bu tür gelişmeler yaşanırken, mekan da kapital birikimi sağlamakta önemli bir belirleyici haline gelmiştir.

Politik olarak da birikimin sağlanmasında motor görevi üstleneceği düşünülen kentsel gelişme körüklenmiştir.

"Başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere yaklaşık 3.000.000 tapu tahsis belgesinin dağıtılması, ardından süratle planların bitirilip yürürlüğe konulması, belediyeler kanalı ile gecekondü bölgelerine altyapı hizmetlerinin götürülmesi, konut alanlarında toplu girişimlerin teşvik edilmesi gibi uygulamalar gerçekte bu ayağın ne denli sıkı bastığını gösteriyor." (Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Habitat II Raporu, 1996, s.39)

"1985-1989 yılları arasında kalan 4 yıllık dönemde, toplam yatırımlar içinde imalatın payı, ulaşım-haberleşme ve konut yatırımlarının arkasında üçüncü sıraya düşmüştür." (Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Habitat II Raporu, 1996, s.42) Türkiye genelindeki bu gelişmeler İzmir'de de benzer etkiler göstermiş, sanayi yatırımlarında ciddi düşüşler olurken, konut yatırımlarında artış görülmüştür.

Kentlerin sermaye birikimi açısından kazandığı bu yeni işlev ve sanayi sermayesi karşısında taşınmaz sermayesinin kazandığı önem, İzmir'de bu dönemde alınan yapı kullanma izinlerinden de açıkça izlenebilmektedir.

Tablo 4.28. İzmir'de Yıllara Göre Yapı Kullanma İzinlerine Dayalı Olarak Konutların Dağılımı

Yıllar	Sayı	Yüzölçümü	Konut Birim Sayısı
1984	4121	904778	8610
1985	4012	985975	9802
1986	5765	1312059	12484
1987	-	-	15837
1988	6874	1801739	16511
1989	8316	2487312	23622
1990	11164	3563182	34229
Toplam	40252	11055045	121095

Kaynak: Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Habitat II Raporu, 1996, s.47

İzmir'de konut sektöründe görülen bu gelişmeler çevre yerleşmeleri de etkiliyordu. Torbalı, Menemen, Urla gibi İzmir'le günlük ilişkilerin kurulabildiği yerleşmelerde konut yatırımları ağırlık kazanmaktadır. Torbalı ise hem gelişmekte olan sanayi ile hem de konut yatırımları ile hızlı bir değişim göstermektedir.

4.4.2. Tire'de Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

Tire bu dönemde de değişen ekonomik ilişkilere rağmen önemli bir gelişme göstermemiştir. Nüfus olarak belirgin bir artışın gözlenmediği, ve ekonominin hala önemli ölçüde tarıma bağlı olduğu kentte geleceğe yönelik beklentilere bağlı olarak, bazı gelişmeler yeni yeni başlamaktadır. Yeni düzenlenen organize sanayi bölgesi, ve sağlanan konut alanlarının yeterli olmasına rağmen yapılan Revizyon İmar Planı geleceğe yönelik beklentileri göstermesi açısından önemlidir.

4.4.2.1. Ekonomik Yapı

Tarım: Tarımsal faaliyetler bu dönemde de Tire ekonomisinde önemli yer tutmaya devam etmiştir. İlçe nüfusunun yaklaşık %80'i tarımla uğraşmaktadır. Tarım alanları ilçenin toplam alanının %45'ini oluşturmaktadır. (Bakınız Tablo 4.29)

Tablo 4.29. Tire'de Zirai Arazi Dağılımı (1995)

	Alan(ha)	Oran(%)
Tarım Alanı	36.210	45.5
Ormanlık ve Fundalık Alanlar	31.596	39.4
Çayır ve Mera Alanları	7.756	9.6
Tarım Dışı Olan Alan	4.638	5.8

Kaynak: Tire İmar Planı Analitik Etüt Raporu,1997

Tarım arazisinin dağılımı ise şöyledir:	20.845 ha tarla alanı	512 ha bağ alanı
	5.446 ha sebze alanı	64 ha kavaklık alan
	5.000 ha zeytin alanı	630 ha boş alan
	4.054 ha meyve alanı	7756 ha çayır, mera

Tarım arazisi üzerinde hangi tür zirai ürünlerin ne kadar alanda ekildiği ve ne kadar ürün elde edildiğine bakıldığında, ekilen ürün türlerinde önemli bir değişim görülmemektedir. Pamuk ekiminde alansal olarak önemli bir değişim olmamakla beraber, elde edilen ürün miktarında belirgin bir artış görülmektedir. 1976 yılında 75.000 dekar alana pamuk ekilip, 6.750 ton ürün elde edilirken, 1995 yılında 82.000 dekar alandan 24.471 ton pamuk elde edildiği görülmektedir. Bunun dışında karpuz üretiminde önemli bir artış görülmüş, 1976 yılında 7.000 dekar alana ekilen karpuz için 1995 yılında 34.450 dekar alan ayrılmıştır. Bu dönemde, elde edilen ürün miktarı ise 21.000 tondan 103.050 tona çıkmıştır. Tütün üretiminde ise alan olarak da miktar olarak da bir düşüş görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.16, 4.30)

Tablo 4.30. 1995 Yılı Tire'de Yetiştirilen Ürünlerin Ekildiği Alan Büyüklükleri ve Elde Edilen Ürün Miktarı

Ürünler	Alan (hektar)	Miktar(ton)
Pamuk	8.200	24.471
Buğday	5.500	19.324
Karpuz	3.445	103.050
Arpa	2.000	6.000
Tütün	1.500	1.275
Yonca	700	28.000
Patates	550	13.750
Mısır	450	2.000
Domates	405	10.120
Fiğ (Yem)	350	4.200
Bezelye	325	1.280
T. Fasulye	310	2.480
Biber	200	286
Soğan	155	2.325
Patlıcan	115	3.100
Kavun	115	2.990
Bakla	115	1.035
Sarımsak	85	1.275
Lahana	75	2.250
Pırasa	70	1.750
Karnabahar	51	765
Susam	40	20
Kabak	40	1.000
Ispanak	40	400
Marul	40	600

Kaynak: Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları, 1997

Bunların dışında zeytin, üzüm ve incir üretimi hala kent ekonomisinde yerini korumakta olup, 1995 yılında 10.640 ton zeytin, 10.080 ton çekirdekli ve çekirdeksiz üzüm, ve 19.000 ton incir elde edilmiştir.

Sonuçta 65 köy ve bir beldeye sahip 77.314 nüfuslu ilçede 10.000 çiftçi ailesi (yaklaşık 42.000 kişi) geçimini zirai ürünlerden karşılamaktadır. Yetiştirilen sanayi ürünlerinin %10'u ilçe içinde kalırken, %90'lık bölümü kamu ve özel sektör tarafından yurt dışına gönderilmektedir. (Tire İmar Planı Analitik Etüt Raporu, 1997)

Ticaret ve Sanayi: Bu dönemde de Tire sanayii ve ticaret büyük ölçüde tarıma bağlı kalmayı sürdürmüştür. İlçedeki sanayi kuruluşlarının hemen hemen tümü tarım ürünlerini işlemektedir.

İlçedeki başlıca sanayi tesis ve kuruluşları şunlardır: Oluklu mukavva fabrikası, konserve fabrikaları, zeytinyağı fabrikaları, tekstil fabrikası, Tire Linyit Kömür İşletmesi . (Bakınız Tablo 4.31) Bunların dışında et ve süt işletmeciliği de gelişmektedir. İlçede günde 70 ton süt işleyen 20 adet mandıra mevcuttur.

Ayrıca ilçede bazı ürünlerin ihracı söz konusudur. Salatalık, karpuz, patates, pamuk gibi ürünler Almanya, Polonya, Danimarka, Yunanistan, Rusya ve İngiltere'ye ihraç edilmektedir.

Geleneksel el sanatlarından bazıları hala varlıklarını sürdürmektedir. Bu sanatlardan bazıları turistlere satılmak üzere üretilmekte ve Salı Pazarında satışa sunulmaktadır.

Ayrıca 1995 yılında ihalesi yapılan ve inşaatları tamamlanmış olan Tire Organize Sanayi Bölgesi, Tire ve çevresinin ekonomik ve fiziksel yapısını değiştirebilecek nitelikte bir yatırımdır. Organize sanayi bölgesi için 410 ha'lık bir alan ayrılmıştır. Tire-İzmir Karayolu ile ikiye ayrılan alan Tire'nin İzmir girişinde ve merkeze 4 km mesafede yer almaktadır.

Bölge içinde yer alacak üretim faaliyetleri 11 kola ayrılmıştır. Bunlar; Otomotiv, Tekstil, Plastik, Ağaç ve Mobilya, Kağıt, İmalat, Elektrik, Makine-Çelik, Yapı-İnşaat, Zeytinyağı ve Gıda. Bugün Güçbirlik, Ege Giyim Sanayi, Omtaş, gibi firmaların inşaatına başlanmış, hatta Güçbirlik üretime geçmiştir.

1998 yılı itibari ile Tire Ticaret Odasına Kayıtlı İşyerlerine göre; odaya kayıtlı üyelerin tümü içinde, umumi emtia ticareti ile uğraşanlar %8.37; gıda maddeleri, yağ ticareti ile süt ve süt ürünleri ticareti ile uğraşanlar %11.08; konfeksiyon, manifatura ve tuhafiyeye ticareti ile uğraşanlar %8.37; inşaat-taahhüt, mimarlık-mühendislik ve inşaat malzemeleri ticareti ile uğraşanlar %13.79'luk payları ile yoğunluğun en fazla olduğu iş dallarıdır.

Tablo 4.31. Tire'de Tarım Ürünü İşleyen Sanayi Kuruluşları ve Kapasiteleri

	İşletmenin Adı	Kapasiteleri
Çırcır Fabrikaları	Tariş Çırcır Fabrikası	3.390.840 kg/sezon
	Tabakoğlu Çırcır Fabrikası	1.696.200 kg/sezon
	Sezen Çırcır Fabrikası	1.525.260 kg/sezon
	Yörükoğlu Çırcır Fabrikası	1.253.240 kg/sezon
	Yeni Çiftlik Çırcır ve Pres Fabrikası	631.840 kg/sezon
	TOPLAM	8.497.400 kg/sezon
Konserve Fabrikaları	Tamtat Konserve Fabrikası	5.000 ton/yıl
	Mithatbey Konserve Fabrikası	4.000 ton/yıl
	Peşrefli Köyü Koop. Fabrikası	50 ton/yıl
	TOPLAM	9.050 ton/yıl
Zeytinyağı Fabrikaları	Ali Rıza Kaya	25 ton/gün
	Abdüllatif Savranoğlu	23 ton/gün
	Hüseyin Öztürk	10 ton/gün
	Boynuyoğun Koop.	10 ton/gün
	Mehmet Hanaylı	6 ton/gün
	Kebapçı	6 ton/gün
	Andaşlar	6 ton/gün
	Hüseyin Karadede	5 ton/gün
	Yalçın Yörükoğlu	5 ton/gün
	Ali Özer	5 ton/gün
	Orhan Kara Yazgan	4 ton/gün
	Sabahattin Ayvaz	3 ton/gün
	Gökçen Koop.	0.7 ton/gün
	TOPLAM	108.7 ton/gün

Kaynak: Tire İmar Planı, Analitik Etüt Raporu, 1997

4.4.2.2. Sosyal Yapı

Nüfus: Bu dönemde ilçenin kentsel nüfusunun çok hızlı olmasa da düzenli bir artış gösterdiği görülmektedir. Kırsal nüfus ise 1980-1990 yılları arasında çok düşük bir artış gösterirken, 1990 sonrası belirgin bir biçimde düşmüştür. (Bakınız Tablo 4.32) Bu ise kırsal alandan dışarıya göç olduğuna işaret etmektedir. Kırsal nüfus artış hızının 1975 yılından itibaren düzenli olarak azaldığı nüfusa ilişkin verilerden anlaşılmaktadır.

Tablo 4.32. 1980 Sonrası Tire'de Nüfus Değişimi

	Kentsel Nüfus	Artış Yüzdesi	Kırsal Nüfus	Artış Yüzdesi	Toplam Nüfus	Artış Yüzdesi
1980	32.291		37.979		70.270	
		8.53		2.02		5.01
1985	35.044		38.746		73.790	
		8.02		1.83		4.78
1990	37.855		39.459		77.314	
		5.90		-19.55		-7.09
1997	40.087		31.745		71.832	

Kaynak: D.İ.E. İlgili Yıllara İlişkin Bilgiler

Sağlık: Bir devlet hastanesi, bir SSK hastanesi, 6 sağlık ocağı, bir ana-çocuk sağlığı polikliniği ve bir verem savaş dispanseri bulunmaktadır. Tire devlet hastanesi 100 yataklıdır. 1994 yılında poliklinikte tedavi edilen hasta sayısı, 56.442, serviste yatan hasta sayısı ise 3.222'dir. (1994 İzmir İl Yıllığı)

Eğitim: İlçede eğitim vermekte olan 11 İlkokul, 1 Kız Meslek Lisesi, 1 Erkek Sanat Okulu, 1 Ticaret Lisesi, 1 Anadolu Lisesi, 1 Normal Lise ile 1 Çıraklık Eğitim Merkezi bulunmaktadır.

Bu okullarda 1997-1998 öğretim yılında eğitim gören öğrenci sayıları aşağıda verilmektedir.

Tablo 4.33. Tire Merkezi Eğitim Kurumları; Derslik, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1997-1998)

		Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı
			Toplam	Erkek	Kız	
İlköğretim Okulları İlkokul Kısmı	Karacali İlkokulu	5	73	41	32	4
	Aydınoğulları İlkokulu	6	124	67	62	6
	Atatürk İlkokulu	11	211	97	114	10
	Cumhuriyet İlkokulu	13	435	238	197	15
	4Eylül İlkokulu	27	617	303	314	27
	Fatih İlkokulu	17	328	173	155	13
	İnkılap İlkokulu	12	440	241	199	15
	İstiklal İlkokulu	9	179	87	92	9
	Kurtuluş İlkokulu	9	692	353	339	23
	Merkez Menderes İlkokulu	21	209	113	96	9
	Ş. Ali İhsan Kalmaz İlkokulu	7	180	93	87	9
	TOPLAM	137	3488	1806	1682	140
İlköğretim Okulları Orta Kısmı	Aydınoğulları İlkokulu	-	24	17	7	-
	Atatürk İlkokulu	-	116	70	46	8
	Cumhuriyet İlkokulu	-	278	173	105	11
	4Eylül İlkokulu	-	376	216	160	19
	Fatih İlkokulu	-	281	181	100	17
	İnkılap İlkokulu	-	52	29	23	-
	İstiklal İlkokulu	-	30	17	13	-
	Kurtuluş İlkokulu	-	69	30	39	-
	Merkez Menderes İlkokulu	-	543	349	494	32
	Ş. Ali İhsan Kalmaz İlkokulu	-	33	17	16	-
	TOPLAM	-	1802	1099	1003	87
Liselerin Orta Kısmı	Kutsan Anadolu Lisesi	-	431	224	207	-
	Anadolu Meslek Lisesi	-	75	-	75	-
	İmam Hatip Lisesi	-	172	108	64	-
	TOPLAM	-	678	332	346	-
Liseler	Şehit A. İbrahim Karaoğlanoğlu	21	820	383	437	55
	Kutsan Anadolu Lisesi	7	82	45	37	25
	Endüstri Meslek Lisesi	12	526	515	11	48
	Teknik Lise	-	29	29	-	-
	Kız Meslek Lisesi	11	96	-	96	53
	Anadolu Meslek Lisesi	-	100	19	81	-
	Ticaret Meslek Lisesi	11	252	104	148	19
	Anadolu Ticaret Meslek Lisesi	-	84	32	52	-
	İmam Hatip Lisesi	17	163	114	49	41
	Gökçen Lisesi	7	82	45	37	25
TOPLAM	86	2234	1286	948	266	

Kaynak: Milli Eğitim İlçe Müdürlüğü

4.4.2.3. Mekansal Yapı:

Tire'de mekansal yapıyı değerlendirmeye geçmeden önce, bu dönemde mekanın biçimlenmesinde önemli ölçüde etkisi olacak, 1984 İmar Planından ve ilkelerinden bahsetmek yerinde olacaktır. (Bakınız Şekil 4.5)

1976 yılında çalışmalarına başlanan ve çeşitli sebeplerle ancak 23 Mart 1984 yılında onaylanan plan, İzmir karayolu ve onun çevresinde yeni bir gelişme kapısı açmıştır. Kentin gelişme alanı olarak kuzey ve kuzeybatı kesimi seçilmiş, yeni iskan alanları, ve sanayi alanları bu bölgede yerleştirilmiştir. Böylece daha önce yamaçlarda yerleşen şehir, ovaya açılmaya başlamış ve tarımsal niteliği yüksek olan alanlar bu gelişmeden olumsuz olarak etkilenmiştir.

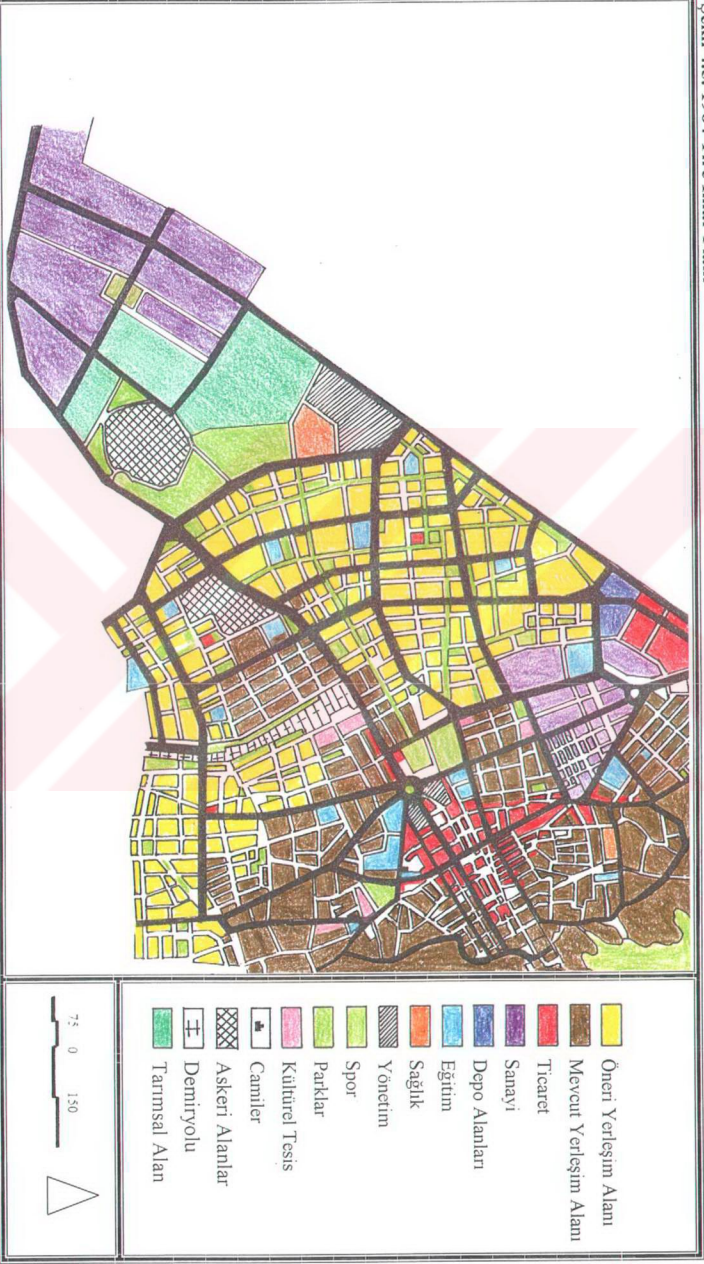
Plan raporunda her zaman tarıma bağlı kalmış olan Tire'nin işsizlik nedeni ile göç verdiği belirtilmiş, ancak sanayileşme sonucunda kasabada dışa göçün duracağı ve dolayısıyla nüfusun seneden seneye artacağı öngörülmüştür. Bu artış ile nüfusun 1995 yılında 60.000'e ulaşacağı hesaplanmıştır. Ancak sanayileşme konusunda da, nüfus artışı konusunda da beklenen gelişme olamamış, 1997 yılına gelindiğinde ilçe merkezi nüfusu ancak, 40.000'e ulaşmıştır.

Planın tarihi binalara ilişkin yaklaşımı da ilginçtir. İmar planı analitik çalışmalarında dini binalar dışında tarihi değer taşıyan binanın olmadığı belirtilmiştir. (Göksu, 1985)

Kentin mevcut dokusuna bakıldığında, özellikle eski yerleşmelerin olduğu bölgelerde 2 katlı taş duvar, som yarı tuğla yapılardan oluştuğu görülmektedir. Genellikle bu bölge kat yüksekliği düşük tutulduğundan fazla bir dönüşüm ve yeniden yapılanma görülmemektedir. Merkeze geldikçe kat adedi yükselmekte 3,4,5 katlı yeni betonarme binaların oluştuğu gözlenmektedir.

Ticaretin gelişme gösterdiği alanlar bu dönemde de merkez bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Merkezdeki ticaret alanının bir kısmının sit alanı içerisinde kalması, bu yönde gelişmeyi zorlamakta, ve bu alanda fiziksel ve ekonomik eskime sözkonusu olmaktadır. (Tire Revizyon İmar Planı Raporu, 1997)

Sekil 4.5. 1984 Tire İmar Planı

Kaynak: Göksu, 1980, s.158

Yerleşmenin batısında Gökçen yolu üzerinde güneyde Küçük Sanayi Sitesi uygulaması yapılmış, ancak henüz yapılaşma görülmemektedir. Sanayi alanları ise kuzey aksı boyunca gelişmektedir. Bunların içinde en iyi faaliyette bulunan ise Kutsan'dır. Aynı zamanda bu bölgede rezerv sanayi alanları bulunmaktadır.

1997 yılına gelindiğinde 84 İmar Planının 3/4'ü uygulanmamış durumdadır. Ancak o güne kadar yapılan işlemlerin bir bütün olarak ele alınması, eksikliklerin giderilmesi amacı ile bir Revizyon İmar Planı hazırlanılmıştır. (Bakınız Şekil 4.6)

Bu planın gerekçesini oluşturan, 1985-1986 yılları arasında yapılan ve bir bütün olarak ele alınması planlanan başlıca tadilatlar şunlardır:

- *Küçük Sanayi alanı yeniden düzenlenmiş ve uygulaması bu şekilde yapılmıştır.*
- *Kentin girişinde bir toplu konut alanı ayrılmıştır. Bu alanın inşaatları tamamlanmış durumdadır.*
- *Bölgede ihtiyaç duyulan hastane için Maltepe civarındaki yeşil alanlar içinden yer ayrılmış ve uygulaması yapılmıştır.*
- *Aynı bölgenin batısında yer alan futbol sahası yeniden düzenlenerek Sağlık Meslek Lisesi ve İlkokul alanları için yer ayrılmıştır.*
- *Trafo alanları ilave edilmiştir.*
- *Öğretmen evi için kapalı spor salonunun güney cephesinde yer ayrılırken, yine aynı bölgede cami alanı ile park alanı yer değiştirmiştir.*
- *Ayrıca bazı bölgelerde sorunlu olan yol güzergahlarında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. (Tire Revizyon ve İlave İmar Planı Analitik Etüt Raporu, 1997)*

Bunların dışında ele alınacak bir diğer konuda mevzii imar planlarıdır. Yapılan mevzii imar planları ile 2 adet akaryakıt istasyonu ile sanayi alanı Belevi yolu üzerinde yer almış, İzmir girişinde yolun batısında kalan alanda kentsel çalışma alanı konumlandırılmış ve bugünkü huzur evinin yeri oluşturulmuştur. (Tire Revizyon ve İlave İmar Planı Analitik Etüt Raporu, 1997)

Mevcut planın uygulanabilirliğini arttırmayı hedefleyen planın getirdiği değişiklikler şunlardır:

- Yeni garaj alanının batısında konut bölgelerinin düzenlemesi yapılmıştır. Araziyi ikiye bölen enerji nakil hattı nedeniyle mevcut imar adalarında uygulama yapılamamıştır. Yapılan düzenleme ile E.N.H. altında kalan alan, 30 m'lik bir bant olarak ayrılmış ve altında kalan kısım yol, yeşil alan, otopark olarak değerlendirilmiştir. Oluşan adalarda ise özel koşullarla, 8 kat imar hakkı verilmiştir.
- Aynı şekilde sanayi alanında da, E.N.H.'nın iki yanından 15'er metrelik yapı yaklaşma sınırları belirlenmiştir.
- Tüm plan içindeki gelişme alanlarında, özellikle henüz uygulaması yapılmamış bölgelerde tüm yaya aksları 7 metreden 15 metreye çıkarılmıştır. Kat artırımı taleplerinin olduğu bölgelerde yol dereceleri değiştirilmiş ve genişletilmiştir.
- Eski garaj alanının, kültür merkezine; açık otoparkın, kapalı otoparka çevrilmesi ve Adnan Menderes Bulvarında konut altı ticaret öngörülmesi gibi bazı fonksiyon değişiklikleri yapılmıştır.
- Gelişme alanı olup henüz yapılaşmamış alanlarda , Devlet Hastanesi çevresinde, ana taşıt aksları üzerindeki yapı adalarında ve kamu kuruluşlarında kat artırımı planla öngörülmüştür. E.N.H.'nın böldüğü alan dışında, 1 kat kat artırımı öngörülmüştür.
- Ayrıca mevcut imar planının %34'ünün henüz uygulanmamış olduğu ve bu alanların 2015 yılı için saptanan kentsel nüfus için yeterli olacağı belirtilmesine rağmen 3 bölgede yeni konut alanları düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi, Karacalı Mahallesi içinde 33.800 m²'lik bir alandır (3 katlı). İkincisi, küçük sanayi sitesinin güney batısında, Karacaalı Mahallesi'nin batısında kalan alan yeniden düzenlenerek konuta açılmıştır. Bu bölgede yeralan sanayinin kalkacağı düşünülmüştür. 16.100 m²'lik bu alan toplu konut alanı olarak düzenlenmiştir (4-5 kat). Üçüncüsü ise, rezerv sanayi alanlarının batısında, Maltepe'nin kuzeyinde kalan tarım alanları, resmi kurumlar ve sanayi alanları arasında kaldığı gerekçesi ile konuta açılmıştır. (172.000m²)

- Diğer bir değişiklik ise Mucavir alan sınırının genişletilmesidir. 500 ha'lık Organize Sanayi Bölgesi inşaatları tamamlanıp yaşama geçmesi ile zaman ilçenin ekonomik, sosyal ve fiziksel yapısının değişeceği ve mevcut mucavir alan sınırlarının hemen hemen imar planı sınırlarına denk gelmesi gerekçeleri ile 8 köy saptanarak, mucavir alan içine alınması uygun görülmüştür. (Tire Revizyon ve İlave İmar Planı Analitik Etüt Raporu, 1997)

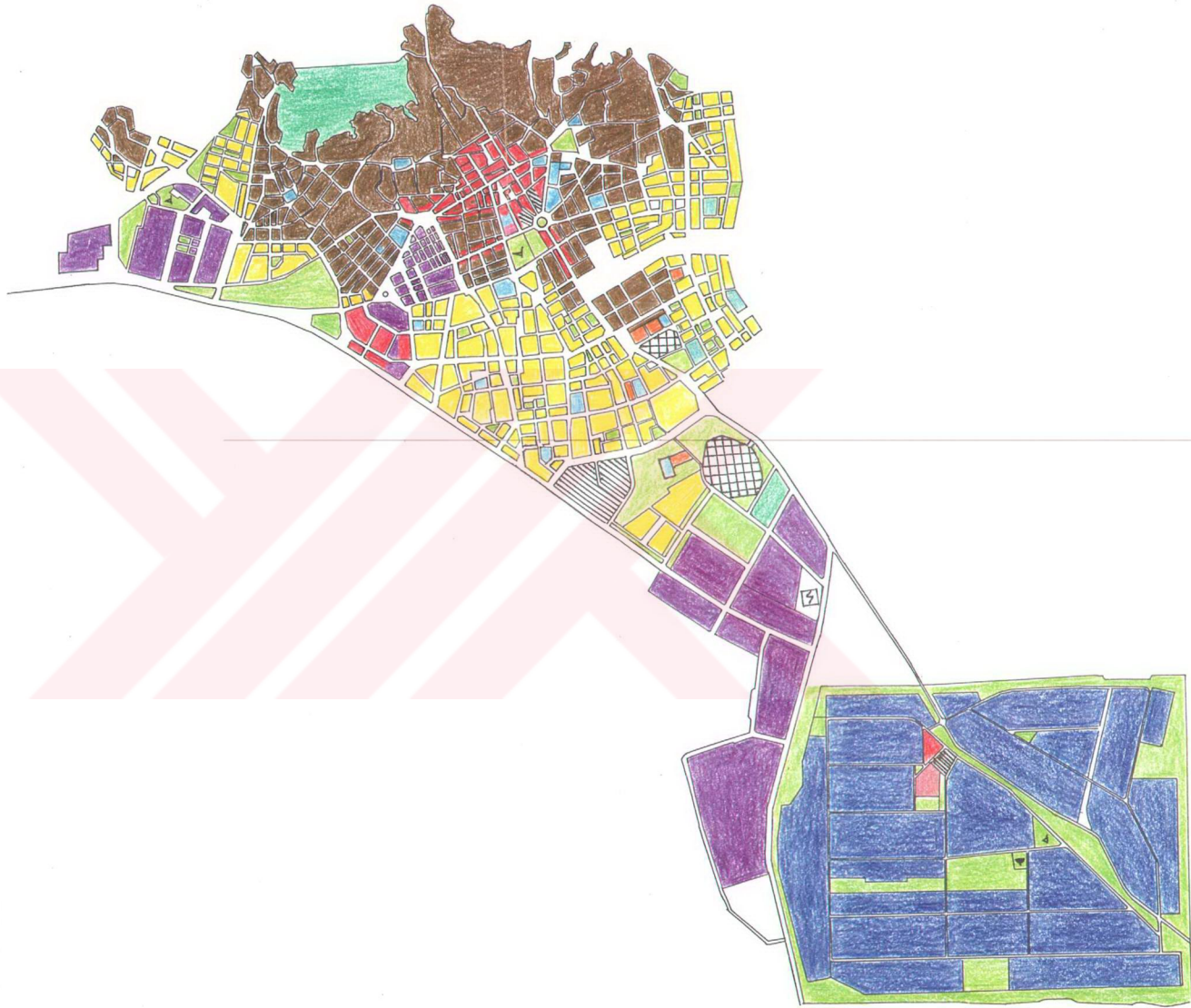
Kentte hızlı bir nüfus artışı olmaması nedeniyle mevcut planın konut alanlarının daha dolmamış olmasına rağmen hem yeni konut alanlarının açılması, hem de mevcut yerleşik alanlarda kat artırımı getirilmesi tüm Türkiye'de etkisi hissedilen taşınmaz malların sermaye haline gelişiyile ilgilidir.

İlçede konut yapı kooperatiflerinin durumu incelendiğinde, ticaret odasına kayıtlı toplam 39 kooperatif bulunduğu, bunlardan birinin 1980 yılından önce, 12'sinin 1985-1989 döneminde, 13'ünün 1990-1994 döneminde, 13'ünün de 1995-1998 döneminde kurulmuş olduğu görülmektedir.

Şekil 4.6. 1997 Tire Revizyon İmar Planı

TC YERLİ
HAYAT

KÜLTÜR
TASAVVUF MERKEZİ

Mevcut Konut Alanı
Yeni Konut Alanı
Ticaret
Eğitim
Sağlık
Kültürel Tesis

Resmî Tesis
Dini Tesis
Sanayi Alanları
Organize Sanayi Alanları
Yeşil Alanlar
Ağaçlandıracak Alan

Kaynak: Tire Belediyesi

4.2.3. Torbalı'da Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi

1980 sonrası dönemde Torbalı hızlı bir gelişme periyoduna girmiştir. Zaten İzmir-Aydın karayolu üzerinde bulunan ve demiryolu bağlantısı bulunan ilçenin erişilebilirliği İzmir-Aydın otoyolu ile birlikte daha da artmıştır. Konumu nedeniyle yabancı ve yerli sermayeli büyük sanayi firmalarının ilçede yerleşmesi ve 1980 sonrası konut yatırımlarının teşviki ile ilçede konut sunumunun önemli ölçüde artması kent yapısında değişimlere neden olmuştur. Ancak tüm bu gelişmeler tarım toprakları aleyhine ortaya çıkmaktadır.

4.4.3.1. Ekonomik Yapı

Tarım: İlçe genelde düz bir arazi yapısına sahiptir. Arazinin %54.65'i işlenmektedir. Genelde tarla tarımı hakimdir. Tarım amaçlı kullanılan toprakların %74'ü tarla bitkilerine ayrılmıştır. Tarım alanlarının dağılımının 1985-1997 yılları arasında değişimi incelendiğinde, tarla alanlarında bir azalma görülürken, sebze yetiştiriciliğinin yapıldığı alanlarda artış görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.34)

Tablo 4.34. Torbalı'da Tarım Alanlarının Dağılımı (1985-1997)

Kullanım Türü	Tarım Alanları (ha)			
	1985	1988	1993	1997
Tarla	26.370	26.981	24.309	20.325
Zeytinlik	7.525	7.525	3.390	3.390
Meyvelik	1.150	2.878	765	800
Bağ Sahası	1.346	1.346	1.355	1.362
Sebze Sahası	1.420	1.479	2.980	6.930
Çayır, Mera	1.255	-	-	-

Kaynak: Torbalı Tarım İlçe Müdürlüğü

Tarla arazilerinin dağılımında ise pamuk, buğday ve tütünün önemli yer tuttuğu görülmektedir. Yine yıllara göre pamuk üretimi yapılan alanlarda artış görülürken, buğday ve tütün ekilen alanlarda azalma görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.35) Yörenin su kaynaklarının azalması daha az su isteyen pamuk ekimini teşvik etmektedir.

Tablo 4.35. Torbalı'da Tarla Arazilerinin Ekilişleri (1985-1997)

Ürün Türü	Ekili Alan (ha)			
	1985	1989	1995	1997
Pamuk	9.000	7.830	10.300	11.205
Buğday	6.500	9.009	8.000	4.540
Tütün	2.000	2.000	1.000	690
Bostan	1.650	-	-	-
Mısır	1.025	900	170	150
Fiğ	800	800	610	520
Ayçiçeği	850	550	-	-
Susam	450	500	-	-

Kaynak: Torbalı Tarım İlçe Müdürlüğü

Tarımsal gelirin üretim kollarına dağılımı incelendiğinde, toplam gelirin %47'sinin tarla ürünlerinden elde edildiği görülmektedir. Tarla ürünleri gelirleri içinde ise en yüksek payı pamuk, buğday ve karpuz almaktadır. (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.704) Sebze üretiminin ise toplam gelir içindeki payını yükselttiği görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.36)

Tablo 4.36. Torbalı'da Gayri Safi Tarımsal Gelirin Üretim Kollarına Göre Dağılımı (1996,1997)

Üretim Kolu	Gayri Safi Gelir (Bin TL)	
	1996	1997
Tarla Ürünleri	3.500.000.000	5.826.700.000
Sebze Ürünleri	1.600.000.000	4.876.100.000
Meyve Ürünleri	675.000.000	1.543.230.000
Hayvansal Ürünler	1.500.000.000	1.925.697.000
Genel Toplam	7.275.000.000	12.246.030.000

Kaynak: Torbalı Tarım İlçe Müdürlüğü

İşletme büyüklükleri incelendiğinde ise 10-99 dekar arasında araziye sahip işletmelerin toplam içindeki payının %64.5; 100-499 dekar arasındaki işletmelerin ise %25.9 olduğu

görülmektedir. Bu değerler ilçede küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. (Bakınız Tablo 4.37)

Tablo 4.37. Torbalı'da Tarımsal İşletme Büyüklükleri ve Arazi Dağılımı (1997)

Arazi alanı (dekar)	İşletme Sayısı	Tarım Alanı (dekar)	Yüzde (%)
0-9	1.225	10.060	3.1
10-49	4.470	126.590	38.6
50-99	1.123	84.970	25.9
100-199	355	50.860	15.5
200-499	116	34.240	10.4
500-999	12	8.310	2.5
1000-1499	1	1.490	0.5
1500-2499	5	8.530	2.6
2500+	1	2.850	0.9
TOPLAM	7.308	327.900	100

Kaynak: Torbalı Tarım İlçe Müdürlüğü

Sanayi: Torbalı sanayiinde 1980 yılından sonra hızlı bir gelişme gözlenmiştir. Daha önce ekonomisi tamamen tarıma dayanan yerleşmede, bugün sanayinin önemi tartışılmaz hale gelmiştir. "Sanayi işletmelerinin katma değer, toplam üretim hacmi ve istihdam bakımından ilçe ekonomisinde tarımdan daha ağırlıklı bir konuma sahip olduğu, ilçe toplam GSMH'sının ortalama %75-80'ini oluşturduğu belirtilmelidir." (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.716)

İlçenin İzmir'e bağlı olarak yüksek pazarlama ve iletişim olanaklarına sahip olması bu gelişmelerin hızını arttırmıştır. İlçenin İzmir-Aydın karayolu üzerinde bulunması, demiryolu bağlantısına sahip olması, Menderes Havaalanına ve İzmir Limanına yakınlığı bu olanakları sağlayan en önemli faktörlerdir.

Ayrıca zengin tarım potansiyeli ve sanayiye ham madde teşkil eden ürünlerin eskiden beri yetiştiriliyor olması sanayinin bu alanda gelişiminde rol oynamaktadır. "Yetiştirilen pamuk, tütün, zeytin gibi çeşitli tarım ürünleri, dokuma, sigara ve yağ endüstrisinin kurulmasını ve gelişmesini teşvik etmektedir." (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.708)

Yörede işletilen madenler ile tuğla toprağı da önemli endüstri ham maddelerini oluşturmaktadır. "Nitekim ilçede beş adet mermer ve dört adet de tuğla fabrikası faaliyet göstermektedir." (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.708)

1980 yılından 1996 yılına kadar kurulan fabrika sayısı ise 30'un üzerindedir. Bu dönemde sanai işletme sayısı ile birlikte endüstri kolu da çeşitlenmiştir. Besin endüstrisi, yapı malzemeleri ve dokuma işletmeleri toplam sanai sektörler içerisinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Diğer sanai işletmeler de ise tütün, makine, beyaz eşya, otomotiv, akü, maden, mermer, deri, deri konfeksiyon, ayakkabı ve diğer ürünlerin üretimi yapılmaktadır. (Bakınız Tablo 4.38)

Tablo 4.38. Torbalı'da Ege Bölgesi Sanayi Odasına Kayıtlı Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı

Sektör	Torbalı		İzmir
	Sayı	%	
Gıda	32	7.16	447
İçki	-	-	28
Tütün	2	6.06	33
Dokuma	12	8.30	145
Giyim	4	0.61	659
Ağaç Mamulleri	4	6.45	62
Mobilya	1	1.12	89
Kağıt	2	2.24	89
Basım	-	-	88
Deri	3	2.68	112
Kauçuk	-	-	32
Kimya	6	2.73	220
Petrol	-	-	0
Toprak	9	5.06	178
Metal Eşya	2	0.45	447
Madeni Eşya	14	3.54	395
Makine	3	1.23	244
Elektrikli Makine	3	1.49	201
Taşıt	8	2.23	359
Diğer	-	-	304

Kaynak: Altınçekiç, 1998, s.203

İzmir ilinde kurulan firmaların büyük çoğunluğunun merkez ilçede yer aldığı (Altınçekiç,1998) düşünülürse, Torbalı'nın diğer ilçelere kıyasla sanayideki payının yüksekliği daha iyi anlaşılacaktır.

İlçede en gelişmiş sanayi dallarından biri olan gıda sanayiinde bitkisel yağ üretimi önemli bir role sahiptir. "İlçede irili ufaklı 35 adet naturel bitkisel yağ üretim tesisi mevcuttur. Bunlar üreticiden gelen zeytinin ilk işlemlerini yapan ve ham yağ üreten tesislerdir. Bu ham Yağlar rafine işlemlerinin yapılması için İzmir, Aydın ve Ayvalık'ta bulunan donanımlı işletmelere gönderilmektedir." (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.709)

"Son yıllarda süt işleme kuruluşlarının sayısında da artma eğilimi görülmektedir. İlçede günlük süt işleme kapasitesi 50-100 litre olan 10 adet mandıranın yanısıra günlük 5.000-20.000 litre süt işleme kapasitesine sahip 4 adet daha büyük çapta işletme mevcuttur."(İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.708)

Bunların dışında iki adet un ve iki adet kadayıf fabrikası, yıllık patates işleme kapasitesi 21.600 ton olan ve üretiminin önemli kısmını yurt dışına ihraç eden bir adet patates işleme fabrikası, et ürünleri işleyen 3 tesis, küçük ölçekli meyve işletmeleri gıda sektöründe yer alan diğer işletmelerdir. Tarımsal ürün çeşidi ve toprağın verimlilik ölçümleri besin endüstrisi için büyük avantajlar sağlamaktadır. Hammadde oldukça bol, temini ise oldukça kolaydır.

Pamuk üretimindeki artışla da bağlantılı olarak hızla gelişen bir dal da dokuma sanayiidir. Kemalpaşa kavşağında, 120 işçi çalıştırma kapasiteli pamuk ipliği üreten bir fabrika bulunmaktadır. Bunun dışında 10 adet çırçır fabrikası mevcuttur. Tariş Çırçır Fabrikası bu alandaki en büyük işletmedir. Yine 100'den fazla işçi çalıştırma kapasitesine sahip bir konfeksiyon işletmesinde yazlık ve kışlık giyim ürünleri üretilerek Fransa ve Avusturya'ya ihraç edilmektedir.

1992 ve 1993 yıllarında çok uluslu firmalar arasında yer alan iki sigara fabrikası kurulmuştur. Üretilen sigaraların bir kısmı yurt içinde satılırken bir kısmı yurt dışına

gönderilmektedir. Bu işletmelerde yörenin tütünleri yabancı tütünlerle birlikte harmanlanmaktadır.

Kemalpaşa yolu istikametinde kurulan General Motors Otomobil Fabrikası ilçenin en büyük sanayi kuruluşudur. Bunun dışında iki kuruluş ise oto yan sanayi olarak faaliyet göstermektedir.

İlçenin diğer bir önemli sanayi dalı olan yapı malzemeleri sanayiinde ise tuğla, kiremit ve mermer işletmeleri yer almakta ve bu işletmelerde 500'ün üzerinde işçi istihdam edilmektedir. (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998)

Torbalı Sanayiinde geleceğe yönelik önemli bir girişimde Torbalı Organize Sanayi Bölgesi kurma çalışmalarıdır. Torbalı Organize Sanayi Bölgesi (TOSBİ) Torbalı'ya 7 km mesafedeki Ahmetli-Yeniköy bölgesinde olup, yönetimi oluşturulmuştur.

Ticaret: Torbalı iç ve dış ticaret bakımından daha çok İzmir'e bağımlıdır. İzmir'in dışa açılan kapı niteliğindeki limanı, yoğun tüketici nüfusu bunda etkili olmaktadır. Yörede üretilen tarımsal ve endüstriyel ürünler buradan yurda ve dışarıya dağıtılır.

Torbalı'nın yurtdışı ihracatı çeşitli sınai ve tarım ürünleri kategorilerinden oluşmaktadır. Yörede üretim faaliyetinde bulunan ondan fazla sınai işletmenin dış satıma yönelik çabaları bulunmaktadır.

Dışa satımı yapılan sınai ürünler arasında otomobil, sigara, seramik, konserve, turşu, salamura zeytin, işlenmiş meyveler, kızartmalık patates, işlenmiş deri ve mamulleri vb. mamuller bulunmaktadır. Tarım ürünleri arasında ise pamuk, narenciye, domates, patates, karpuz, kavun, incir, kiraz, üzüm, bamya, biber, taze fasulye vb. ürünler yer almaktadır. (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998)

"Yöredeki toplam ihracatın 1997 yılı sonu itibarı ile 300 milyon doları aştığı tahmin edilmektedir. İhracatta çok uluslu şirketler olan Opel, Malbora, Camel fabrikaları ile deri ve

sebze işleyen fabrikalar 1/3 paya sahiptir. Toplam sınai işletme sayısı içinde %85-90'lık paya sahip olan diğer işletmeler toplam ihracatın ancak yarısını gerçekleştirmektedir." (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.717)

İthalat da yine ağırlıkla çok uluslu firmalar tarafından hammadde ve ara malların temininde öne çıkmaktadır. Bu nedenle ihracat artışı paralelinde ithalat da artmaktadır.

"İlçenin İzmir'e yakınlığı çarşı gelişimini yavaşlatmaktadır. Ulaşımın kolaylığı İzmir'i de Torbalı çarşısı gibi kullanma olanağı yaratmaktadır. Bundan da en çok giyim sektörü etkilenmektedir... Buna karşılık bakkal, kasap, manav gibi oluşumların sayısı çoktur." (Arkoç, 1996, s.86)

İlçede 5 adet mesleki kuruluş bulunmaktadır. 1997 yılında, Ziraat Odasının 8.077, Esnaf ve Sanatkarlar Odasının 2.194, Ticaret Odasının 858, Şoförler ve Otomobilciler Odasının 4.047 üyesi bulunmaktadır. İlçede sanayi odası yoktur.

4.4.3.2. Sosyal Yapı

Nüfus: Torbalı'da 1970 sonrası artış hızı azalan kentsel nüfus 1980 sonrası yine artışa geçmiştir. Özellikle 1990-1997 yılları arasında Torbalı kentsel nüfusu %50'nin üzerinde artışla Cumhuriyet döneminin en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu dönemde özellikle ilçe merkezi yoğun bir göç almıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden büyük şehirlere olan yoğun göç son yıllarda Torbalı nüfusuna da yansımıştır. Bunun nedeni giderek Torbalı'nın İzmir'in bir parçası haline gelmesidir.

Buna karşılık aynı dönemde kırsal nüfus düşüş göstermiştir. Kırsal nüfusta benzer şekilde Tire'de de 1990 sonrası düşüş görülmüştür. Bu da tarımın cazibesini kaybettiği ve kırsal nüfusun kente göç ettiği sonucunu göstermektedir.

Tablo 4.39. Torbalı'da 1980 Sonrası Nüfus Değişimi

	1980	1985	1990	1997
Toplam	56.261	62963	71.172	79.726
Artış(%)	11.91	13.04	12.02	
Kent	15.422	18.300	21.167	32.008
Artış(%)	18.66	15.67	51.22	
Kır	40.839	44.663	50.005	47.724
Artış(%)	9.36	11.96	-4.56	

Kaynak:D.İ.E. İlgili Yıllara İlişkin Veriler

Eğitim: İlçe merkezinde 5 ilkököl, 1 lise ve 5 meslek lisesi bulunmaktadır. Lise ve dengi okulların 1972 yılından sonra açıldıkları görülmektedir. Bu okullara ilişkin derslik, öğrenci ve öğretmen sayıları aşağıda verilmiştir. (Bakınız Tablo 4.40)

Tablo 4.40. Torbalı Merkezi Eğitim Kurumları, Derslik, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1994-1995)

	Okulun Adı	Kuruluş Yılı	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
İlköğretim Kurumları	Cengiz Topel İlköğretim Okulu	-	18	971	30
	7 Eylül İlköğretim Okulu	1969	7	331	11
	Fatih İlkokulu	1986	10	863	19
	Gazi İlköğretim Okulu	-	8	637	26
	Kazım Paşa İlköğretim Okulu	1931	19	1118	48
	TOPLAM	-	62	3920	134
Ortaöğretim Kurumları	Torbalı Lisesi	1972	18	837	79
	Endüstri Meslek Lisesi	1980	15	514	45
	Kız Meslek Lisesi	1976	5	87	35
	Ticaret Meslek Lisesi	1992	9	298	18
	İmam Hatip Lisesi	1975	11	379	29
	Sağlık Meslek Lisesi	1988	9	189	30
	TOPLAM	-	67	2304	236

Kaynak: Arkoç, 1996, s.89,92

Bunların dışında ilçede 1993-1994 öğretim yılında açılan Torbalı Meslek Lisesi bulunmaktadır. Okul Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü bünyesinde mermercilik ve sondajcılık alanlarında tekniker yetiştirmek üzere kurulmuştur.

İlçe merkezinde 1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre, 6 ve daha yukarı yaştaki toplam 18.752 kişiden 9.028'i (%49) ilkokul mezunu, 1.612'si (%9) ortaokul mezunu, 1.006'sı (%6) lise mezunu, 697'si (%4) yüksekokul mezunudur. 2.863 kişi (%16) ise herhangi bir öğrenim kurumundan mezun olmamıştır, ancak okuma yazma bilmektedir. 3.047 kişi (%16) ise okuma-yazma bilmemektedir. (Arkoç, 1996)

Sağlık: İzmir'e ulaşımın kolay olması ilçede sağlık kurumlarının gelişimini engellemiştir. İlçe merkezinde 1 hastane, 3 sağlık ocağı, 1 verem savaş dispanseri, 1 SSK Sağlık İstasyonu bulunmaktadır.

1978 yılında kurulan 75 yatak kapasiteli devlet hastanesinde; 15 mütehassıs doktor, 4 doktor, 3 diş hekimi, 1 eczacı, 35 hemşire 11 ebe, 25 hastabakıcı, 10 sağlık memuru çalışmaktadır. Torbalı, Tepeköy ve Muratbey mahallelerinde birer tane olmak üzere toplam üç sağlık ocağı bulunmaktadır. Bunlarda 12 doktor, 8 hemşire, 17 ebe, 10 sağlık memuru hizmet vermektedir. Verem Savaş Dispanserinde 10, SSK Sağlık İstasyonunda 9 kişi çalışmaktadır. (Torbalı Analitik Etüt Çalışması, 1992)

4.2.3.3. Mekansal Yapı

Torbalı 1980 sonrası hızlı bir büyüme göstermiştir. Bir yandan artan sanayi kuruluşları, diğer yandan doğu illerinden aldığı göç ilçenin kentsel nüfusunda bir sıçramaya neden olmuştur. Bu gelişmelerle, ve taşınmazların bir yatırım aracı haline gelmesiyle ilçedeki konut yatırımları da hızla artmıştır.

"Son sekiz yılda, özellikle Diyarbakır'ın Çermik, Şanlıurfa'nın Siverek ilçeleriyle, Ağrı, Kars, Muş, Elazığ illerinden ilçeye yoğun göçler olmuştur. Bu göçler sonucunda ilçe merkezine 'Atatürk Mahallesi' adlı yeni bir mahalle eklenmiştir. Bu iller dışında Konya, Uşak, Muğla, Denizli, Rize, Aydın ve daha birçok ilden gelenler olmuştur." (Arkoç, 1996, s.32)

Hızlı nüfus artışı kent dokusuna yansımış; önceleri tek katlı, avlulu, bahçeli evler ve dar sokaklar halinde gelişen mahalleler, günümüzde çok katlı binaların yapılmasıyla yeni görünüm kazanmıştır.

Belediyenin 1992 yılında yaptığı bir araştırmaya göre ilçede konutların ortalama %35'i son beş yılda yapılmıştır. Atatürk mahallesi bu bakımdan en yeni mahalle görünümündedir. Buradaki konutların %59'u son beş yılda yapılmıştır. 1970'li yılların sonlarında plan dışı olarak gelişmeye başlayan bu mahallede Doğu ve Güneydoğu illerinden gelen vatandaşların küçük parseller üzerine yaptıkları evler bulunmaktadır.

Ertuğrul Mahallesinde ise 1992 yılına kadar yapılan konutların %46'sı son beş yılda yapılmıştır. Planlı olarak gelişen mahallede caddeler düzenlidir ve altyapı sorunu yoktur. Çok katlı binaların yanı sıra, bahçeli villa tipi evler de yapılmıştır.

"Torbali ve Muratbey mahallelerinde toplu konutlar çoğunluktadır. Sayıları hızla artan kooperatifler özellikle bu mahallelerdeki konut alanlarını seçmekte, İzmir yönüne doğru gelişme görülmektedir." (Arkoç, 1996, s.42)

1998 Temmuz ayı itibarı ile Torbali Ticaret Odasına Kayıtlı toplam 78 kooperatifin 72'si konut kooperatifi, 6'sı ise küçük sanayi kooperatifidir. Bu kooperatifler tamamlandığında toplam 7892 konut, 784 işyeri üretilmiş olacaktır. (Bakınız Tablo 4.41)

Kooperatiflerin %83'ü 1990 yılından sonra kurulmuştur. Toplam konutların %64'ü 1991-1998 yılları arasında kurulan kooperatiflerde yer almaktadır. Bu kooperatiflerin %12'si dubleks, %7'si 3-4 katlı bloklar, %51'i 5-6 katlı bloklar, %30'u 7-8-9 katlı bloklar inşa etmektedir.

Kooperatiflerden Alp-Kent Konut Yapı Kooperatifi 678 konut, Barış Konut Yapı Kooperatifi 1836 konut, Tünerkent Konut Yapı Kooperatifi 480 konut, Yeni Halk Konut Yapı Kooperatifi 588 konut üretmişlerdir. Bu dört kooperatif toplam konut sayısının %45.4'ünü üretmiştir.

" Kooperatiflerce üretilen konutların %60'ından fazlası ilçe dışından gelen vatandaşlar tarafından tercih edilmektedir. Konutlar genellikle 100 m²'nin altında ve sosyal konut statüsündedir. Kooperatiflerce yapılan konutların %30'u 70 m²'den az, %60'ı 70-100 m², %10'u ise 100 m²'den fazladır." (İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası, 1998, s.724,725)

Tablo 4.41. Torbalı Ticaret Odasına Kayıtlı Yapı Kooperatifleri ve Üretilen Birim Sayısı

Yıl	Kooperatif Sayısı				Üretilen Birim Sayısı		
	Toplam	Faaliyette Bulunmayan	Konut	İşyeri	İşyeri	Ev	Apartman Dairesi
1985	1		1	-	-	11	-
1986	2	*1	2	-	-	-	144
1987	5	*2	5	-	-	-	762
1988	1	1	1	-	-	-	-
1989	2		1	1	170	-	1836
1990	2		2	-	-	54	48
1991	3		3	-	-	-	114
1992	6		6	-	-	44	812
1993	6		6	-	-	-	786
1994	10	*2	10	-	-	-	756
1995	11		7	4	518	35	393
1996	11	2 *3	11	-	-	-	1259
1997	13	*6	12	1	96	32	592
1998	5	1 *2	5	-	-	-	214
Toplam	78	4	72	6	784	176	7716

Kaynak: İlgili Kooperatiflerle Yapılan Görüşmeler

* Hakkında bilgi edinilemeyen kooperatif sayısı

Konut yatırımlarındaki artışı gösteren bir diğer veri de belediyece verilen oturma ruhsatlarının sayılarıdır. Tüm mahallelerde verilen oturma ruhsatı sayısının her dönemde artarak devam ettiği görülmektedir. (Bakınız Tablo 4.42) Bu da hem konut stokunun artışı

konusunda, hem de nüfus artışı konusunda bize fikir vermektedir. Özellikle 1980 öncesi ile karşılaştırıldığında bu sayıların yüksekliği daha net görülmektedir.

Tablo 4.42. Torbalı Belediyesince Verilen Oturma Ruhsatlarının Yıllar ve Mahallelere Göre Dağılımı (1980 Sonrası)

	Ertuğrul	Muratbey	Tepeköy	Torbalı	Atatürk
1980-1985	119	87	106	53	-
1986-1990	194	114	206	80	22
1991-1995	240	156	271	238*	22
1996-1998	182	77	115	182*	17

Kaynak: Torbalı Belediyesinden Elde Edilen Verilerin Dökümü

*Atatürk Sanayi Sitesinde yer alan işyerlerine ilişkin ruhsatlarda bu sayıya dahildir. Yoğun artış bundan kaynaklanmaktadır.

"Son yıllarda kır veya çiftlik evi olarak bilinen evlerin sayısında da artış olmuştur. İzmir'in bunaltıcı kalabalığından ve gürültüsünden sıkılan insanlar, Torbalı çevresinde satın aldıkları tarlalarda, modern çiftlik evleri yapmaktadır. Bu evleri haftasonu olduğu gibi günlük kullananlar da vardır." (Arkoç, 1996, s.43)

Kentin çarşısı Tepeköy mahallesindedir. Bankaların, belediyenin ve iş merkezlerinin yer aldığı bu mahallede Atatürk meydanı merkezi özellik gösterir. Lokanta ve pastane gibi kullanımlar da yine bu mahalle etrafında yer seçmişlerdir.

Hükümet Konağı, Sağlık Ocağı ve PTT Ertuğrul mahallesinde diğer bir önemli odağı oluşturmaktadır. Bu mahalledeki Mithatpaşa Caddesi üzerinde yerleşmeye başlayan çeşitli büro ve ticari kullanışlar yeni bir merkezin oluşumuna işaret etmektedir. Ertuğrul mahallesindeki hızlı yapılanma ve 1836 konutluk Barışkent konut projesi ticari oluşumların artmasına neden olmaktadır.

"Resmi binaların ve okulların büyük bir bölümü de Muratbey Mahallesinde toplanmıştır. Çınarlı yol olarak adlandırılan demiryoluna paralel yol boyunca Torbalı Meslek Yüksek Okulu, askerlik şubesi, Kazımpaşa İlköğretim Okulu, DSİ, Köy Hizmetleri, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Orman Şefliği sıralanmıştır. Torbalı

Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, stadyum ve kapalı spor salonu da bu mahallededir." (Arkoç, 1996, s.45)

Torbalı ilçesinin merkezi durumunda olan Tepeköy mahallesine 2 km uzaklıkta bulunan ve ilçe ile aynı adı taşıyan Torbalı mahallesi ise daha çok kırsal nitelikli olup uzun süre diğer mahallelerden kopuk kalmıştır. 1928'deki büyük depremin ardından ilçe halkının büyük çoğunluğu Torbalı mahallesinden Tepeköy'e taşınmıştır.

Kentteki bu hızlı gelişim planlara da yansımıştır. İller bankası tarafından hazırlatılan ve 1983 yılında onaylanan plan bugüne kadar gördüğü müdahaleler ile tamamen değişmiş durumdadır. (Bakınız Şekil 4.7 ve 4.8)

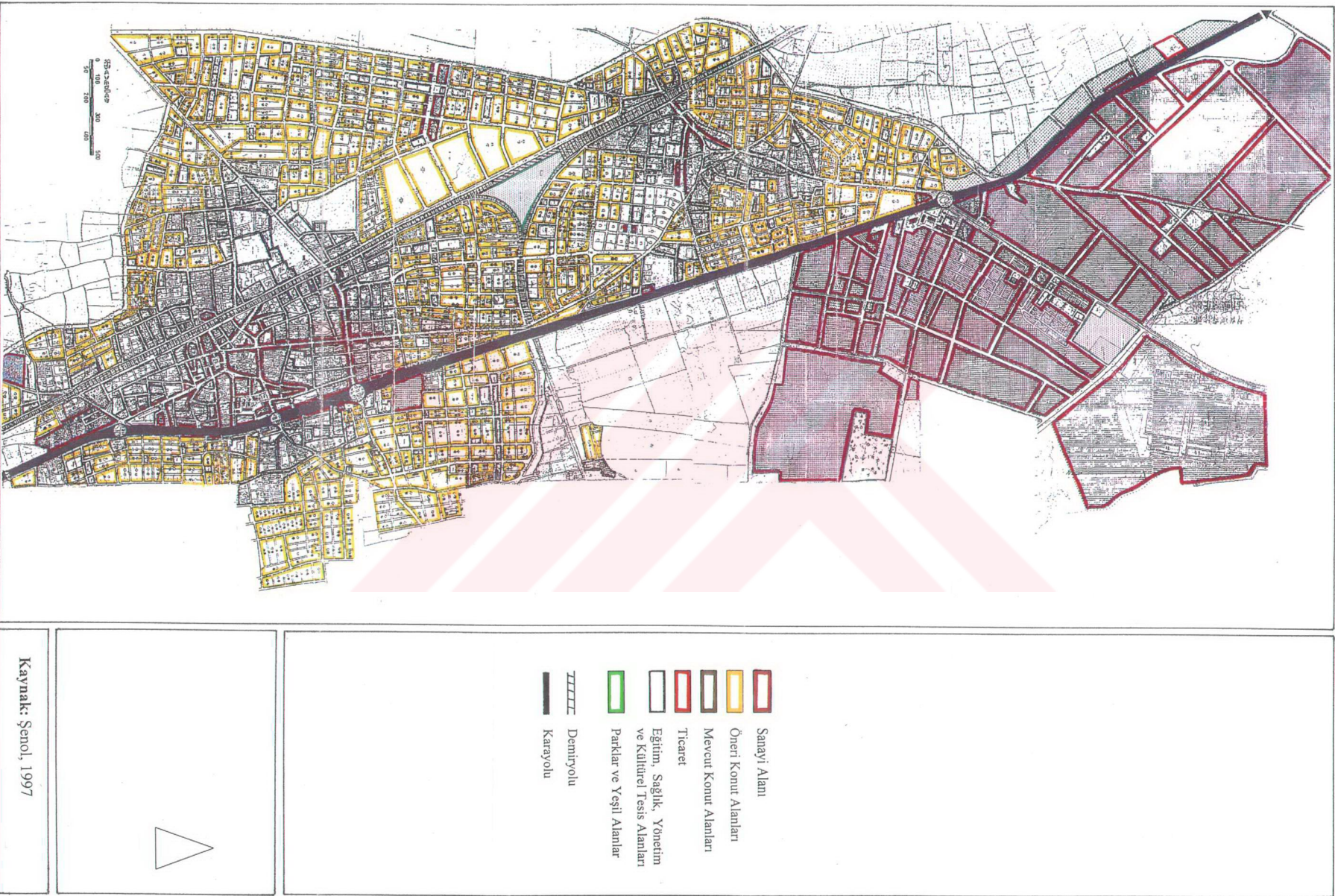
1980 sonrası gelişmelerin Torbalı için anlamı tamamen bir kimlik değişimi biçiminde olmuştur. Bir tarım kentinden, sanayi kentine geçişi oldukça hızlı yaşayan kent, bir yandan bunun etkisi ile, bir yandan ülkenin genel bir sorunu olan Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu kentlerine olan göç ile, bir yandan da İzmir gibi bir şehrin çok yakınında bulunması nedeniyle hızlı bir dönüşüm geçirmiştir. Sosyal ve ekonomik yapıda yaşanan bu değişim mekana da yansımaya başlamıştır.

Şekil 4.7. 1983 Torbalı İmar Planı

Kaynak: Şenol, 1997

Şekil 4.8. 1996 Yılı İtibarı İle Torbalı'nın Tüm Plan Değişikliklerinin İşlenmesi İle Elde Edilen Plan Şeması

Kaynak: Şenol, 1997

BÖLÜM BEŞ

SONUÇ

Bu bölümde öncelikle 20 Yüzyılda Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısındaki değişimlerin ve bu değişimlerin kentte yönelik politikalarla ya da direkt olarak mekanı etkilemiş biçimlerinin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Farklı dönemler itibarı ile uygulanan politikalardan ve ekonomik koşullardan Ege Bölgesi ve İzmir'in nasıl etkilendiği, bütün bunlara bağlı olarak örnek olarak seçilen Tire ve Torbalı yerleşmelerin dönüşüm süreçleri ve bunu etkileyen faktörler karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

5.1. GENEL DEĞERLENDİRME

19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da etkisini göstermeye başlayan "modernleşme", Cumhuriyetle birlikte nitelik değiştirerek etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü artık modernleşme bir hedeftir ve "yeni tutum, sıkılgan, piyasa mekanizması ile gelişen difüzyonist bir çağdaşlaşmaya razı değildir" (Tekeli,1998, s.4) Bir İmparatorluğun çözülmesi sonucu yeni oluşacak bir yapılanmada "ulus bilinci"nin sağlanması ilk hedef olarak ortaya çıkmaktadır.

Planlı bir şekilde modern toplum düzenine ulaşılması, ülkenin ekonomisinde ve sosyal yapısında değişiklikler gerektireceği gibi, bu değişimlerin etkilerinin üzerinde çökeleceği mekanı da etkileyecektir. Mekanın etkilenişi iki boyutludur. Birincisi oluşturulmak istenen ekonomik ve sosyal yapıya ilişkin politikalar ve uygulamaların mekanda bıraktığı izler olacaktır. İkincisinin de ise mekan oluşturulmak istenen düzenin bir aracıdır. Özellikle Cumhuriyetin ilk döneminde mekanın yaratılmak istenen toplum yapısının aracı olarak kullanılmasının örnekleri oldukça fazladır. Ankara'nın başkent olarak seçilmesi, iç pazar bütünlüğünün sağlanması amacıyla demiryollarının ülkenin iç kesimlerine kadar götürülmesi

ve birbirine bağlanması, ilk sanayi planlarında fabrikalar için demiryolları üzerinde küçük Anadolu kentlerinde yer seçilmesi bu nedenledir.

1950'lere kadar olan dönemde yasal düzenlemelerle ve uygulanan politikalarla bazı kentlerin, sosyal, ekonomik ve fiziksel yapılarında dönüşümler yaşanmaya başlasa da, henüz nüfus artışının fazla olmaması, kırdan kentte göçün önemli boyutlara ulaşmaması nedeniyle kentlerin planlanmasında ve buna göre gelişmesinde önemli sorunlar çıkmıyordu. Ayrıca belediyelerin kaynaklarının sınırlı olması yüzünden ve nüfus artışının çok fazla olmaması nedeniyle bu alanlara yönelik yoğun baskı olmaması nedeniyle, planların sadece yeni mahallere ilişkin olan kesimleri uygulanabilmiş, tarihi kesimleri uygulanamadığı için de, bu planlamanın tahrip edici yüzü ortaya çıkmamıştır. Böylece özellikle tarihi yerleşmelerde geleneksel doku ile, planlarla oluşturulan yeni doku yan yana ve iç içe yer almıştır.

Türkiye'de ekonominin Avrupa'nın sömürsünden kurtarılmaya çalışıldığı ve iç dengelerin kurulmaya çalışıldığı 1923-1950 döneminde gelirini önemli ölçüde tarımsal ürünlerin dışa satımı ile sağlayan Ege Bölgesinin, özellikle 1929 ekonomik krizi ve 1930'lu yılların himayeci dış ticaret ve kamu yatırımları ağırlıklı sanayileşme politikaları ile tarıma dayalı ekonomisi etkileniyordu. Bu dönemde İzmir'de tarım sermayesinden sanayi sermayesine geçiş krizi telafi mekanizması olarak ortaya çıkıyordu. Sanayide yığılma ise ağırlıklı tarıma dayalı olarak ortaya çıkıyordu. Özel sermaye yatırımları ile İzmir'de yığılmaya başlayan sanayinin de etkisiyle 1935'lerde yavaş yavaş ivme kazanmaya başlayan kentleşme hareketlerinden ilk etkilenen kesim de Ege Bölgesi oluyordu.

Sanayi yatırımlarının ağırlıklı İzmir kent merkezine yakın alanlarda yapıldığı bu dönemde Tire ve Torbalı bu gelişmeden etkilenmeyerek tarıma dayalı ekonomilerini sürdürüyordu. Tarımsal ürünlerin dışarı pazarlanmasındaki azalmalar bu yerleşmelerin ekonomilerini de etkiliyor, gelişimlerinin yavaş olmasına neden oluyordu. Tire'nin kentsel yaşam konusunda Torbalı'ya kıyasla daha köklü bir geçmişe sahip olması, Cumhuriyetin bu ilk döneminde uygulanan politikaların izlerinin Tire'de ortaya çıkmasına neden olmuştur. İzlenen politikaların mekandaki ilk izleri yangın sonrası planlanan alanda bir meydan ve ona açılan ıııısal yolların açılması ile ortaya çıkmaktadır. Bir parkın, spor alanının yapılması ve halk evinin kurulması da yine oluşturulmak istenen kent yaşantısı ile ilgilidir.

İkinci Dünya Savaşından sonra ise tüm ülkeler de "insan haklarına saygılı bir demokrasi" ve "refah devleti" arayışı, yeni kurulan dünya da bir yer almak isteyen ülkemize de yansiyordu. Böylece tek partili siyasal rejimden, çok partili siyasal rejime geçiliyordu. "Bu değişim modernite projesinden vazgeçilmesi değil, modernite projesinin popülist eğilimlere duyarlı olarak uygulanması anlamını taşıyordu.

Bir önceki dönemde iç pazarda bütünleşmeyi arayan ekonomi dış pazara yöneliyordu. Liberalleşme söylemiyle birlikte özel kesime önem veriliyordu. Tarımsal üretimde dış ticaretin hedeflenmesi, tarımda makineleşme ve karayolu ağırlıklı ulaşım stratejisini ortaya çıkarıyordu.

Bütün bu uygulamaların ortaya çıkardığı sonuç ise hızlı bir kentleşmenin başlangıcıdır. 1950 öncesi sadece Ankara'da yaşanan kentleşme ülkenin tüm kentlerinde birden yaşanmaya başlamıştır. Bir önceki dönem geliştirilmeye çalışılan yasal çerçeve bu hızlı gelişme karşısında yetersiz kalmış, kendiliğinden ortaya çıkan oluşumlar ve bunların yasallaştırılması bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmeler her ne kadar planlanan bir sonuç olmasa da, konut sorununun kente gelenlerin kendileri tarafından ucuza çözülmesi, sanayi için ucuz emek sağlanması ve kentte yeni gelenlere daha iyi imkanların devlet tarafından sağlanamaması bu sonuca razı olmayı getiriyordu.

1961 Anayasasını ardından ise planlı kalkınma ilkesi getiriliyor ve Devlet Planlama Teşkilatı kuruluyordu. Bu dönemde de kentlerin büyümesi devam ediyor, ancak kırsal kesimde küçük üreticiliğin sürdürülmeye çalışılması ve dış göçlerle hızı azalıyordu.

Kentlerin bu dönemdeki değişimleri bir önceki döneme göre çok daha belirgin oluyordu. Kent merkezleri ve geleneksel doku ortaya çıkan baskılarla tahrip oluyor ve nitelik değiştiriyor, kentlerin çeperlerinde gecekondular alanları ortaya çıkıyordu. Daha önce kent merkezinde yer alan üretim faaliyetleri kentlerin çeperlerine kayıyor, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri ortaya çıkıyordu. Toplu konutlar, küçük sanayi siteleri, organize sanayi bölgeleri, kamu kuruluşlarının kampüsler biçiminde inşası kentlerin

gelişiminde yeni bir aşama oluşturunuyordu. Kentler artık tek tek yapılarla değil, büyük parçalar eklenerek büyüyordu.

Yeniden ihracata yönelik politikalara, kapitalist üretim ilişkilerine çok önceden katılan İzmir ve çevresinin uyum sağlaması zor olmayacaktı. Bölgedeki iklim koşulları ve verimli topraklara sulama gübreleme ve makine donanımının da eklenmesi tarım topraklarından verim alınmasını kolaylaştırıyordu. Tarımın bölgesel gelir içindeki payı tartışılmaz biçimde yüksekti.

1960 sonrasında ise ülke ölçeğinde uygulanan ithal ikamesi, sanayi teşvik sistemleri, ulaşım-enerji-altyapı yatırım politikaları İzmir'e de yansıyor, sanayileşme hızlanıyordu. 1968 yılına gelindiğinde "İzmir Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu" İzmir Büyük Şehir Bütünü, İzmir Metropolitan Alanı ve Ege Bölgesinde planlama-araştırma ve uygulama çalışmalarına başlıyordu. Yapılan çalışmalar sonucu kentin gelişimi için kuzeyden güneye lineer bir makroform önerilirken metropolitan ölçekte de Aliağa, Torbalı, Manisa ve Kemalpaşa sanayinin gelişeceği merkezler olarak belirleniyordu.

"1980 yılına kadar İzmir'de büyük proje yatırımları açısından kamu kurumları tarafından gerekli önceliklerin verilmediği saptanabilmektedir. Plan önerilerinin hayata geçmesinde çok büyük gecikmeler vardır. Dolayısıyla, bu dönem sonunda İzmir'de fizik plansızlık dönemlerine ait ve kendiliğinden ortaya çıkan izlere rastlanmaktadır." (Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Habitat II Raporu, 1996, s.35)

Bu dönemde, ulaşımın şehir içi ulaşımın bir parçası gibi işlediği ve bütün servis ve örgütlenme ile ilgili fonksiyonların İzmir'e yönelmiş olduğu alan, 19. Yüzyılın ikinci yarısı ile kıyaslanamayacak ölçüde gelişmiştir.

Ülkede ve İzmir'de bu tür gelişmeler yaşanırken, üretimin yeniden dış ticarete yönelmesi ile geçmişte de bu deneyime sahip olan Tire'de ve Torbalı'da tarımsal üretimin niteliğinde değişimler ortaya çıkıyordu. Ekonomisi zaten büyük ölçüde tarıma dayalı bulunan yerleşme pamuk, tütün ve buğday gibi ihraç edilebilecek ürünlerin üretimini artırmıştır. Tarımsal ürünlerin satışına yönelik politikalara pamuk üretiminin artması, çırcır ve pamuğa dayalı diğer sanayilere gelişme olanağı sağlamıştır.

İzmir sanayinde önemli bir gelişim dönemi olan 1929-1935 döneminde sanayi merkezde gelişirken, ikinci önemli gelişmenin olduğu 1972-1977 yıllarında bu gelişme civar yerleşmelere de yayılmıştır.

Tire'dekine benzer olarak 1973 yılına kadar tarımsal ürünlerin işlenmesi, özellikle de çırçır fabrikaları ile zeytinyağı imalathaneleri ile sınırlı kalan Torbalı sanayisi ithal ikameci politikaların izlendiği 1972-1977 döneminde İzmir'de sanayinin gelişiminden etkilenmiştir. Otomotiv ve tuğla kiremit sanayinde önemli atılımlar olmuştur. Bu dönemin sonlarına doğru tarım makineleri üretim tesisleri, un fabrikası ve deri fabrikası kurulmuştur.

1960-1980 döneminde İzmir'de nüfus artış hızının yükselmesi, yapılan planlarda Torbalı'nın sanayi için önerilmesi ve yavaş yavaş gelişmeye başlayan tarım dışı ilk sanayi yatırımları Torbalı'da nüfusun gelişimini hızlandırmış, yerleşme bu dönemde tarım dışı fonksiyon ve hizmetleri de içermeye yani kent niteliğini kazanmaya başlamıştır.

Tire'de bu dönem için kritik olan bir gelişme de ilk imar planının 1950 yılında yapılmasıdır. Bu planla kentin gelişimi tarımsal değeri yüksek alanların bulunduğu kuzeye yönlendirilmiş ve yangın sonrası yapılan plandaki tek merkez ve işinsal yollar bu planla da devam ettirilmiştir.

Torbalı'da ise 1964 yılında kentin ilk imar planı yapılmıştır. Tire'den yaklaşık 15 yıl sonra böyle bir girişimin gündeme gelmesi, kentin bu döneme kadar Tire ile kıyaslanamayacak kadar az gelişmiş durumda olduğunu göstermektedir. Ancak kentin tahmin edilenden çok daha hızlı gelişmesi 1970'li yılların sonunda yeni bir plan girişimini gündeme getirmiştir. Plan için yapılan araştırmalarda plan dışı gelişmelerden ve küçük parsellerde düzensiz yapılanmadan (gecekondu benzeri) söz edilmektedir. Bu dönemde büyük kentlerde görülen bu tür gelişmelerin Torbalı'da da görülmesi kentin büyüme hızı hakkında fikir vermektedir. İlk kooperatiflerde 1978 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır.

1980 sonrası planlı gelişme idealinden vazgeçilmesi ile birlikte, ithal ikameci sanayileşme modelinden, ihracat oryantasyonlu sanayileşme modeline geçiş, dış pazarlarla bütünleşmeyi önemli hale getiriyordu. Bunun için ise alt yapı ve telekomünikasyon yatırımlarına önem veriliyordu. Bu yatırımların ağırlıkla metropollerde yığıldığı görülmektedir. Sermaye

piyasaları, serbest ticaret bölgeleri ve üretim bölgeleri de dünya pazarlarına eklemelenmeye yönelik yatırımlardı.

"1980 sonrası toplam göç hareketleri içinde kırsal alandan kentsel alana yönelen göçlerin önemi azalmış, buna karşılık 1980 sonrası kentler arası göçlerin önemi artmıştır. Son 10 yıllık dönemde bu göç hareketlerine, Doğu Anadolu'dan yaşam güvenliğinin bulunmayışı dolayısıyla olan göçler ile güvenlik dolayısıyla köy boşaltılmasının çıkardığı zorunlu nüfus değişimleri de eklenmiştir." (Tekeli, 1998, s.20)

Bütün bu gelişmelerin mekansal olarak anlamı ise dışa açılmaya olanak veren sınır ve liman bölgelerinde yaşanacak gelişmelerdi. Dolaylı olarak taşıdığı ikinci anlam ise büyük kentlerin ve onların etki alanlarının öneminin artmasıdır. İstanbul bu dönemde önemini artırırken, İzmir ve çevresi de görece olarak değer kaybına rağmen gelişimini sürdürüyor ve Ege Bölgesi içinde ağırlığını koruyordu.

Bu dönemde mekanın politik olarak dönüştürülmesi sürecinde başka bir aşamaya ulaşıyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulmak istenen ulus bilincinin ve toplum yapısının bir aracı olarak görülen mekana, bu dönemde ekonomide birikim sağlanmasının bir aracı gözüyle bakılıyor, taşınmazlara yatırım en güvenli yatırım aracı haline geliyordu. Sanayi yatırımlarında bir duraklamanın başladığı bu dönemde taşınmaz önemli ve risksiz bir yatırım aracı haline gelmiştir. Bir yandan toplu konutlar yoluyla gelişme için finansman desteği sağlanırken diğer yandan da gecekondu yasallaştırılmış, hatta imar islah planlarıyla çok katlı yapılar haline gelmeleri sağlanmıştır. Bunlar dışında bireysel konut üretimi de devam etmiştir. Kapital birikimi sağlamakta motor görevi üstleneceği düşünülen kentsel gelişme ve konut üretimi bu dönemde politik olarak da desteklenmiştir.

Ülkesel düzeyde uygulanan politikaların Tire ve Torbalı'ya da yansımaları dolaylı ya da doğrudan olmuştur. Doğrudan etki olarak nitelendirilebilecek bir gelişmeler arasında her iki yerleşme içinde 1980'li yılların başlarında birer imar planı yapılması, konut üretiminin öncesine göre artması, kentin hemen çeperlerinde organize sanayi bölgelerinin oluşturulması sayılabilir. Dolaylı etkiler ise ülkesel düzeyde politikaların yada oluşumların İzmir'e olan etkilerinin bu yerleşmelere yansması biçimindedir. Bu etkilenme konumu nedeniyle daha

çok Torbalı üzerinde olmuştur. 1980 sonrası politikalarla büyük kentlerin hızlı gelişmesi ve Doğu Anadolu'dan batıya olan göçlerle nüfusu çok hızlı artan kent yayılmış ve bu gelişmeler çevre yerleşmeleri de etkilemiştir.

Bu nedenle 1980 sonrası Torbalı'nın gelişimi çok daha hızlı olmuştur. Bu dönemde Torbalı İzmir'in bir parçası gibi gelişme göstermeye başlamıştır. Hem sanayide görülen gelişmeler hem konut yatırımlarında artış, hem de Doğu Anadolu kentlerinden ilçeye olan yoğun göç kent yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1980-1996 yılları arasında ilçede kurulan fabrika sayısı 30'un üzerindedir. Sanayinin sayısı ile birlikte türünde de bir çeşitlenme olmuş, büyük sermayeli bazı kuruluşlar Torbalı'da yer seçmiştir. Kentsel nüfus 1960-1970 yıllarına benzer olarak, 1980-1997 yılları arasında da çok hızlı artmış ve 15.422 olan kentsel nüfus, 1997 yılında 32.008'e ulaşmıştır. Konut üretiminde ki gelişmeler ise nüfus artışına paralel olarak hatta nüfusun gerektirdiğinden çok daha fazla artmıştır. Sadece 1985-1998 yılında kurulan kooperatiflerle üretilecek konut sayısı 8.000'in üzerindedir.

Torbalı'da konut üretimine olan talebin yüksekliğinin bir diğer göstergesi de imar planıdır. 1984 yılında onaylanan plan 2000 yılı için nüfusu 62.000 olarak belirlemiş ve henüz kent nüfusu 32.000 dolayında olmasına rağmen plan son 15 yıl içinde önemli ölçüde değişmiştir. Önerilen yeni konut alanları ile birlikte planın tamamı uygulandığında kentin 200.000 nüfusu kaldırabileceği görülmektedir.

Tire'de ise kentsel gelişme beklenen altında olmuş, 1983 yılında onaylanan planın 1995 yılı için önerdiği 60.000 nüfus, 1997 yılına gelindiğinde dahi yakalanamamış, 40.000 civarında kalmıştır. Buna rağmen yeni bir imar planı hazırlanması ve konut üretimindeki artış ülkede konut yatırımlarına olan genel taleple benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak kentlerin biçimlenmesinde ülkesel ölçekte izlenen politikalar, bölgesel ekonomik ilişkiler içinde aldığı konum, yerel potansiyeller, geçmişten bugüne kadar oluşmuş izler etkili olmaktadır. Bütün bunlarla biçimlenen mekan ise tekrar dönüp sosyal ve ekonomik gelişmeleri etkilemekte, ilişkiler ağı içindeki yerini yeniden tanımlamaktadır. Bütün bu ilişkiler karşılıklı etkileşimler ağından oluşmaktadır.

5.2. SONUÇ

Cumhuriyetin başlangıcından itibaren ulaşılmak istenen hedef "çağdaş bir toplum yapısı" oluşturmak olmuştur. Bu amaca ulaşmanın yolu ekonomik ve sosyal yapıyı da dönüştürmekten geçeceğinden, izlenecek politikalar da bu alt yapıyı oluşturmaya ilişkindir. Bu tercihin ekonomiye ilişkin boyutu ise kapitalist gelişmenin benimsenerek, sanayileşmenin sağlanması, özel mülkiyetin kurumsallaşması temeline oturmaktadır.

Seçilen hedefin ilk uygulama alanının kentler olacağı kesindir. Çünkü oluşturulmak istenen toplum düzenine ulaşılması, kentsel gelişimin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Hem ekonomik yapı için hedeflenen yapının, hem de toplum yapısı için hedeflenen yapının düğüm noktasında kentler bulunmaktadır.

Cumhuriyet dönemi boyunca farklı politikalar izlense ve farklı gelişmeler ortaya çıksa da ulaşılmak istenen bu hedef sabit kalmış, ona ulaşılacak yollar farklılık göstermiştir. Bu nedenle uygulanan politikalar temelde birbirine benzer niteliktedir.

Bir yandan oluşturulmak istenen düzenin direkt aracı olan politikalarla mekan dönüşürken, diğer yandan da sosyal ve ekonomik dönüşümler sonucu olarak planlanmadan ortaya çıkan oluşumlar fiziksel mekan üzerinde belirleyici olmuştur. Özellikle 1980 sonrası ekonomik hedeflere ulaşmak için kentsel gelişme teşvik edilmiş, hızlı gelişmenin olumsuz sayılabilecek sonuçları görmezden gelinmiştir.

Ancak ülkesel düzeyde uygulanan politikaların, yerleşmelerin başlangıçta sahip olduğu niteliklerinin -kökenlerinden gelen artık izlerin- farklılığı, bölgesel ilişkilerde -ekonomik, sosyal, fiziksel- aldığı konum farklılıkları nedenleriyle farklı yerleşmelerde farklı etkiler göstereceği de açıktır.

Bu konuda Tire ve Torbalı iyi birer örnek teşkil etmektedir. Tire 19. Yüzyıl sonunda bölge içinde önemli bir konumda bulunan ve oldukça eskilere dayanan kent kültürüne sahip bir yerleşme iken, Torbalı bu dönemde daha çok kırsal nüfusun ağırlıkta olduğu bir yerleşmedir. Ancak Cumhuriyet dönemi boyunca yaşanan gelişmeler Tire'ye kıyasla Torbalı'nın çok daha hızlı gelişmesine neden olmuştur. Tire geçmişten gelen yerleşik

ilişkilerini, ve İzmir'e bağımlı olarak tarımsal ürün ticaretini sürdürürken, Torbalı İzmir'in yayılması ve gelişmesi ile onun bir parçası gibi çalışmaya başlamış, buna bağlı olarak çok hızlı gelişmiştir. Bu gelişimi kolaylaştıran bir faktör de kentin fiziksel olarak da kültürel olarak da köklü bir geçmişe sahip olamamasıdır.

Tire her ne kadar yüksek tarımsal potansiyeli ve ürettiklerini pazarlamaya elverişli bir konuma sahip olsa da bu ilişkilerin İzmir üzerinden sağlanması, dolayısıyla elde edilen gelirin büyük ölçüde İzmir'den kontrol edilmesi nedeniyle bu sermayenin geri dönüşü ve kentin ekonomik yapısını etkilemesi beklenen hızda olmamaktadır.

1980'li yılların başlarında benzer nitelikli iki yerleşme olan Tire ve Torbalı için 1983 ve 1984 yıllarında iki imar planı yapılmıştır. Tire tahmin edilen nüfusu yakalamayıp, bugün hala planının 1/3'lük kısmı uygulanmamış durumda iken, Torbalı'da aynı yıllarda yapılan planla önerilen konut alanları bugüne kadar yapılan tadilat ve düzenlemelerle önemli ölçüde değişmiştir. Bu sadece nüfus gelişimi ile ilgili değil, beklentilerle de ilgilidir. Bu sonuç planlamada bir yerleşmenin planının hazırlanmasında sadece o kentin ekonomik, fiziksel ve sosyal yapısının analiz edilmesinin yeterli olmadığına işaret etmektedir. Kentlerin gelişme potansiyellerini oluşturan faktörler çok boyutludur.

Bu nedenle yerleşmenin geçmişten gelen özellikleri ve potansiyelleri, ülkesel ve bölgesel ilişkilerdeki konumu, gelecekteki biçimlenmesinde de etkili olacaktır. Yapılacak planlama çalışmalarında bunların da göz önüne alınması tahminlerde yanılma riskini azaltacaktır.

Politik tercihler, uygulamalar, planlanan veya planlanmadan ortaya çıkan gelişmeler karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve mekan üzerinde çökelmektedir. Bu nedenle kent planlamanın politik yanı ve çok boyutluluğu göz ardı edilemez. Süreç içinde bugüne kadar olan gerçekleşmemiş ancak potansiyeli bulunan gelişmelerin değerlendirilmesi gelecek için olasılıkların belirlenmesinde de etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

• Kitaplar

Aktüre, S. (1978), 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Alsaç, Ü. (1976), Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, Trabzon, KTÜ Baskı Atölyesi.

Altınçekiç, F. (1998), The Role of Accumulation Connections in Re-Production of Spatial Organisation : The Industrial Capital As An Apparatus For Regulations About The City (Yayınlanmamış Doktora Tezi), D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir

Arkoç, V. (1996), Torbalı, İzmir, Haser Ofset

Başaran, M. (1997), Tazimattan Cumhuriyete Tire Kazası (Yayınlanmamış Doktora Tezi), D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Çavdar, T. (1992), Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), İstanbul, İmge Kitapevi

Eraydın, A. (1981), Türkiye'de 1950-1980 Döneminde İller Arası Göçlerin Genel Değerlendirilmesi, Ankara, DPT-SPD Araştırma Şubesi.

Gök, T. (1980), Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara, ODTÜ Mim. Fak. Baskı İşliği

Göksu, E.(1985), Formation and Alteration Process of the Small Town Centres in Anatolia (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), METU-City Planning in Urban Conservation, Ankara

İzmir Ticaret Odası (1998), İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir

İzmir Valiliği (1994), 1994 İzmir İl Yıllığı, İzmir

İzmir Valiliği (1969), 1967 İzmir İl Yıllığı, İzmir

Karaören, M. (1992), Endüstrileşme ve Altkentleşme Sürecinde Konut Üretimi, İstanbul, YUNFET Yayınları.

Keleş, R. (1993), Kentleşme Politikası, Ankara, İmge Kitapevi

Kıray, M. (1998), Örgütlemeyen Kent İzmir, İstanbul, Bağlam Yayıncılık

Küçük, Y. (1971), 100 Soruda Planlama, Kalkınma ve Türkiye, İstanbul, Gerçel Yayın Evi

Kongar, E. (1998), 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul, Remzi Kitapevi AŞ.

Sentek, A. (1979), 1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Yapı Üretimine İlişkin Görüşler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Serçe, E. (1998), Tanzimat'tan Cumhuriyete İzmir'de Belediye (1868-1945), İzmir, Eylül Yayınları.

Sevgi, C. (1988), Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular, İzmir, Kuvvet Matbaacılık

Tekeli, İ., Gülöksüz, Y., Okyay T. (1976), Dolmuşlu, Gecekondulu, İşportalı Şehir, İstanbul, Cem Yayınları

Tekeli, İ. (1982), Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları

Tekeli, İ. (1990), Cumhuriyetin 60 Yıllık Belediyecilik Deneyinin Değerlendirilmesi üzerine, Ankara, Maya Yayıncılık.

Tekeli, İ. (1991), Kent Planlaması Konuşmaları, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası.

Tekeli, İ. (1993), Tarih İçinde Muğla, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Tekeli, İ. (1998), Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek, Ankara, Dost Kitabevi.

Tire Ticaret ve Sanayi Odası, (1951), Tire, İzmir, Berlin Matbaası

Tokluoğlu, F. (1957), Tire Tarihi ve Turistik Değerler, İzmir, Yenilik Basımevi

Tokluoğlu, F. (1964), Tire, İzmir, Şehir Matbaası

Tümerkan, S. (1946), Türkiye'de Belediyeler, İstanbul, R.Zelliç Basımevi

Yerasimos, S. (1976), Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, (Kuzucu B.), İstanbul, Gözlem Yayınları

Yurt Ansiklopedisi, Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını (1983), İstanbul, Gözlem Yayınları

• Makaleler

Altaban, Ö. (1998), 75 Yılda Kent ve Mimarlık, Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi.

Aru, K. A., (1966), Yerleşmeler ve Faal Nüfus Hareketleri, Mimarlık Dergisi, 11, S.19-24.

Ayan, M. (1973), Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ, Hızlı Kentleşme ve Konut Sorunu.

Cillov, H., (1966), Türkiye'deki Şehirleşme Temayülünde Yeni Gelişmeler, Mimarlık Dergisi, 11, S.37-42.

Ekinci, O., (1998), 75 Yılda Kent ve Mimarlık, Kaçak Yapılaşma ve Arazi Spekülasyonu

Ergun, E., (1966), Planlı Kalkınma Döneminde Bölgesel Gelişme ve Gelişme Sorunu, Mimarlık Dergisi, 11, S.75-76.

Geray, C., (1966), Köy Yerleşmeleri ve Toplum Kalkınması, Mimarlık Dergisi, 11, S.69-73.

Göksu, E. (1985), Ege'de Mimarlık Sempozyumu,D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mekansal Özelliklerini Koruyan Yerleşmelerde Oluşum ve Değişim Süreci:Tire.

Günçe, E. (1972), Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi, Mimarlık Dergisi, 11, S.19-25.

Karacan, N. (1971), Türkiye Ekonomisi Nereye Gidiyor: 1950-1970, Mimarlık Dergisi, 2, S.31-34.

Keleş, R. (1973), Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ,

Osmay, S. (1993), Tarih İçinde Muğla , 1950-1987 Döneminde Muğla Kenti, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Osmay, S. (1998), 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü

Öke, A. (1973), Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ, Yerleşme ve Konut Problemleri.

Özdeş, G., (1966), Şehirleşme ve Toplum Mikyası, Mimarlık Dergisi, 11, S.24-26.

Sey, Y. (1998), Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi, 75 Yılda Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul

Suher, H. (1973), Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ,

Şafak.E, (1983), 1930'lardaki Doğru Tercih Korunsaydı Herşey Başka Olurdu, Yeni Asır ve Rapor Gazeteleri

Tekeli, İ. (1972), Üçüncü Plan Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Mimarlık Dergisi, 11, S.26-35.

Tekeli, İ.(1980), Türkiye'de İmar Planlaması, Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, Ankara, ODTÜ Mim. Fak. Baskı İşliği

Tekeli, İ. (1998), 75 Yılda Kent ve Mimarlık, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması.

Tekeli, İ. (1998), Atatürk Türkiye'sinde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, Arredamento Mimarlık Dergisi, 10 , 61-63

Ural, S. (1974), Türkiye'nin Sosyal Ekonomisi ve Mimarlık (1923-1960), Mimarlık Dergisi, 1-2, S.5-36.

Yavuz. F. , Acaroğlu, İ. , Tekeli, İ. , Alatan, H. , Taşçı, Y. , (1970), Açıkoturum (Şehircilik), Mimarlık Dergisi, 12, 55-64.

Rapor ve Diğer Çalışmalar

D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, (1996) Habitat II Raporu

Tire İmar Planı Analitik Çalışmaları (1976)

Tire Revizyon İmar Planı Raporu (1997)

Torbalı İmar Planı Raporu (1984)